

„In od daleč sem je prišel k nam, pripovedoval si domá? Od kod? Povej mi še jedenkrat, da si zapomnim, predno ga vidim in slišim.“

„Prišel je od Slovenov na severu, kjer je pri knezih Kocelji in Rastislavu oznanjal sveto vero in njiju narod Kristu pridobil. A k tem slovenskim knezom je prišel še od dalje, od Slovenov iz grške dežele.“

Tako je mladi Strahomer pripovedoval in to je bilo precèj vse, kar je on slišal in védel.

(Dalje prihodnjič.)

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

I.

Zabave v stari Ljubljani.

Svoje dni je bila Ljubljana kaj veselega lica. Poročila o zabavah sezajo celó v jednajsto stoletje nazaj. Dasi so bili časi dosti-krat resni, ohraniti so si znali meščanje vender vesele obraze; celó mestni očetje so časih pozabili svojo resnost ter osnovali someščanom v zabavo marsikatero veselico. Že 1092. leta so napravili za čolnarje regato ali dirko na vodi. Zmagovalcem so odmenili troja darila, jeden tovor vipavskega vina, tri vatle sukna in jeden par nogavic. Veselica je bila podobna viteškemu turnirju na vodi. Dva moža sta stopila z dolgimi drogovi vsak konec svojega čolna, ki sta ga veslala po dva izurjena ribiča. Ko se je dalo znamenje za boj, zdrčala sta čolna drug proti družemu, borilca sta se pa vzajemno skušala z dolgim drogom pahniti v vodo. Kdor izmed njiju je bil dregnen v vodo, ni se smel več pokazati v čolnu; kdor je hotel in kogar je skominalo po tovoru vipavskega vina, stopil je na njegovo mesto. Dobil pak je tisti, kdor je poslednji ostal v čolnu. Smeha je bilo pri ti zabavi gotovo dosti.

Drugo in tretjo darilo, sukno in nogavice, bile so izobešene na mostu, pač na Čevljarskem mostu, ker jih Ljubljana takrat več imela ni. Tekmovalci so se spustili v majhnih čolnih vsi ob jednem v dir; kdor je prvi dospel do mostú, temu se je prisodilo darilo.¹⁾

Leta 1143. se je vršil velik turnir, h kateremu je pridrló obilo plemstva z Avstrijskega, Koroškega in iz Furlanije.²⁾

¹⁾ Valvasor XI. p. 685.

²⁾ Valvasor XI. p. 710.

Leta 1257. so osnovali predpustom sinovi in hčere ljubljanskih meščanov več veselic. Med drugim je plesalo tudi dvanajst deklic in dvanajst fantov na Starem trgu pod lipo pred sedanjim deželnim sodiščem. Poštenje in dostojnost pak se tudi pri ti zabavi ni smela pozabljati. Če smemo Preširnu verjeti, nadzoroval je plesišče povodnji mož sam, neizprosljiv redár.

Iz Valvasorja bi se dala nabrati cela kopa poročil o tem, kako rada je bila Ljubljana kedaj vesela; omenili bi lahko takozvanih „bade-stuben“ in drugih zabavišč, a tu hočemo podati rajši kaj menj znanega.

Da ne bi pošel Ljubljančanom nikdar humor, preskrbeli so jim mestni očetje godbo za vsak dan ter plačevali iz mestne blagajnice po štiri mestne piskače, „Stadtthurner“ zvane. To je bila prva ljubljanska godba. Ime so dobili od piskarskega stolpa („Pfeiferturm“) na gradu, ki je stal nekje tam, kjer imajo dandanes postavljene kanone, s katerimi se naznanja požar v mestu ali njegovi bližnji okolici. Visoko gori pod linami je piskarski stolp okoli in okoli obdajal lesen hodnik, kamor so po leti vsak dan, po zimi pak le ob lepih dnéh po jedno uro pred poludnevom imenovani godci posedli ter jeli trobiti na tri trobente in jeden rog. Že leta 1544. jih je bilo slišati po mestu. Čudno pak, da si Ljubljančani niso mogli sami teh piskačev vzgojevati. Imenovano leto se je pogajal magistrat s piskači iz Beljaka, ter jim, vsem štirim skupaj, obljubil 110 gl. letne plače, vsakemu jedno obleko in kurjavo, kolikor bi je potrebovali če bi hoteli priti v Ljubljano. Dobro vedoči, da se godca denar ne drži rad dolgo, obljubili so jim dati že naprej 40 gld., da bodo lože prišli iz Beljaka v Ljubljano.¹⁾

Zaradi resnih časov, sovražnika, kuge in razsajajočih boleznij, ali smrti kacega Habsburžana pak so morali ti godci marsikaterikrat utihniti. Dostikrat je moral magistrat sam, boječ se božje kazni, le preveselim meščanom zaukazati, naj malo odjenjajo in delajo pokoro. Leta 1568. so se prepovedala vse svatovščine, vsi hrumeči obedi, zlasti botrinje, dokler se ne obrne na bolje.

Kadar so opravili mestni pi-kači svoj obligatni posel na grajskem stolpu, hodili so po hišah, zlasti krčmah gost. Zaradi smrti cesarice Leopoldine leta 1650. izdana prepoved, da se ne sme več gosti, pripravila je mestne piskače skoraj na beraško palico. Prosili so zatorej vlado v Gradci, naj bi se jim vender dovolilo, da bi smeli zopet gosti vsaj pri „poštenih svatovščinah“ in shodih. Prošnja se jim sicer ni odbila; prepovedalo pak se jim je gosti na ulicah ali tam, kjer se pleše.

¹⁾ Mestni arhiv: Gerichtsprotocoll v. J. 1544.

Mimo teh mestnih godcev pak se je nahajala v mestu še neka godčevska družba in takozvani „Stadtgeiger“. Tudi te je plačevalo mesto. Ž njimi so se l. 1712. mestni piskači prav resno spopadli. Objaviti se je moral nalašč zanje godčevski red, ki je ukazoval, da v Ljubljani ne sme biti več mestnih godcev („Stadtgeiger“), kakor največ štirje, a še ti ne smejo mestnim piskačem pred ustmi prestrezati ljubega kruhka. Gosti smejo le, če jim dovolijo piskači — „Stadtthurner“.

Godčevski zaslužek je bil gotovo jako dober, ker predpustom so prihajali v mesto celó kmetski godci, ki pak so se morali pri piskačih oglasiti in dobiti od mestnega sodnika dovoljenje, sicer so jim gosli pobrali ter jih razbili.¹⁾

Kjer se gode, tam se tudi pleše. Najstarejše plesišče je bilo na rotovži. Zato je bila odmenjena majhna soba zadaj proti gradu. Tu se niso snovali samo bali, ampak zalegati je morala ta soba tudi za gledališče, predno se je sezidalo deželno gledališče (l. 1765.)²⁾ Predpustom l. 1762. je bilo na rotovži od 16. januarija pa do 13. februarija osem balov. Magistrat je pobiral od njih majhno pristojbino, ki mu je vrgla to leto 217 gld, kar pač dokazuje, da so se Ljubljanci plesov mnogobrojno udeleževali. Vstopnina za gledališke predstave je bila trojua; nekateri prostori so se zvali „Siebzehnerplätze“, drugi „Siebner“- in tretji „Groschenplätze“, plačevalo se je torej po 17, po 7 in po 3 kr. vstopnine.

Takozvani „nemški komedijanti“ so pač prihajali dostikrat v Ljubljano igrati na rotovži. Tudi h gledališkim predstavam so v Ljubljani radi hodili. Leta 1729. bila je družba komedijantov ne le predpustom v Ljubljani, ampak ostala je tu celó v postu ter dajala predstave, češ, da so duhovskega značaja. Ko je o tem zvedel škof, prosil je vicedoma, cesarjevega namestnika, naj te predstave o tako svetem času prepove, ker se že ljudje sami spotikajo óbnje. A vicedom je škofu odgovoril tako „škandalozno“, da se je ta obrnil naravnost do cesarja, ki je vicedomu zaukazal, naj mu poroča o ti stvari.

Vicedom je pritegnil, da je dal on dovoljenje za igranje, kajti predstavljale so se same take igre, ki so se smele igrati pred tremi leti v postu celó v Gradcu, kjer je imela avstrijska vlada svojo stolico, in pred dvema letoma v Solnogradu, v duhovskem mestu. Predstavljali pak so jih ravno isti igralci. Iz vicedomovega poročila zvedamo nadalje, da se je igralo po službi božji, torej po dnevi, in da so zahajali k predstavam večinoma vsi plemenitaži. Celó vicedom sam, najvišji cesarski oblastnik, udeležil se je vseh štirih, a ni našel na njih nič spotak-

¹⁾ Mittheilungen, 1863. p. 101—103.

²⁾ Mestni arhiv fasc. 10.

ljivega; bile so bolj oratorijem nego „komedijam“ podobne. Odločevalno je bilo zanj, da si morajo tudi komedijanti služiti svoj kos kruha.

V Ljubljano došli komedijanti so se morali oglašati pri vicedomu in mestnem sodniku ter plačevati majhen davek.¹⁾

Sicer pak so potrebovali to sobo na rotovži tudi za menj fine zabave. Leta 1763. kazal je n. pr. neki Italijan opico in ježevca. Od te male menažarije je zahteval magistrat po 1 gld. pristojbine.²⁾

Predno se je sezidalo gledališče, igrale so se gledališke igre le še v jezuitskem kolegiji pri sv. Jakobu in v deželni hiši. Deželni stanovi so podpirali ta zavod radi ter mu dovoljevali sredi minulega stoletja po 100 gld. na leto, vrhu tega pak so še popravljali vse, kar se je pri gledališči pohabilo.³⁾

Opereto so gojili zgolj plemenitaži in sicer v deželni hiši. Za to pravico so plačevali mestu po 2 gld. od operete. Na kaj se je pri tem opiral magistrat, ne vémo; vsekako pak je čudno, da je mogel magistrat od deželne hiše kaj zahtevati, ki je bila sicer vendar popolnoma neodvisna od njega. Leta 1765. predstavljalo se je v deželni hiši trinajst operet in osem „komedij“. ⁴⁾

Še le l. 1765. so si omislili stanovi za glavno mesto dostojno gledališče. Pri ti zgradbi je pomagal tudi magistrat. Dal je namreč brezplačno mnogo lesa zanj. Deželni stanovi so se mu skazali s tem hvaležnega, da so mu podarili v novem gledališči ložo, katero pak si je magistrat moral sam prirediti. Ta loža je ostala zatem mestnim očetom. V katerem redu pak so se vrstili in koliko jih je smelo priti vsak večer v ložo, ne vem. A dolgo se mestni očetje te lože niso mogli veseliti. Njihovo gospodarstvo je namreč cesarici Mariji Tereziji od leta do leta menj ugajalo. Ker niso nič pomagali vsi odloki, vzela jim je je iz rok ter je oddala okrožnemu uradu. Le-tá je ukazal, da mora magistrat prodati vse svoje nepremično imetje, hiše, njive, travnike, a tudi pristojbine, mostarino, itd. Med to za prodajo odločeno imetje je bila sprejeta tudi gledališka loža. Magistrat se je temu protivil na vse kriplje, dokazaval svojo res utemeljeno pravico, a zastonj — loža se je prodala, a denar se ni vložil v mestno blagajnico, ampak v deželno. Bila je to druga krivica, ki se mu je zgodila. Pritožil se je sicer celó do cesarice, toda zmagali so deželni stanovi in denar je ostal v njih blagajnici.⁵⁾

¹⁾ Mestni arhiv fasc. 208—209.

²⁾ Mittheilungen 1863. p. 60.

³⁾ Deželni arhiv. Landtagsprotocolle Bd. 47. fol. 346.

⁴⁾ ibid. fasc. 208—209.

⁵⁾ Mestni arhiv fasc. 102.

Katera loža je bila nekdanj magistratova, ne vem povedati, ker se ni zabeležilo, kateri meščan ali plemenitaž jo je kupil.

O početku našega ljubljanskega gledališča bi rad kaj zapisal in ta ali oni bi utegnil to poročilo brati z interesom, a naši očetje si niso mislili, da bomo njih sinovi tako sila zvedavi o tem, kaj so počenjali, kaj jeli in pili in kako se zabavali. Le iz leta 1792. ohranila se je pogodba gledališkega ravnatelja z nekim igralcem Vodraško, ki se je zavezal sodelovati pri vseh igrokazih in operah, prevzeti vsako vlogo, dobro se je naučiti in jo dobro igrati, vrhu tega pak „figurirati“ tudi v baletih. Za tó mu je obljubil ravnatelj po 6 gld. na teden; toda le tiste tedne, ko se bo res igralo, sicer pak le polovico. Ako bi ravnatelj kdaj iz proste volje dovolil igralcem benefico, smel bo tudi on dosepele novce deliti z drugimi kolegi.¹⁾

Na rotovži in v deželni hiši pak so se tudi potem, ko se je sezidalo gledališče, vršile predstave še dalje.²⁾

Novo zabavišče je dobila Ljubljana z reduto, ki so jo sezidali okoli leta 1774—1775.³⁾ Reduta je bila odmenjena za bale. Vstopnina je bila primeroma precej visoka, kajti do leta 1792. se je plačevalo za osebo po 34 krajcarjev, magistrat pak je zahteval, naj bi se povišala še za 6 krajcarjev, ki naj bi se stekali v mestno blagajnico, da se preskrbi Ljubljana po noči z razsvetljavo, ki je bila do takrat še popolnoma neznana. Tudi v reduto so zahajali Ljubljančani kaj radi, kar se posnema iz tega, da je računil magistrat pri toliko povišani ceni na 30 gld. več za vsak bal. Povprečno se je torej udeležilo vsacega bala po 300 oseb.⁴⁾

Tudi nekak cirkus je bil že Ljubljančanom pred sto leti znan. Leta 1791. skazoval je neki umetni jezdec z dvajsetimi konji svoje umetnosti v šempeterski kasarni.⁵⁾

Za znanstvena predavanja pak naši očetje niso imeli toliko veselja. L. 1758. je oznanil neki holandski umetnik, da bo kazal „znanstvene in mehanične umetnosti“ v deželni hiši. Prišlo je malo gledalcev

¹⁾ Mestni arhiv fasc. 197.

²⁾ Mestni arhiv fasc. 208—209.

³⁾ Pred letom 1774. gotovo ne. O velikem požaru l. 1774., ki je nastal 28. junija v Krakovem, upepelil tu 51 hiš, preskočil Ljubljano ter na Starem trgu uničil 58 poslopij, med njimi tudi Šentjakobsko cerkev, o tem velikem požaru pogorel je tudi jezuitski kolegij in seminar. Na mestu seminarja so sezidali reduto. Na mestu kolegija, stoječega vsporedno s sedanjo Virantovo hišo, pak so odprli lepi Šentjakobski trg; soha Matere božje stoji zdaj na nekdanjem jezuitskem dvorišči. Pis.

⁴⁾ *ibid.* fasc. 99.

⁵⁾ *ibid.* fasc. 3.

in še od teh jih je plačalo le triinštirideset vstopnino, drugih pak do tega ni bilo nikakor mogoče pripraviti. Mož je bil prisiljen prositi, naj se mu nekoliko davka od te predstave spregleda, kar mu je tudi magistrat storil ter mu vrhu tega dal še pohvalno pismo, da je o priliki lahko pokaže v drugih mestih.¹⁾

Iz tega pak se nikakor ne sme sklepati, da se naši očetje niso brigali za noben napredek. Ne, ravno narobe! V marsikaterem oziru bi človek lahko skazal, da so posegli Ljubljančanje po novih izumih kaj hitro in z obema rokama. To velja celo o zabaviščih. Kavarne n. pr. nahajamo že zgodaj v početku minulega stoletja. V drugi polovici in proti koncu njegovemu je štela Ljubljana pet kavarnarjev, ki so se združili v kavarnarsko zadrugo (Caffeiesiederzunft). Po kavarnah se je tudi igralo, kakor dandanes, vse: karte, domino, šah in biljard. Najstarejši biljard je stal pač na rotovži v oni že večkrat omenjeni gledališki in plesni sobi. Sicer pak se biljardov ni dosti nahajalo po kavarnah, morebiti vseh skupaj komaj dva. To pa posnemam iz tega: leta 1754. si je želel omisliti magistrat za ljubljanske postopače kaznilnico in posilno delavnico. Vzdržavati jo je menil iz raznih dohodkov, zlasti iz zabavišč; med njimi se je spomnil tudi kavaren in njenih biljardov ter naložil na vsacega po 1 goldinar davka na mesec. Od 1. junija 1756. do 18. aprila 1758., torej v 23 mesecih, došlo je v mestno blagajnico od vseh biljardov samo 29 gld. Ako so torej vsi kavarnarji redno plačevali, moglo se je v Ljubljani igrati največ na dveh biljardih, če izvzamemo rotovškega; pa še od teh dveh se ni ves omenjeni čas plačevalo, sicer bi moral znašati davek vsaj 46 goldinarjev. Za biljard niso imeli namreč Ljubljančanje prav nobenega veselja, igrali so to igro samó oficirji. Ko so pak le-ti odšli, ni se več mesecev nihče doteknil biljardske palice. Neki kavarnar je prosil, naj se mu odpiše naloženi davek, ker mu biljard ne nosi niti krajcarja dobička. Magistrat, ki ni hotel, da bi se kavarnarji hvalili, kako so ga osleparili, ustregel je sicer njih prošnji, toda ob jednom je ukazal, naj se nerabljeni in z davkom ne več obloženi biljardi z vrvicami prevežejo, čemur se kavarnarji niso prav nič upirali; bilo je torej vendar res, da se za biljard ni zanimal nihče domačinov.²⁾

Jeden biljardov, ki jih imamo tu v mislih, nahajal se je v veliki sobi v gledališči. Med predstavami pak se na njem ni smelo igrati, češ, „da je to za gledališče preveč nevarno“, bržkone zavoljo tega, ker se je pri igri kadilo.

¹⁾ ibid fasc. 208—209.

²⁾ Mestni arhiv f. 208—209.

Večje pa je bilo število kegljišč, od katerih se je pobiral pa le samo polovico leta davek, in sicer od 1. majnika pa do konca oktobra. Gledé davka so se stavila kegljišča z biljardi v jedno vrsto, kajti za pol leta se je plačevalo le pol goldinarja davka. Onih 23 mesecev so plačali gostilničarji za kegljišča 19 gld. 49 kr. Prijazni čitatelj naj tu sam sklepa, koliko kegljišč je utegnilo biti v mestu.¹⁾

K sklepu pojdimo v zabavišča najnižje vrste, v gostilne, kjer je bilo vedno dosti vriša in šuma. Da ne bi se Bog žalil, deloma pak tudi zato, da ne bi motili poštenega meščana v spanji, ukazal je župan l. 1562., da se čez deveto uro pijancem in postopačem ne sme točiti vina. Nikomur naj ne pride na misel, po ti uri razgrajati po mestu, bodisi s katerim koli muzikalnim orodjem. Za tujce, ki jih je takrat prihajalo skozi Ljubljano vedno mnogo več, smele so biti gostilne delj odprte, toda zjutraj se pred pridigo in službo božjo celo za te niso smele odpreti. Gostilničarju, ki bi bil dal tujcu ali domačinu pred službo božjo juhe, pelinkovca ali kacega družega vina, naprtili so ostro kazn.²⁾ Sicer pak je veljala ta navada še več ko dvesto let potem in še leta 1785. so za 24 ur zaprli točajko, ki je dala neko nedeljo pred deveto uro godcem vina.³⁾ *oh na seželi - med božjo službo*

Pred sto leti je bilo po ljubljanskih gostilnah jako živahno. Leta 1748. se je gostilniški čas za jedno uro podaljšal, vendar so baš tisto leto zasačili v neki gostilni dva razsajajoča dijaka še ob jedni uri po polunoči. Jednega izmed njiju so zapodili iz šole, družega pa pripravili osem dnij ne že zaradi pozne ure, ampak ker sta se lotila ponočne straže, jeden s kamenjem, drugi celo s pištolo. Iz šole zapodeni dijaki so se morali tekem štirinajstih dnij odločiti za kako rokodelstvo, ali pak so jih vteknili v vojake, ali jih obsodili na kak „labor publicus“. Gledé ponočevanja so pazili na vojake celó strože, ko na civilne ljudi; ko jim je vojaški rog odtrobil spat, ni se smelo dati nobenemu vojaku vina, razven če je pokazal dovoljenje svoje vojaške gosposke.⁴⁾

Razven vina vlekla je Ljubljančane v prvi vrsti v gostilne godba. Iz te slabe navade pak so si deželni stanovi vedeli konec minulega stoletja ustvariti studenec seveda ne Bog ve kako bogatih dohodkov. Naložili so davek na godbo, takozvani „Musikimpost“, ter ga dali v najem. Uredba pak je bila še jako slaba. Najemnik je moral namreč

¹⁾ ibid.

²⁾ Mestni arhiv fasc. Miscel.

³⁾ ibid. Rathsprotocol 1785. Izmed svetovalskih protokolov ohranil se je jedino ta.

⁴⁾ ibid. fasc. 264.

hoditi sam po gostilnah ter sam pobirati godčevsko pristojbino. Ako je zvečer zamudil kako gostilno, bila je njegova škoda. Leta 1793. so godli po gostilnah tudi že vojaški godci, bržkone na svojo roko. Najemniku godčevske pristojbine se je to leto naznanilo, da je neki gostilničar imel minulo noč godce, a plačal mu ni nič, zaradi česar ga je ta ovadil gosposki. A gostilničar se je izgovarjal na vojake, ki so dejali, da so pristojbino plačali že sami. Imenovati pak ni vedel nobenega, neznani so mu bili vsi razven bobnarja pri velikem bobnu („der grosze Trommelschläger“).

Godci so postajali tačas tako predrzni, da so prihajali celo tjakaj gost, kamor jih nihče klical ni. Zato se je moral leta 1795. izdati ukaz, da se bodo vsi tisti godci kaznovali, ki bi prišli gost k svatovščinam brez dovoljenja ženinovega ali nevestinega.¹⁾

Konečno naj nam živahnost po mestu potrdi še veliko število gostilen. Z gostilniškim obrtom se je bavilo leta 1792., ko je štela Ljubljana s predmestji vred samo 10.000 ljudi, 157 meščanov, in sicer se je nahajalo v mestu 47, na Poljanah 22, na šempeterskem predmestju 31, v kapucinskem predmestju 19, v Gradišči 26, pred samostanskimi vrati 7 in 5 gostilen v Krakovem in Trnovem.²⁾

in jih sam ni toliko!

Vissáron Grigórjevič Bêlinskij.

Spisal dr. Fr. J. Celestin.

Redki so možje, ki z mogočnim svojim duhom odločno vplivajo na svoj narod ter so mu tolmači napredka in voditelji na potu zdravega razvitja. Delovanje takih izbrancev je poučno — ne samo za jeden narod, ne samo za jedno dobo. Posebno mnogo ima učiti se slovanstvo in sicer iz prošlosti in sedajnosti drugih narodov in — svoje. Naša kulturna sposobnost pa se kaže in se bode kazala v tem, kako umejemo spoznavati smisel dosedanjega razvitja. Saj to je jasno, da zgodovinsko življenje narodov vlačí za seboj mnogo balasta, ki nas lahko moti, da ga jemljemo za resnične pridobitve — četudi je le ovira zdravemu razvitju — ter tako ne vidimo čistega zlata, skritega med balastom. Koliko je navideznega kulturnega bogastva in kako srečno bi bilo slovanstvo, ko bi se ga moglo ogibati! Ali ni

¹⁾ Mestni arhiv fasc. 34.

²⁾ ibid. fasc. 114.

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

II.

Pasijonska procesija na véliki petek v Ljubljani.

Pri vseh narodih in ob vseh časih do denšnjega dne so človeški rod mikali blesteči in šumeči prizori, bogati sprevodi kraljev in cesarjev, poslavljevanje odličnih móž.

Za kronanja nemških cesarjev se je razkladala čudovita krasota; papeževi prihodi na Nemško in Francosko so bili pravi triumfalni sprevodi, ki so jim bili morebiti kos le še starorimski. Tudi nekdanji Ljubljančanje so imeli to veselje, katero so vendar le redkokrat mogli pokazati, samó takrat, kadar je dohajal v Ljubljano ta ali óni avstrijski knez, ta ali óna knjeginja. Iz tega uzroka so nadomestovale v Ljubljani krasne posvetne sprevode družih mest pobožne procesije. Brez njih ga skoraj ni bilo tedna v letu. Po jednokrat v meseci, bodisi to ali óno nedeljo, šla je skoraj iz vsake ljubljanske cerkve kaka procesija. Gledé števila procesij pak je zavzemala stolna, šenklovška cerkev prvo mesto; od nje so hodile procesije ne le do vseh družih vélikih ljubljanskih cerkvâ, ampak tudi do cerkvice na Rebri, do cerkvice sv. Rozalije, na Rožnik in v Dravljje k sv. Roku. Od sv. Rešnjega telesa pa do 16. nedelje po binškoštih je šla procesija iz Šenklovža celó vsako nedeljo okoli cerkve, kjer so se peli vsi štirje evangeliji.¹⁾

Nobene pa se Ljubljančanje niso tako zeló veselili, nobena se jim ni tako prikupila, kakor procesija na véliki petek.

Na véliki petek! Res čudno, da je dovolila cerkev na tak svet in žalosten dan tako šumeč in glasen sprevod, kakeršna je bila ta procesija. V minulem stoletji je bila le še prijetna zabava za ljudstvo: pobožni namen, s katerim so predniki to procesijo ustanovili, pozabilo je ljudstvo že popolnoma. Ta procesija je šla iz cerkve očetov kapucinov, ki je stala nekđaj v vogla sedanje „Zvezde“, moléčem proti gle-

¹⁾ To posnemam iz necega koledarja l. 1781., ki je izšel v Egerjevi tiskarni z naslovom: „Neuer Instanzkalender auf das Jahr MDCCCLXXXI. In welchem die k. k. böheimische und österreichische Hofkanzley und die k. k. Oberste Justizstelle, dann sammentlich hoch- und niedere Dikasterien und Stellen dieses Herzogthums enthalten sind. Laybach, gedruckt bey Johann Friedrich Eger, Landschafft. Buchdrucker.“ 8°, 224 str.

dališču. Koder prodaja sedaj mladi svet ljubljanski zijála, stopali so nekdam resni menihi kapucini z brevirjem v roci in s trdo kuto na plečih po samostanskem vrtu. Ta cerkev, podrtá l. 1815., stala je le dobrih dve sto let. Za cerkev in samostan potrebni svet je podaril v sedanjem deželnem dvorci stanujoči vicedom, namestnik cesarjev, ali bolje rečeno, podaril ga je cesar Ferdinand II. Do leta 1600. bila je sedanja „Zvezda“ del vélicege cesarskega vrta, spadajočega h knežjemu dvorcu. Temeljni kamen ti kapucinski cerkvi je položil sloveči ljubljanski škof Tomaž Chrön ¹⁾ l. 1607. ter jo blagoslovil 7. septembra l. 1608. K temu blagoslovljanju je pridrló neki, kakor zatrjuje Valvasor ²⁾, ogromno ljudstva, celih petsto zastav s Koroške, Štajerske in Kranjske. Vsega ljudstva se je sešlo do 20.000 duš.

V zadnjih treh ali štirih letih 16. stoletja je razsajala po Kranjskem in po sosednih deželah grozna kuga. Ljubljancani so poskusili sicer vse pomočke, o katerih so mislili, da bi utegnila biti izdatna in o katerih bodemo v prihodnji številki govorili obširneje. Toda zastonj je bil njih napòr, kuga se ni hotela umekniti. V ti hudi stiski je bratovščina „Redemptoris mundi“ (Odrešenika svetá), obstoječa iz imovitih ljubljanskih trgovcev, storila pobožno obljubo, osnovati in založiti v čast trpečega Vzveličarja slovesno procesijo na véliki petek. Zgodilo se je to leta 1598. Ker pak se za tako slovesno in dragoceno procesijo, kakeršno so nameravali, ni mogel takoj nabrati ves potrebni denar, dala je bratovščina najprej sezidati jeden oltar v šenklavški cerkvi. ³⁾ Kmalu zatem je volil neki trgovec Tropenau v oporoki svoji za obljubljeno procesijo toliko, da je mogla le-ta iti 24. marcija l. 1617. prvokrat iz kapucinske cerkve po vsem mestu. Ljudje so jo pridrlí gledat od blizu in daleč in tujei so trdili, da tako pobožne, lepe in velike procesije ni bilo nikjer drugje po svetu. Nenavadna je bila gotovo, kajti vršila se je po noči; svetili so s plamenicami in svečami. Bila je nekak igrokaz, kajti predstavljalo se je vse trpljenje Kristovo, poleg tega pa tudi prizori iz sv. pisma stare in nove zaveze. ⁴⁾ Pri procesiji je bilo videti ljudi s križi na ramah (Kreuzzieher), rablje (Zichtinger), bičarje, menihe itd. Na konjih in peš je šel narod za procesijo. Skoraj neumljivo nam je dandanes in dá se razlagati samó iz popačenega ukusa srednjeveškega, da so se pomešale v to krščansko procesijo podobe iz

¹⁾ Največkrat je njegovo ime in ime brata njegovega, ljubljanskega župana, pisano v aktih: Chreen.

²⁾ Valvasor, XI. p. 695.

³⁾ Mestni arhiv. fasc. 73.

⁴⁾ Valvasor I. c.

grškega poganstva. Po neki leta 1701. na svetlo dani knjižici¹⁾ se je sestavljala ta procesija iz 23 „figur“ ali simboličnih skupin; med njimi je bila tudi jedna, v kateri je Perzej reševal Andromedo. Na tako nekrščanski način prispodabljali so Kristusa Perzeju, Andromedo pa nesrečnemu človeškemu ródu, ki bi bil pogubljen za vse veke, da ga ni rešil Sin božji.

Ta procesija je šla od kapucinov, to je iz „Zvezde“ po Gosposkih ulicah, čez Novi trg, Čevljarske ulice (zlato luknjo, Čevljarski most k svetemu Jakobu, potem nazaj in po Velikem trgu do frančiškanov, sedanje gimnazije), od tod nazaj po Špitalskih ulicah in Špitalskem mostu, kjer se je zavila v Kapucinske (sedanje gledališke) ulice in se končala v kapucinskem samostanu. Tu in tam se je procesija ustavila, kar je pomenjalo štacijone križevega pota. Krista so predstavljale neki s početka osebe visocega plemstva, pozneje naj-ti ljudje; židje so bili Krakovci in Trnovci, pozneje pa tudi le najeti ljudje.²⁾

A sinovi pobožnih ustanoviteljev te procesije, ki niso bržkone nikdar prestajali tako grozne kuge, ohladili so se tekom let do dobra; procesija jim je postala nekako breme, katerega bi se bili kaj radi otresli, kar se jim je napósled tudi posrečilo. Kapucini so prevzeli vso skrb za procesijo in se zavezali, da bodo oskrbeli vse sami, kar je zánjo potreba. Bratovščina ni imela odslej družega opravka več, kakor da je spomnila ob vsakem postu po dveh udih svojih oo. kapucine na njih dolžnost. A sčasoma je začela ta tudi kapucinom presédati, kajti nakopali so si na glavo, prevzimši procesijo, mnogo nepotrebnih troškov. Dohodki Tropa navove ustanove niso znašali namreč nič več kakor 50 do 60 gld., glavnicata torej ni mogla obilna biti, najbrž okoli 1500 gld., kajti obrestovalo se je takrat s 4%. Pri shodu kapucinskega reda definitorjev v Celji se je l. 1681. sklenilo Ljubljančanom procesijo odpovedati ter vrniti bratovščini ključe do orodja, potrebovanega pri procesiji in shranjenega v kapucinskem samostanu. S tako majhnimi dohodki (50 do 60 gld.) dejali so, ne morejo procesije več preskrbovati, ko stojé vendar sáme sveče za vsako procesijo nad 40 gld. Doslej so svojo dolžnost opravljali vestno; kajti tujci so pravili, da tako slovesni procesiji

¹⁾ „Kurtzer Begriff des bitteren Leyden und Sterben Unsers siesisten Heyland und Erlösers Jesu Christi, Welches Per figuras et figurata in der gewöhnlichen Charfreitagprocession In einer Hertzogl. Haupt-Statt Laybach von denen PP. Capucinern unter den eyfrigen Schutz und Verwaltung der hochlöbl. Bruderschaft Redemptoris Mundi den Andachtigen Zusehern wird vorgestellt. Im Jahre 1701. Laybach in der Meyrischen Druckerei.“

²⁾ Dimitz, IV, 50.

po vsem nemškem kraljestvu ni več para. Sicer je dajala bratovščina časih tudi iz svojega kaj, časih celó do 100 tolarjev, a kapucini so morali zánje vselej molédovati, kar tako veljavnemu rédu pač ni dostojno. Vrhú tega pak jim, kakor so sami dejali, na procesiji tudi ni bilo dosti ležeče, bržkone zato, ker se pri nji ni vse vršilo tako, kakor bi se bilo spodobilo. Spotikali so se zlasti nad tem, da so ljudje obleko, namenjeno samó za procesijo, nosili tudi navadne dni. Najbolj pak jih je bôlo v oči, da so se udje bratovščine, najimovitejši trgovci v mestu, sramovali in branili pri procesiji nositi božji grob. Poprej, dejali so kapucini, potezali so se za to čast najodličnejši meščani in še takrat (l. 1681.) nosili so pri Jezuitih božji grob celó mestni svetovalci sami.¹⁾

Zavoljo tacih in jednaci razlogov so kapucini bratovščini odpovídali sodelovanje²⁾. Le-ta se je morala ozreti po družih voditeljih. Obrniti se je morala, ker ji je bilo morebiti dosti do tega, da vodijo procesijo kapucini, celó daleč po svetu ter prositi kapucine v Petrinji, dasi tudi so se kapucinski samostani nahajali mnogo bliže! Najbrž niso hoteli tega posla nikjer drugje prevzeti.

Razlogi za to so bili pač veljavni. Znano je, da je imel prejšnji ljud zlasti v 17. stoletji o svetih rečeh časih menj resne nazore, kakor jih imamo sedaj. Pri nemških pustnih igrokazih, ki so se predstavljali tudi v Ljubljani, videli so se prizori, ob katere bi se spotikala danes najširša vest. Kakor je pridigoval n. pr. sloveči dvorski propovédnik na Dunaji Abraham a Santa Clara, in to ne morebiti najpreprostejšim ljudem, nego najvišjim stanovom, tako bi danes ne smel nihče več. Da se tudi pri pasijonski procesiji, ki se je vršila vrhu tega še po noči, ni vse snovalo tako, kakor bi se bilo moralo, tega pač ni treba posebej poudarjati. Tekom let se je primešalo temu cerkvenemu opravilu toliko razvad in nedostatkov, da je sklenila cesarica Marija Terezija l. 1773., prošena po ljubljanskem škofu, da se procesija odpravi. Mestnemu zastopu se je naročilo poslati vladi izkaz ob imetji bratovščine in kako so se porabile njegove obresti minulo leto. Ob jednom pak bi bila vlada tudi rada védela, če so take procesije še sicer po deželi v navadi. Ob odpravi te procesije pak „bratovščina Redemptoris mundi“ ni hotela ničesa védeti. Zavoljo tega je odgovoril mestni zastop cesarici, da brez strahú na odpravo niti misliti ne more. Ta procesija, ki so jo ustanovili njih pobožni pradedje z dovoljenjem škofovim in ki se je vršila doslej ves čas, ne da bi oporekal škof, naj bi se

¹⁾ Iz te opazke se sme morebiti sklepati, da so bile take pasijonske procesije tudi pri drugih ljubljanskih cerkvah navadne.

²⁾ Mittheilungen l. c.

odpravila, prejenjalo naj bi predstavljanje bridkega trpljenja in smrti Kristove? Bati se je, da bo Bog poslal jednako kazen, zaradi kakeršne se je ravno pasijonska procesija ustanovila — razsajajočo kugo na mesto.

Iz računa, ki ga je položila bratovščina po magistratovem pozivu, zvédamo nekoliko zanimivih drobnostij, kako se je vršila procesija.

Naloženi kapital je znašal 2750 gld. ter nosil 110 gld. obrestij. Od leta 1681. se je torej izdatno pomnožil, toda redkokdaj je ónih 110 gld. zadostovalo in bratovščina je dodajala zadnja leta še po 47 gld. 25 kr. iz svojega. Leta 1773. stala jo je procesija celo 167 gld. 45¹/₂ kr. Menihe predstavljajoči ljudje so se oblačili v kute, ki jim jih je dajala bratovščina, kajti v računu je povédano, koliko se je izdalo za nove kute in koliko za krpanje starih kut. Za to, za papir, barve, lojeve sveče, za laško olje, s katerim se je razsvetljeval božji grob, za podobe, za deské in kar je bilo sicer lesa potreba, potrošili so 1773. leta 34 gld. 45 kr. Skoraj največ so veljale plamenice in sveče, 74 gld. 10 kr., a pri tem je zabeleženo, da zadostujejo za več let.

Procesije so se udeleževale vse ljubljanske rokodelske zádruge s svojimi banderi; le sveče jim je morala kupovati „bratovščina Redemptoris mundi“. Izdala je zánje 10 gld. Čudna pa je točka, ki pravi, da so delavci popili 100 bokalov vina, ki so stali 15 gld., in sneli za 2 gld. 50 kr. kruba. Izpili so ga pač med delom, ko so pripravljali, kar je bilo za božji grob potrebnega, vendar je pa tesarski račun še posebej znašal 11 gld. 54 kr. Slikarji so zaslužili ravno toliko, krojači 5 gld. 6 kr., óni, ki so papir lepili (die Papierpapper) tudi 5 gld. 6 kr. „Gospodom Petrinjevcem,“ kapucinom iz Petrinje, ki so spremljali procesijo, plačala je bratovščina 2 gld. Tudi za godbo se je plačalo 2 gld., ravno toliko so dobili deželni trobentači. Cerkovnik je zaslužil s svojo postrežbo 1 gld. Ti in še nekateri drugi mali troški znašali so 167 gld. 45¹/₂ kr.

Dné 22. oktobra l. 1773. je vlada ukazala, da ima procesija prenehati. Magistratu pa se je naročilo drugo leto, ko se je bližal véliki petek, naj po mestu z bobnom naznani in razglasilo nabije tudi na mestna vrata, da se je narod doslej jako motil, če je menil s tako procesijo skazovati Bogú prijetno delo. Vsi tisti, ki bi prišli preoblečeni za križarje in bičarje, naj se ostro kaznujejo. Bratovščina se je sicer upirala, žugala in prosila, a izdale niso niti njene prošnje, niti njeno žuganja. Vse, kar ji je odgovorila vlada, bil je poziv, naj se izrazi o tem, kako naj se porablja obresti njene glavnice.

V ti zadregi se obrne do škofa, proseča ga, naj ji oznani pogoje, pod katerimi bi procesija še smela obstajati. Škof je sicer bratovščini

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

III.

Kuga v Ljubljani.

Ako odštejemo pogoste požare, ni je za nekedanje Ljubljančane skoraj bilo nesreče, ki bi jim bila delala tolik strah, kakor kuga. Celó Turka so videli rajši v deželi, kakor to peklenško bolezen. In prav so imeli! Za močnim mestnim ozidjem, ki je bilo na več krajih še posebej utrjeno s stolpi in bastijoni, bili so stari Ljubljančanje pred Turkom popolnoma varni. In, ali se je slišalo kedaj, da bi bil Turek zajel Ljubljano? -- Nikoli ne, dasi je tudi trčil časih s svojimi četami ob staro sivo ozidje. Kadar pak je poknil glas po deželi, da se je prikazala kuga že na kranjskih mejah, polastila sta se naših prednikov vselej strah in groza, kajti uverjeni so bili in mnogo jih je že skusilo, da ne bo trajalo dolgo, ko bo jela nesrečna bolezen razsajati tudi znotraj ljubljanskega ozidja.

„Gorí!“ in pa: „Kuga se bliža!“ bili so kriki, ki so največkrat vse mesto razburili ter mu dali časih popolnoma izpremenjeno lice. Morebiti ga ni bilo desetletja, da ni spravila ta ali ona nesreča Ljubljančanov v velik strah. Mnogo požarov in kug je zabeleženih v spisih mestne zgodovine, o mnogih in še večjih pa vedo pripovedovati le še samó po arhivih shranjene zaprašene listine iz minulih stoletij. Ako odpremo zgodopise ljubljanskega mesta, srečamo takoj na njih prvi strani črno kugo, ki je razsajala leta 1006. tako ljuto, da je podavila v mestu in v predmestjih skoraj vse ljudi ter okužila tudi sosedne vasi. Samo to leto je pomrlo neki nad 17.000 ljudij v mestu in njegovi najbližji okolici.¹⁾ Zlasti pogostem pak se je oglašala kuga v Ljubljani v drugi polovici 16. stoletja. Leta 1563. n. pr. podavila je mnogo ljudi in gospodovala je še prihodnje leto tako neusmiljeno, da je večina Ljubljančanov ostavila mesto in se umaknila kugi na bližnje goré, kjer so čakali v skromnih kočicah, da je bode konec.²⁾

Leta 1579. se je povrnila že zopet in razsajala je pač hudo; kajti vse gospóške in tudi deželni zbor so jo pretegnili iz Ljubljane v Kranj.

¹⁾ Valvasor XI. 709.

²⁾ ibid. 716.

Leta 1598. jo je zanesel neki koroški dijak v Ljubljano.¹⁾ Dasi tudi so poskusili Ljubljančani vsa znana jim sredstva, vendar ji skoraj dolga tri leta niso mogli biti kos. Ugasnila je šele, ko je podavila nad polčetrto sto ljudij. Deželni zbor in gosposke, ki so se umaknili kugi leta 1579. v Kranj, prišli so bržkone do spoznanja, da si niso izvolili pravega kraja. Najbrž jim je bila kuga tudi v Kranji takoj za petami, zato so si izvolila ta oblastva leta 1598. drugo in še bolj v svežem zraku ležeče mesto Kamnik za svoje začasno bivališče. A tudi v Kamniku so storila oblastva žalostno skušnjo, da se odneso kugi ravno tako težko peté, kakor smrti. Ni trajalo dolgo in okužen je bil tudi Kamnik.²⁾

Da bi udušili kugo, poskusili so meščani seveda vse, kar so védeli in znali, a izdalo ni nobeno sredstvo, napósled so se morali uveriti, da jim je še najboljše tolažbe iskati pri usmiljenem in vsemogočnem Bogu. Obilo dobredelnih ustanov, pobožnih družeb in tudi ona v zadnji „Zvonovi“ številki opisana procesija na véliki petek nastala je vsled razsajajoče kuge. Še konec minulega stoletja je šla vsako leto sv. Roka dan iz šenklaške cerkve v Dravlje velika procesija, ki so jo obljubili in ustanovili po kugi prestrašeni Ljubljančanje.³⁾

Že pred tristo leti so naši očetje znali sredstvo proti kugi, ki je ostalo še do denašnjega dné najizdatnejše; skušali so namreč okužene kar najbolje odločiti od še zdravih meščanov. Ravno letos se steka tristo let, ko so si omislili Ljubljančanje, prisiljeni po tako pogosto vračajoči se kugi, zunaj mesta tik šempeterske cerkve veliko bólnico, takozvani Lazaret,⁴⁾ iz katerega je nastala v minulem stoletji šempeterska vojašnica. A poslopje je postalo kmalu premajhno, zato se je razširilo leta 1612. in 1634.⁵⁾

Če je poknil glas o bližajoči se kugi, bilo je vse mesto na nogah. Prvi se je genil mestni zbor, ki je osnoval nadzorovalno komisijo, se-

¹⁾ ibid. 717.

²⁾ Gerichtsprotocoll gemainer Statt Laybach de anno 1598.

³⁾ Neuer Instanzkalender.

⁴⁾ Valvasor XI. 696. — L.

⁵⁾ Leta 1612. je sklenil mestni zastop, „wegen Aufbaueung eines Lazareths den Diener'schen Garten bei St. Peter zu erkaufen“. Ker pak je plačeval lastnik tega vrta davek škofu, odposlala se je deputacija mestnih očetov k njemu, da se pogodi z njim o ti stvari. Ob jednem pak je mesto naprosilo tudi deželne stanove za denarno podporo pri ti važni zgradbi. — Gerichtsprotocoll 1612. — Leta 1634. je sklenil mestni zbor „das Lazareth im künftigen Frühling zu bauen. Dem Stadtcamrer (Cassier) wurde aufgetragen den letzten Brand Ziegel (aus dem städtischen Ziegelofen) anticipamente hinab (zu St. Peter) zu führen.“ — Gerichtsprotocoll anno 1634.

stavljeno iz petih udov, ki so se zvali „provisores sanitatis“. Naložilo se jim je nadzorovati meščane z največjo strogostjo, in dala se jim je neomejena oblast ukreniti, kar bi se jim le potrebno zdelo. Njih prvi posel je bil ta, da so izdali povelje, naj se zapró mestna vrata. Vratarjem se je strogo zabičilo nikogar ne pustiti v mesto, kdor bi se ne mogel izkazati z veredostojnim pismom, da prihaja iz neokuženih krajev. Taka pisma so se zvala „fedi“. Provizorji so hodili sami k mestnim vratom, ker se na vratarje vkljub njihovi sveti prisegi v tako resnem času ni bilo zanašati. Z največjo strogostjo so pregledovali zdravstvena pisma v Ljubljano dohajajočih tujcev.¹⁾ Mestni zbor jim je dal tudi mestni pečat, da so ga pritiskali na „fede“, ki so jih dajali ljubljanskim trgovcem, odhajajočim po trgovskih opravkih v druge kraje, seveda le takrat, če ni v mestu že razsajala kuga. Taka pisma so bila trgovcem ob časih, ko so se raznašale govornice o kugi, neogibno potrebna, kajti tudi druga mesta so se bala, da se jim kuga ne zanese v njihovo ozidje, ter niso pustila ob tako nevarnem času nobenega tujca brez veredostojnega pisma noter. Kadar je pak začela kuga po Ljubljani razsajati, bilo je vsakemu meščanu pod ostro kaznijo prepovedano, mesto zapustiti. Leta 1599. je dal mestni zbor razglasiti, da bo kaznoval vse tiste, ki so iz mesta ušli, s po 100 cekini v zlatu, ako se takoj ne povrnejo.²⁾ — Za Ljubljano, v trgovskem oziru v prejšnjih stoletjih tako živahno mesto, bila je kuga največja nesreča, ki jo je mogla zadeti, ker je zaprla vse trgovske poti.

Leta 1598. po že omenjenem dijaku s Koroškega zanesena kuga je proti spomladi naslednjega leta v Ljubljani skoraj popolnoma pojenjala, a 7. majnika l. 1599. je dobil mestni zastop žalostno poročilo, da je začela v Št. Rupertu in Skrljevem na Dolenjskem znova daviti in moriti. Brž se je morala znova sklicati komisija petih provizorjev, ki se je bila v tem že razpustila.³⁾ Pri jako razširjenem trgovstvu ljubljanskem se ni moglo zabraniti, da bi se ne bila kuga kmalu zanesla tudi v Ljubljano. Zanesel jo je neki trgovec, ob enem provizor za Dolenjsko, Leberwurst. Župan je dejal v mestnem zboru, da so tega grehi krivi.

¹⁾ Gerichtsprot. 1599. „Die Provisores bieten sich selbst an, dass sie beim Altenmarktthor (v početku Florijanskih ulic) sitzen und gute Achtung auf die Fedi geben wollen. Dafür ist ihnen 12 Libernik von den Stadtgefällen wöchentlich zu geben verwilligt worden, doch müssen immer zwei beim Thore bleiben und wöchentlich abwechseln.“

²⁾ Gerichtsprot. 1599. Fol. 110.

³⁾ ibid Fol. 24.

Komaj se je ta novica raznesla, zaključil je deželni zbor svoja zasedanja in se umaknil v Kamnik, za njim so se mestna vrata zaprla in kmalu je bilo videti mnogo popolnoma zabitih hiš. Sicer je bil za okužence pripravljen in nalašč za to zidan Lazaret pri sv. Petru, a imoviti meščani so se ga silno bali in se dali rajši v svoje hiše popolnoma zapreti, le revežem ni preostajalo družega, kakor preseliti se v Lazaret. Ako se je zvédelo za kako hišo, v kateri je umrl kdo za kugo, dali so jo provizorji z visokim plotom od desek popolnoma obiti, tako da ni mogel nihče ven, sicer pak je bilo vsakemu, dasi tudi zdravemu toda v okuženi hiši stanujočemu strogo prepovedano, hišo zapustiti ter občevati s še zdravimi meščani. Nekatere ulice zlasti na Starem trgu so bile popolnoma zabite.

Ob takih časih je bilo pač žalostno videti to, sicer tako živahno mesto na vseh koncih in krajih z deskami obito.

Pri mestnih vratih so stale pozorne straže, ki niso pustile nikogar niti ven, niti notri, izvzemši nosače mrtvecev in duhovščino, ki jih je spremljala na pokopališče, dasi tudi so ob jako hudi kugi ljudi na tihem in brez cerkvenih obredov pokopavali. Le ob sejneh se je delala mala izjema, da ne bi se že sicer tako zelo oškodovano trgovstvo popolnoma uničilo. Leta 1599. so za tretji sejm (19. junija) pač dvoja vrata odprli, vrata pod zvonarjem in ona pred sedanjo gimnazijo, odprta pak so bila le do 7. zjutraj, zatem so se zaprla, ter se odprla zopet še le ob dveh popoldne. Tržni dnevi v mestu so se odpravili vsi, ter se prestavili ven pred mestna vrata.¹⁾ Ker pak je kuga le še vedno huje razsajala, prepovedalo se je napósled še celó to in smelo trgovati le pred mestnimi vrati pod zvonarjem.²⁾ Mestnemu sodniku se je zaukazalo vse berače in ljudi brez gotovega zaslužka iz mesta izgnati, blagajnik pak je dobil nalog nakupiti kar največ žita, da ne bodo meščani uhajali kupovat ga na kmete.³⁾

Toda vsa ta pozornost in vsa strogost je bila zastonj, kuga se je širila vedno bolj in napadala najimenitnejše rodovine, tako na pr. rodovino špitalskega mojstra (Spitalmeister), oskrbnika špitalskega bogatega zaklada. Mestni zastop ni delal izjeme ter se ni oziral na jako častno uradno mesto, ki ga je ta mož zavzemal v mestnem zboru. Dal je tudi njegovo hišo s plotom obiti in odstavil tega imenitnega dostojanstvenika za toliko časa, da bode njegova rodovina zopet popolnoma okrevala. Njegovo mesto je dobil neki Ostanek.

¹⁾ ibid. Fol. 82.

²⁾ ibid. Fol. 98.

³⁾ ibid. Fol. 91.

Lazaret se je v tem popolnoma napolnil in morale so se na Rožniku postaviti kočje za okužence. Ob enem se je izdalo povelje, da se morajo vse mačke in vsi psi pobiti (alle Katzen und Hunde abzuthun); vodila je naše očete prava misel, da zanašajo te živali kugo iz hiše v hišo. Gostilničarji iz predmestij niso nikakor smeli več hoditi prodajat vina na kmete; vinotoč je bil po vseh predmestjih strogo prepovedan.¹⁾ V Krakovem so nekatere hiše popolnoma izmrle; mestni zbor jih je dal do tal požgati (kako je pri tem postopal, ne vémo povédati) ter to vas (takrat še ni bilo predmestje) popolnoma zapreti. Jednako se je zgodilo kmalu zatem z Gradiščem in posvetovalo se je že, naj se li tudi Šiška ne zapre. Kuga se je lotila tudi že Kamnika, kamor so jo zanesli deželni uradniki, imajoči opravke pri deželnem zboru. Magistrat je zavoljo tega zaukazal, da se iz Kamnika nikdo več ne sme pustiti v mesto, naj si je kdor koli.

Najteže pa so zaprtje prenašali prebivalci šempeterskega predmestja (Vorstadt vor St. Johannes), katerim je magistrat dal predmestje dné 5. avgusta popolnoma zapreti ter jih odločiti od družega sveta. Ker so pak jeli sčasoma mrmrati, imenoval jim je magistrat nalašč pet nadzornikov. Zaprti so bili že 70 dnij, kar planejo nekega dné na zagrajo ter jo podró. Jeden petih nadzornikov, ravno oni Ostanek, namestnik špitalskega mojstra, torej jako imenita oseba, dejal je pri preiskavi na rotovži, da ne vé, ni kdo se je prvi lotil podirati plot, ni koliko in kateri so bili pri tem prizadeti; a jeden njegovih kolegov ga je izdal, rekši, da se je vse to zgodilo z njegovo vednostjo in z njegovim privoljenjem. In zopet nekdo drug se je izjavil, da sicer ne vé, kdo je prvi za plot zagrabil, znano pak mu je, da je bilo kakih trideset moških in med njimi Ostanek sam; ti so vsi najedenkrat planili na plot. Nadaljna preiskava pak je dokazala, da je bilo pri podiranju plotú prizadetih vseh pet nadzornikov. Mestni zbor jih je dal v ječo odpeljati in naložil jim je po deset cekinov kazni. Jednako se je kaznovalo tudi onih trideset mož, ki so ograjo podrli samooblastno.

Sicer lahko umemo, da miní potrpežljivost lahko celó najpotrpežljivejšega človeka, ako je dolgih sedemdeset dnij od vsega družega svetá ločen, a nikakor ni častno za naše prednike, da so imeli ravno óni, kojim se je izročilo zvrševanje zakonov, pred njimi tako malo spoštovanja. Najbolj brezobzirno se je védel v tem oziru mestni sodnik, za županom najveljavnejša oseba v mestu, ki bi bil moral biti nesrečnemu meščanstvu posnemanja vreden vzgled potrpežljivosti in pokorščine.

¹⁾ Ibid Fol. 93.

Tedanji mestni sodnik je bil Mihael Taller. Bil je ob enem poštar; zaradi tega se ni čuditi, da se je njegova hiša med vsemi najprej okužila, že leta 1598. Magistrat mu je dal brez ozira na njegovo dostojanstvo, in vkljub temu, da se je zaprtju z vso silo po robu postavljal, hišo obiti, ter mu prepovedal zapustiti jo. Nekoliko tednov je Taller prenašal ta kontumac, a ker mu je trajal le predolgo, prosil je po svojem advokatu, naj ga izpusté, zlasti ker se bojí, da bode njegova pošta, ki jo je moral prepustiti tujim rokam, trpela škodo. Ob enem je zažugal, da bode zahteval od magistrata odškodnino, ako ne ustreže njegovi prošnji.

Ta predrzna izjava je magistrata silno razjarila; poročil je mestnemu sodniku jako strog ukor ter dostavil, da bode gledé odprtja vprašal deželno oblastvo, kajti le to ga je dalo zabiti. Kako kazen pak so mu naložili provizorji zavoljo njegovega predrznega in razžaljivega postopanja, o tem bo zvédel že pozneje.

Toda kaj storí Taller? To, kar so storili Šempeterčani. Nekega dne je ukazal svojim poslom leseni plot podreti in jel z meščani občevati in trgovati, kakor ob najzdravejših časih.

Magistrat je bil sila razžaljen in je naložil sodniku tri sto cekinov kazni, ako bi se predrznil znova narejeni plot pri njegovi hiši podreti. V tem slučaju ga magistrat tudi ne bo več trpel v mestu, ampak ga dal po grobokopih z vso njegovo družino preseliti v Lazaret. Pošto je prevzel magistrat sam v svoje oskrbovanje, ter sklenil nobenega kurirja ali poslanca več s pismi ne pustiti v mesto; pisma in paketi se morajo poprej zunaj mesta prekaditi.

A Taller se je za magistratova povelja malo zmenil. Leseni plot je dal znova podreti ter se trudil nepremišljeno množico proti magistratu našuntati o priliki, ko bi imela ravno neko gospó, bržkone njegovo ženo, na isti način pokopati, kakor so pokopavali druge za kugo umrle. Trdil je namreč, da je umrla navadne smrti in zahteval običajnega krščanskega pogreba.

Prebivalstvo se je dalo sodniku, tako imenitnemu članu mestnega zbora, rado preslepiti. V mestu je nastal upor, ki je prisilil mestne očete k izjavi, da bodo dali umrlo preiskati ter jo po običajni krščanski šegi pokopati, ako res ni umrla za kugo.

Po teh dogodkih se pak Taller vendar v mestu ni več varnega čutil; zato jo je popihal v Tržič. Ko je kuga pojenjavala, prosil je, naj bi se smel povrniti v mesto, kar pak mu je dovolil magistrat le proti temu, da plača sto cekinov kazni.

Lebko si mislimo, kako so se Ljubljančanje oddahnili, ko so zdravstveni provizorji v mestni seji izjavili, da je kuga ponehala. Oddali so zaupane jim pečate in položili račun ob svojem poslovanji. S prebitkom je sklenil magistrat grobokopom omisliti nove obleke, stare pak je dal zunaj mesta na polji sežgati. Plotovi po mestu in predmestjih so se podrli in v mesto se je povrnilo prejšnje živahno trgovsko življenje.

Slovenski svetec in učitelj.

Zgodovinski roman.

Spisal Josip Jurčič.

IV.

Sv. Metod v Ljubljani.

Kakor da bi hotel Bog to jutro posebno osijajiti, niti navadne megle v Ljubljani ni bilo, temveč bistro je sijalo solnce. Zbrani narod je že védel, da bode Metodova služba božja in propoved pod milim nebom pred Gradiščem. Pod milim nebom prvič zarad tega, ker se je bilo zbralo premnogo naroda; kajti so bili prišli ljudje čez gozde od Okolpja in Posavja, od Krke in Krasa, tako da niso mogli iti v malo tačas še prvotno slabo cerkev na frankovski strani pod grajskim ohribjem. Drugič pak je Metod tudi zarad tega rajši po svoje in s svojimi duhovenskimi spremljevalci opravljal službo božjo, ker je bil v Ljubljani nameščeni stalni duhovnik hud Nemeč in latinec in njegove slovenske liturgije sovražnik, ker že od solnograjskega Rihbalda naščuván.

Tu, kjer je zdaj nunska cerkev, Zvezda in drugi del ozvezdja, bila je tačas planota. Tu je bil dal Vitoglav po nakázu in naročbi Metodovih veščih spremljevalcev narediti lesén oltar in vzvišen oder, s katerega je mogel Metod, zbranemu ljudstvu viden, propovedovati.

Ob tem dnevi, ko spremljano mi Strahomera in Grimislavo, bil je že zadnji dan Metodovega javnega učenja v ljubljanskem Gradišči; popoldne je imel oditi proti severu in nemški meji.

Ljudstvo se je torej gnetlo že pred določenim časom vse bliže kraja, da bi svetega učitelja bolje videlo in lože slišalo.

Tak, ki se je za vsako ceno želel preriti skozi gnečo do odra in oltarja, bil je naš Strahomer.

„Ni judje Krista niso sodili brez zaslišanja,“ oglasi se Valpert, patrijarh Akvilejski.

„Ta tudi z Grki vleče, to vémo,“ приметne menih, kazaje Valperta.

„Jaz le z istino,“ odvrne Akvilejski odločno.

„Čujmo, kaj Metod odgovorí na tožbo,“ razsodi Karlman in vse umolkne na besedo kraljevičevo.

Nekaj hipov nastane tišina. Vse oči se obrnejo v Metoda, na sredi stoječega.

Potem pa Metod začne zagovor svoj.

(Dalje prihodnjič.)

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

IV.

Deželna bramba in črna vojska. ¹⁾

Bilo je leta 1808.

Že dvakrat se je do takrat razlegal po Ljubljani žvenket francoskega orožja. Že dvakrat so bežali Ljubljančani pred francoskimi četami iz mesta. Požunski mir sklenivši (l. 1805.) ponižal je Napoleon Avstrijo tako, kakor je doslej še ni noben sovražnik, tudi Turek ne. Vsa Evropa je ležala pred Napoleonom na kolenih, celó mogočna Rusija je pritegnila na njegovo stran. Strah pred francoskimi bajoneti je prevzel vso Evropo.

Le v Avstriji se je preudarjalo tačas noč in dan, kako ugonobiti tega neustrahovanega silovitneža. Cesar Franc II. in njegova slavna habsburška rodovina je poznala udanost, izbornu udanost svojih podanikov, ki ni genila ni jedenkrat, odkar je prisegla Avstriji zvestobo. Če pristojna v istini ónemu, komur raste pogum z nevarnostimi in zadregami, slavno ime junaka, zaslužita ga pač cesar Franc I. in nadvojvoda Ivan.

Nadvojvoda Ivan je sklenil, zanašaje se na udanost avstrijskih podanikov, sklicati vse moške od 18 – 45. leta pod orožje ter jih pripraviti za boj proti zmagovalnemu cesarju francoskemu. Vsakdo, ki je mogel nositi orožje in kogar ni že sicer poklicala vojaška dolžnost na

¹⁾ Tega članka tikajoči se akti se nahajajo v fascikulu štev. 90. ljubljanskega mestnega arhiva.

bojišče, zastavil naj bi življenje za čast presvetle cesarosti in za očetbo domovine.

To občno oboroženje se je zvalo „deželna bramba“.

Dné 8. junija l. 1808., torej sredi najlepšega mirú, izdal se je patent za njeno osnovanje. Vsi moški, ki so le mogli nositi orožje, poklicali so se v boj proti Napoleonu. Izvzeti so bili in oproščeni od deželne brambe seveda vsi, ki jih vojaška dolžnost tudi sicer ni dosegala, namreč duhovščina, plemenitaži, uradniki, dostojanstveniki, umetniki, meščani, trgovci, obrtniki in kmetje, ki so imeli vsaj pol „grunta“ (kmetije).

Na prvi pogled bi se človeku zdelo, da so bili torej oproščeni skoraj vsi. Kdo naj bi potem služil za brambovca? A razven navedenih stanov, bilo jih je še mnogo, ki jih je vezala brambovska dolžnost, po mestih vsi nemeščani, rokodelski in trgovski pomočniki, dninarji, hlapci itd., po kmetih pa vsi, ki niso bili posestniki vsaj pol kmetije.

Brambovcev je bilo torej lahko nabrati veliko število.

Sicer pa sta pričakovala nadvojvoda Ivan in cesar Franc največ podpore od navdušenja svojih podložnikov. S samimi prostovoljci sta menila sklicati velikansko vojsko deželnih brambovcev na noge. Posamezne avstrijske dežele so bile razdeljene po okrožjih. Pričakovalo se je, da se bo dalo v vsakem okrožji nabrati po jednega ali dva bataljona od 800 – 1200 móž. Vsak bataljon bi imel spadati v 4 do 6 kompanij, vsaka s svojim stotnikom na čelu. Kompanije bi se sestavljale iz štirih ali šestih vlakov. Vlaki bi razpadali v korporalščine; vsaka fara ali občina imela bi jedno.

Brambovci bi se morali po načrtu nadvojvode Ivana vaditi v orožji, a menil jim je te vaje, kolikor moči olajšati. Pušek pri objavi brambovskega patenta država še ni imela, vendar pak je obljubila, da jih bo kmalu preskrbela, le torbice za strelivo si bodo morali preskrbeti brambovci sami in sicer toliko, da se bo dalo v njih shraniti vsaj po 30—40 patrón.

Podčastniki in dosluženi vojaki, dejalo se je v patentu, bodo smeli nositi sablje in palice, katere si bodo pak morali ali sami ali pa njihova gosposka omisliti. Častniki vojaškega stanú bodo nosili svojo vojaško opravo, moštvo pa navadno obleko in kot odliko kokarde, različne po barvah posameznih dežel.

Da bi se moštvu, kolikor bi se le dalo, olajšale vaje, nameraval je nadvojvoda, naj se bodo brambovci vadili vsako nedeljo in vsak praznik po jedno ali dve uri in sicer po službi božji v vsaki fari ali občini posebej; le tam, kjer bi dve ali tri fare ne bile daleč druga od

druge, kazalo bo, vaditi se skupno, torej po več korporalščin na jeden pot. Vsaj vsak mesec po jedenkrat pa bi se morale sniti vse k jednemu vlaklu spadajoče fare in se vaditi skupno, a delj ko tri ure daleč bi se ne smelo nobenega možá siliti, da pride k vajam, ki naj se takoj prično, še predno se dajo brambovcem puške. Ko pak se bode za te poskrbelo, poučevali se bodo brambovci tudi v nabijanji pušek in v streljanji. Štirikrat bo moral vsak brambovec v tarčo ustreliti, sicer se bodo pa dovolile tudi prostovoljne vaje pod nadzorstvom okrožnega glavarja (Kreishauptmann), kateremu se bo naložila vsa skrb za bataljon njegovega okraja. On bode tudi voditelj njegov, ko bi se prikazal sovražnik na meji. Takrat bodo brambovci prisegli pod svojimi zastavami in se oddali zatem poveljništvu kacega generala. Tak je bil v vélicih potezah načrt nadvojvode Ivana, ki se je obračal najprej do prostovoljcev Ljudstvo naj bi se vspodbujalo, da se samó oglasi, potem šele naj bi se v brambovce poklicali tudi drugi. ¹⁾

Nadvojvoda Ivan je prepotoval sam vse dežele, da bi se brambovstvo tem hitreje osnovalo. Dné 1. julija l. 1808. je prišel v Ljubljano, kjer se je udeležil slovesnega streljanja, prirejenega njemu na čast ter tudi sam jedenkrat ustrelil. Dné 4. julija se je pričelo nabiranje. Po deželi se je zanimal ljud povsod za novi brambovski zavod z velikim navdušenjem. Pri žrebanji v Železnikih so dejali rudokopi komisiji, naj listke le sapi dá odnesti. „Nobeno žrebanje naj ne bo določevalo o nas, mi vsi hočemo prostovoljno služiti ljubljenu svojemu cesarju.“ Ravno tako so storili Idričanje. Na Dolenjskem se je odlikoval Frančišek Langer. Najstarejši stotnik novomeškega bataljona je prevzel njegovo poveljništvo. Dné 16. julija l. 1808. je primarširalo iz postojnskega okrožja 372 prostovoljcev z godbo v Ljubljano; bili so prvi. Dné 31. julija je bilo prvo rezervno vojaško krdelo gotovo in je praznovalo ta dogodek s slovesno vojaško mašo. Obilo prostovoljcev so morali zavriniti, ker je bilo število že dopolnjeno.

Pričele so se vaje. Postojinčani so jih dovršili prvi ter se vrnili dné 13. avgusta domóv. ²⁾

Take navdušenosti v Ljubljani ni bilo zaznati. Poziv za prostovoljno oglašanje se je razglasil dné 1. julija l. 1808., a zastonj so čakali prostovoljcev; nikogar ni bilo, naborna komisija jih je čakala zastonj. Da ustreže željam svoje višje gosposke in osvedoči patrijotično svoje navdušenje, sklical je magistrat meščanski odbor, predstojnike rokodelskih zadrug in četrtnike. (Ti so bili neki podžupani mestnih delov).

¹⁾ Fasc. 90.

²⁾ Dimitz, *Gesch. v. Krain*, IV. p. 266 in 267.

Le-tem se je zabičilo, naj svetujejo in prigovarjajo v krogih svojih, da se za brambovce sposobni oglasijo prostovoljno. To je imelo vsaj nekoliko uspeha, a število prostovoljcev je bilo vendar le majhno, vseh skupaj le 43, in sicer 31 uradnikov in 12 meščanov. Oglasilo se je n. pr. pet plemičev, med njimi baron Taufferer in Schweiger, in grof Turjaški. Najmlajši prostovoljec je bil star 19, najstarejši, neki umirovljeni profos pa 72 let. Mimo družih uradnikov nahajamo tudi necega triindvajsetletnega profesorja Ivana Zupančiča in slikarja Schaffenratha.

Ni se čuditi, da je o tako burnem času le malo koga mikala vojaška suknja. Ljudstva se je lotil grozen strah, zlasti odkar se je zvédelo, da bodo morali tudi ljubljanski brambovci, ki so menili, da so le za obrambo mesta namenjeni in se jim je v početku to tudi zatrdilo, iti, če bo treba, takisto na vojsko proti sovražniku.

V gorenjskem okrožji niso od prostovoljnega oglašanja nič več dosti pričakovali. Dne 19. julija 1800. leta so se sešli v Ljubljani zastopniki 22 „opisovalnih ali kantonskih gospok“,¹⁾ in sicer iz Bele Peči, Bleda, Radovljice, Brda pri Kranji, Kranja, Tržiča, Smlednika, Loke, Križa, Kamnika, Mekinj, Tuhinja (Tuffstein), Brda pri Podpeči, Ponoviča, zastopniki ljubljanskega magistrata, ljubljanske komende, ljubljanske palacije, Fužin (Kaltenbrunn), Iga, Dola, Goričan in Krumberka. Namen tega shoda je bil, posvetovati se o tem, kako bi se mogel izvesti patent z dne 8. junija 1808. leta. Sklenilo se je, da popiše vsaka teh gospok vse v svojem okraju po 18—45 let stare moške. Zastopniki naj, prišedši domov, vspodbujajo ljudi, da se oglasijo prostovoljno. Ker je bilo vsaki gosposki število brambovcev, ki jih ima sklicati na noge, natanko določeno, moral se je nedostatek izžrebati. V ta namen se je osnovala posebna komisija, ki je hodila od fare do fare. Imena ónih, ki se niso hoteli prostovoljno oglasiti, napisala je na listke ter jih vrgla v vrč, iz katerega jih je jemal kak otrok. Ob enem je določevala ta komisija tudi kraj in čas za vojaške brambovce.

V Ljubljani so se prostovoljci oglašali na treh krajih in sicer 1. pri okrožnem uradu: plemenitaži, uradniki, dostojanstveniki in trgovci; 2. pri magistratu: meščanje, trgovci in obrtniki; 3. pri svojih ravnateljih pa dijaki. Dne 10. januarija l. 1809. poročal je magistrat, da ima ljubljanski brambovski bataljon tri kompanije; pri prvi in drugi so bili skoraj sami dijaki, pri tretji pak rokodelski pomočniki in inozemci. Strah pred vojaščino tudi pozneje ni pojenjal.

¹⁾ Tako se imenujejo v aktih „Werbbezirke“.

V ljubljanskem okrožji, katero je moralo preskrbeti za svoja dva bataljona 1499 brambovcev, oglasilo se je tekom leta 1808. samó 581 prostovoljcev, in sicer samó tacih, ki so bili prepričani, da jih ne bodo obdržali; kajti 416 jih je bilo za vojake popolnoma nesposobnih, 53 pak k večjemu porabljivih za notranje posle. Magistrat je bil v veliki zadregi in povprašan, kako bo mogel vzdrževati 3. kompanijo I. bataljona, ne da bi pri tem tipeli prvi dve dijaški kompaniji, dejal je brambovski komisiji, da tega ne vé. Skrbelo ga je celó za dijaški kompaniji, če se bosta mogli vzdržati; bržkone je te dve kompaniji osnovala brambovska komisija sama, ne da bi vprašala mestni odbor. Dejal je ta namreč: „Proti kateri previdnosti sta se osnovali te dve kompaniji, ne vémo povédati, in zarad tega nam tudi ni znano, kako ji bo mogoče vzdržati. Kajti po dovršenih šolah hodijo dijaki vsak na svoj posel s trebuhom za kruhom ali pa odhajajo v višje šole, bodisi učiti se medicine in prava ali pak se posvečujejo duhovskemu stánu. Na šolo kako pritiskati pak magistrat nima nobene pravice in bi tega tudi rad ne storil, ker bi trpela pri tem veda. Tretja kompanija pa je sestavljena iz rokodelskih prostovoljcev, pomočnikov, ki so prišli semkaj po nekoliko iz inozemskega ali pa iz družih avstrijskih dežel. Le-ti se bodo podali od tod, ako dobé kje drugje posla. To se jim ne sme briniti, zato se bo tretja kompanija sama razšla. Da bi se pak še sedaj znova prostovoljno oglašali, o tem niti misliti ni.“

V tretji kompaniji je služilo dné 19. januarija 1809. l. 20 inozemcev, največ (6) Italijanov, 3 Prusi, 3 Bavarci, 2 Tirolca, 2 iz Manhajma, 1 iz Badna, 1 iz Majncea, 1 iz Frajburga in jeden Madjar, več móž ta kompanija morebiti celó imela ni.

Ker prostovoljcev, na katere se je najbolj zidalo, ni bilo, morali so ljudi siliti in jih izžrebovati, toda le-tí so izkušali na vsak način oprostiti se vojaščine. To so storili celó mnogi udje dveh kompanij mestne garde. Ker se niso hoteli sami oglasiti, pregledala jih je naborna komisija in jih dné 20. jul. l. 1808. mnogo za brambovce sposobnih našla. A večina je prosila oproščenja, opiraje se na to, da so meščani, obrtniki in trgovci. V mestnem arhivu se nahaja sila veliko prošenj, oddanih iz tega namena; celó mnogo prostovoljcev, ki so se prehitro oglasili in katerim je bilo pozneje to žal, vložilo je prošnje za oproščenje.

Zarad prevelicega ščedenja (kajti skoraj vse teže brambovstva so se naložile zasebnikom) se je sicer izvrstna ideja nadvojvode Ivana popolnoma ponesrečila in s poznejšimi ukazi izkušalo se je še tù in tam kaj rešiti. Leta 1809. se je zaukazalo, naj se vadijo brambovci,

da se jim vojaška dolžnost olajša le po dvakrat v letu in to po 21 dnej. Sredi marcija leta 1809. je imel ljubljanski bataljon 6 kompanij, ki so hodile k vajam v Šiško, Mengeš, Kamnik in Moravče, a pri vsaki je manjkalo vendar po 20 do 30 móž, dasi tudi so pretili ónim, ki so izostali, z vojaškimi kaznimi. Največ je ta strah pred vojaštvom zakrivila pač govorica, ki se je trosila med ljudstvom, da bodo vtaknili tudi brambovce v redno vojsko. Gosposka je zaukazala vsacega raznašalca tacih vestij strogo kaznovati, a vse brez vspeha.

Gosposka je poskusila vsako sredstvo, o katerem je le mogla upati, da bi podžgalo navdušenje za sveto reč avstrijske države. Dné 8. marcija l. 1809. poslala je z Dunaja ljubljanskemu magistratu odtis Kollinovih pesmij za brambovce ter zahtevala od njega odgovor, kako mu ugajajo in svét, ali naj se jih tiska še več. Ako mu bodo ugajale, dá naj jih preložiti v slovenščino. Magistrat je sicer pesmi pohvalil, kar se tiče prevoda pak dejal, da je nepotreben, ker imajo Slovenci že svoje domače in vrhu tega dosti domoljubov, ki jih radi zlagajo. Bržkone je imel magistrat Vodnikove „pesmi za brambovce“ v mislih.

Kakšna je bila oprava teh brambovcev, ne vémo povédati, bržkone pak se je pridržala tista, kakor jo je nasvetoval magistrat. Dné 3. avgusta je predložil namreč slike kmetskih noš na Kranjskem, katere je narisal neki učitelj risarstva, Dorfmeister, in za katere se mu je plačalo 35 gld.; med njimi je bila tudi jedna, ki je predstavljala brambovca, kakeršnega si je mislil magistrat. Ker so bili tedanji klobuki kranjskih kmetov previsoki, svetoval jih je magistrat znižati toliko, da bi bilo oglavje le 4 $\frac{1}{2}$ “ visoko. Kraji naj bi se privihnili in vrhu glave vkup zvezali, in da bi klobuki gotoveje na glavi ostali, svetoval jih je pod obradkom pritrditi z jermenom. Okoli vratú naj bi brambovci nosili črn kolar. V obče so se oblačili tedanji kmetje v precěj dolge rujave suknje. Ker jih je ljudstvo vajeno, dejal je magistrat, bilo bi dobro, da se pridržé, kajti plašč nosi le malokateri, razven kak bogatin. Da bi si pak bili brambovci vsaj nekoliko podobni, kazalo bi našiti na suknje bele gómbe in svetlo-modre, po dva palca visoke kolarje z modrimi našitki in sprednja konca sukenj nazaj privihniti, da ne bi ljudij težila pri hoji. Kar se tiče kratkih črnih hlač bi bilo tudi najbolje, da se pridržé in nogovice in čevlji naj se ne izpremené.

Take brambovske oprave je obljubil neki trgovec Mulle narediti po 28 goldinarjev.

Ravno o času, ko se je vedno znova popravljaj in dopolnoval patent z dné 8. junija l. 1808., završčalo je že po Avstriji. Dné 8. aprila

1809. se je znova pričela vojska, katero je cesar narodom svojim naznanil s posebnim manifestom, po Kranjskem v italijanskem in slovenskem jeziku.

Ob jednem je privedel iz Tirol skoraj neverjeten glas, da so Tirolci pognali ne s puškami in topovi, ampak z vilami, cepci in kosami oholega sovražnika iz dežele. Komaj mesec dnij za tem pokazali naj bi tudi vedno udani Kranjci svoj pogum. Dne 12. majnika l. 1809. je pozval deželni poglavar grof Brandis Kranjce na „črno vojsko“, ¹⁾ ko so bežale avstrijske armade že z Laškega proti Ljubljani. Oklic njegov (poslovenil ga je bil najbrž Vodnik) glasil se je tako:

„V IMENU PRESVETLIGA ZESARJA.

Zaštite dela starih zhafov, ktire so Krajnzi inu Gorizhani nekđaj ob vojfknih perloshnoftih inu nadlégah dopolnili, nam dajo upanje, de Krajnzi inu Gorizhani bodo tudi sdaj svojim starih ozhakam podobni. Stari vafhi so nekđaj eden sa vse inu vfi sa eniga se potegnili sa Zefarja, sa svoje pravize, proftoft inu sa svoj dom; inu so jih vfi gorezhi varvali bres vfiga straha. Te njih hvalne déla so popifane v' starih bukvah Barona Valvasorja, inu so njim prava vezhna zhaft. Savol tiga se sanéfemo, de tudi sdaj se bodo Krajnzi inu Gorizhani v' nevarnofti, ako bi priti vtegnila, tako obnefti inu vedli, kakor njih stari ozhaki, inu kakor so druge frezhne zefarfke semle sturiti shé perpravlene, tako, de se je zlo Sovrashnik nad njih ferzhnoftjo zhudil.

ZHERNA VOJSKA JE SKLENJENA.

Zefarfke krafsie so dobile raslozhne povela, kaj inu kako imajo sturiti, de se nafha velika mifel, to je bramba nafhjih semel, dopolni inu Sovrashniku kakor kol mogoze fhkoda sturi, ako bi vtegnil na nafho mejo stopit.

Vfi terdni moshki od 16 do 50 lejt vsamejo v' roke tisto oroshje, ktiro jim je pred rokami, inu na kar sami narbol saupajo.

Se sanefemo, de ne bode nobeniga med nafhimi rojaki, kir bi se pomifhlal, al framotno sam sebe lubil, svoje nepotrebno oroshje skrival, al druge brambine pomozhi satajil, inu perloshnoft dal, de bi mi s' njim délati mogli kakor s' isdajavzam svoje deshele. V' fili je vfak dolshen postavljenim oblaftam na tanko pokoren biti, ker ni miflit mogoze, de bi bramba terdna bila, ako vfi vkup ne dershé inu svojo mozh vkup ne sklenejo.

¹⁾ Nekateri pisatelji, katerim ne ugaja noben terminus, ako ni na pol hrovaški, ruski ali staroslovenski, začeli so za „Landsturm“ pisati „narodno opolčenje.“ Res, dobra beseda, toda ima to veliko napako, da slovenskemu ušesu ni razumljiva, ker ni domača ampak od drugod „uzmana“. Povejte, zakaj bi za „Landsturm“ ne bil dober izraz „črna vojska“, (Landsturmmann, črnovojnik), katerega je pisal že Vodnik in katerega pozná že ves narod slovenski? Čemu nas begate tedaj s tistim tujim „narodnim opolčenjem“?

Glejmo na svefte inu junahke Tirodze, pofnemimo sa njimi. Tudi mi zhutimo v' febi ferze inu mozh nafho semlo s' Tirodzi vred braniti, inu kakor oni v' lubesni proti nashimu Zefarju veliki biti.

Li famimu Zefarfkimu kralevimu Kraisaufmanu je naredba inu vodenje zherne vojske isrozhéna po zeli Krafsii; Kantonam, Komefsiam inu popisavnim gosposkam pak po njih okrajni; sizer pak nobenimu drugimu: njim bodo na strani ftali inu pomagali flushabniki drugih gosposk.

Deshelna gosпода, pomlivi svojga vifokega inu perviga pokliza, bodo sa brambo Krone inu domovine premoshenje inu kri dali, tudi grafhinski laftniki inu imenitnihi gospodje ne bodo sad oftali, temozh bodo s' svetam inu delam pomagali. De pak vajvodam inu njih nameftnikam ne bode nobene hitre pomozhi mankaló, bodo gosпода, grafhinski laftniki inu imenitnejfhi gospodje sdaj prezi narmanj 200 jesdnh Ordonanzov napravili sa vajvodne pavela okoli nofit. Ti Ordonanzi bodo prejémali shivesh sa fe inu sa Konje is zefarfkiga Magazina.

Svefti Kmetje bodo po prejétimu povelju fe sbrali v' kupe inu trume, bodo imeli sa glavarje moshe svoje vrste, ktiri fo sauplivi inu spreumetni, inu bodo v' drushbi s' zefarfkimi foldatni mejo slasti tam varvali, ker narbol navarnoft shuga.

Na noge tedaj! pofhteni, svefti, inu terdni Kmetje! Zherna vojska naj bo sraven drugih brambovzov ftrafhno oroshje sa notri derozhiga Sovrashnika pokonzhati.

Zherna vojska naj sraven nafhe druge svese esterrajfskih ludftvov doféshe vifoki svoj namén, naj ohrani Zefarftvo, inu njega veliko fto lejt vkorenineno famofvojnoft. Naj rasdrobi nam od Sovrashnika namejnjeni fushni jarem, inu satrenje zefarfskih inu ludfskih praviz.

Inu zhe bomo s' nashim mozhnim trudam Sovrashno vpéranje nasaj pognali, Sovrashnika ob mozh perpravili, de nam ne bode file inu fhkode délal ne delati mogel, potlej naf bode dobra vest veselila, de smo svojo dolshnoft dopolnili, bomo vshivali s' polno méro lubi mir, miloft nashiga lubleniga Zefarja, hvaleshnoft nashih vnukov, inu zel svejt fe bo nad nam zhudil.

V' Lublani 12. Majnika 1809.

Joannes Graf inu Gospod Brandis,
Poglavar deshelni."

A zmešnjava je bila prevelika, da bi bil mogel obdržati še kdo trezno glavo. Dné 15. majnika je pribežal hrovaški ban grof Gyulay v Ljubljano, a že 18. dné majnika moral se umakniti iz nje. Francozi so mu bili že za petami in 20. dné majnika zaseli tretjič Ljubljano. Tudi deželna bramba je prišla malo v porabo, ker so francoske čete prehitro drle preko Kranjske proti Dunaju. Napoleon je dal že 14. dné majnika vse brambovce razpustiti, dné 9. avgusta pak razdal oster ukaz odpustiti vse brambovce na dom, ako bi se jih morebiti vendar še kje kaka tolpa nahajala. V ta namen se je od vseh kantonskih gosposk zahteval na-

tančen imenik vseh brambovcev, poklicanih k poslednji vaji v Moravčah. Popisala se je tudi vsa njih oprava in sploh vse kar so nabrali in podarili kranjski stanovi za opravo deželne brambe.

Dné 11. majnika 1810. leta je bobnal birič po Ljubljani, da se bo vse to blago prodajalo 12. in 14. majnika na javni dražbi tistemu, kdor bo dal več zánje.

Hrepenenje.

Utrôvljen hudó ji vék je mlád,
Razdét je nje nádej ponôsni grád.

Nikôgar nima, da téši jo,
Ostávil jo prijatelji so.

I mène poslala je v béli svét,
Da ne ogrenèl bi žizni mi cvét.

A jaz bi vendar pri nji rad bil,
Nočí ji zvezdíl i dni ji vedril.

Milôbno ji zrl bi v okó mrtvó,
Mordà bi vsplamtélo znova žarnó.

Ljubo poljubljal obráz bi bléd,
Zacvèl morda vnóv bi, zabivši béd.

Na prsih bi néžno ji zibal glavó,
Utéšil mordà bi ji dušo bolnó.

Oh, jaz bi vendar pri nji rad bil,
Nočí ji zvezdíl i dni ji vedril.

Pojasnil bi vnóv morda vék ji mlád,
Vstal vnóv bi ji nádej ponôsni grád.

J. K.

Triolet.

Podáj k slovesu nežno mi rokó,
Poljubim tvoja naj še enkrat lica,
Oj, srca mojega krasná kraljica,
Podáj k slovesu nežno mi rokó! —
Ne glej — če mi obraz rosí solzica,
Če mokro, kalno moje je okó,
Podáj k slovesu nežno mi rokó,
Oj, srca mojega krasná kraljica!

Naj z usten tvojih srčem sladki méd
In zrèm v globino tvojega očesa,
Odprta v nji mi duša zrè nebesa;
Naj z usten tvojih srčem sladki méd.
Oh, predno konec naju bo slovesa,
Ljubezni žarne enkrat še razgrét,
Naj z usten tvojih srčem sladki méd
In zrèm v globino tvojega očesa!

A. Pin.

„Gorázd! Orožje daj nazaj, za tebe ne smé biti več krvavo orožje.“
Gorázd takoj uboga, Svetopolk vtakne nož za pas nazaj.

„Svetopolk! Svetopolk!“ vzdihne Metod milo, videč mladega slovenskega kneza, a ko ta nekako nedolžno uprè vprašujoče oči vánj, obide učitelja druga misel in naglo reče slovenski:

„Neki glas mi pripoveduje, da nisi tak, kakor sem te obsodil, ko sem čul, da si svojega strijca Rastislava izdal sovragom. Svetopolk, ti si tù svoboden, pridi, gotovo pridi k meni, da me čuješ, kaj ti imam reči; pridi, morebiti je od tega odvisna sreča vsega naroda našega.“

(Dalje prihodnjič.)

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

V.

Kako in kdaj so nam naredili ljubljansko „Zvezdo“.

Pač jih je malo tacih, ki se šetajo o sedanjih lepih pomladanskih dnevih po slovečem ljubljanskem sprehajališči, „Zvezda“ imenovanem, da bi se spominjali še nekdanjega visocega zidu, ki je nekdanj oklepal vse štiri „Zvezdine“ strani. Ta zid je zaklepal v sebi véliki samostan in samostanski vrt bratov kapucinov. Na oglu, obrnenem proti sedanjemu gledališču, stala je kapucinska cerkev in zadaj za njó samostan, zidan v četveroogelniku. Sredi samostana je bilo dvorišče, sredi dvorišča pa je stal vodnják, ki ga še danes hvalijo zaradi njegove zdrave in pitne vode.

Pred leti je bil ta kraj lastnina habsburških knezov, leta 1607. pak ga je podaril štajerski vojvoda Ferdinand (poznejši cesar Ferdinand II.) kmalu za jezuiti v Ljubljano došlim očetom kapucinom, da so sezidali na njem svojo cerkev in samostan svoj največ iz milih darov v blágu in denarji. Kapucini so postali kmalu jeden najimenitnejših redov v Ljubljani. Najbolj je zanesla med ljudi njih glas pač daleč okoli in ne samó po Kranjskem znana procesija na véliki petek. *)

Cesar Jožef II., ki je odpravil, kar se mu je zdelo nepotrebnih samostanov, prizanesel je očetom kapucinom ter jih pustil pri miru. Prišli pa so Francozi in leta 1810. morali so se kapucini umekniti, kamor je kdo védel in znal; nekateri so šli v Loko, drugi v Kamnik,

*) Gl. „Ljubljanski Zvon“ 1886, II. zvezek.

zopet drugi pa v Krško. Iz cerkve so napravili Francozi konjski hlev in shrambo za različne vojaške potrebščine, samostan pa izpremenili v vojašnico. Pri tem je ostalo, dokler jih niso Avstrijanci zapodili iz dežele.

Kaj pak je bilo početi s samostanom in s cerkvijo, ko so bili očetje kapucini razkropljeni na vse vetrove svetá? Ali naj se pokličejo zopet nazaj in naj se jim razpalo in zanemarjeno samostansko poslopje zopet popravi? Kajti razpustili Francozi reda kapucinskega niso, ampak so mu le ukazali, naj se jim umakne. Dovolili so kapucinom celó, da smejo vzeti s seboj vse, kar imajo. Vzdrževanje samostana in druga bremena so pripala mestu, ki jih je moralo nositi še potem, ko je prevzel vérski zaklad samostan v svojo last celó do avgusta l. 1814.

Cesarska vlada je našla samostan in cerkev seveda popolnoma prazna, na pol podrta, streho skoraj razkrito in vse poslopje zanemarjeno. Kam pak so prešle cerkvene dragocenosti, kam vse imetje samostansko? Kdo bi ji mogel o tem kaj povédati? Po dolgem iskanji je prišla nekemu staremu možu, dru. Valenčiču na sled. O njem se ji je povédalo, da je bil zadnji predstojnik tega samostana, in da se bo pri njem našel morebiti še dva centa težki zvon kapucinske cerkve.

Pozvan od cesarske vlade, naj izpové, kaj mu je znano o samostanskem imetji, kam je prešlo in kje naj ga išče, da je zopet dobí, sporočil ji je, da predstojnik on ni bil, ampak gospod Lovrenec Anton Rudolf.

„Sicer pak lahko trdim,“ dejal je stari mož, „da so bila bandera in da je bilo cerkveno perilo kaj malo vredno; bilo je silo staro. Kapucinska bandera so bila le od pavole, zakrpana in raztrgana. Ravno táko je bilo tudi cerkveno perilo. Dragocenosti boste zastonj iskali. Saj je vendar znano, da ne smejo imeti kapucini po svojih samostanskih pravilih nič zatega, nič srebrnega, nič svilnatoga. — Kaj se je zgodilo z vinskimi sodi, ne vém povédati, znano pa mi je, da so gospodje očetje vino pretočili iz vélicih sodov v manjše, ki so se dali prepeljati, vélike sode pak so pri odhodu pustili tukaj. Kdo jih je vzel, ne vém. Ker so zaseli takoj potem Francozi samostan in se je iz njega veliko odneslo in odpeljalo, nisem smel in nisem prišel več v samostan, ker nisem bil prijatelj Francozom. To vse vém kot dober prijatelj umrlega gospoda Rudolfa in očetov kapucinov. Sicer pak moram še opomniti, da se je, ko so samostan izpraznili, veliko veliko odneslo in pokralo; kajti v prvi tedanji zmešnjavi ni nadzoroval samostana nihée in ga tudi maral ni iz strahú, da ga bodo storili Francozi odgovornega.“

Toliko je védel mož o zadnjih časih kapucinskega samostana. Ker pa ob ónem zvonu ni zinil besedice, vprašali so ga, kam je prešel ta.

„Tega sem prodal,“ odvrnil je Valenčič — „za 100 goldinarjev, ki sem jih oddal za samostanske potrebe. Kaj so kapucini s tem denarjem storili, ali so ga porabili za hrano, ne vém povédati.“¹⁾

Avstrijanci so porabili cerkev in samostan za vojaške potrebe. V prvem nadstropji je imel c. kr. vojaški transportni oddelek pet sob za transportno moštvo, pri tleh pa jedno stražarnico za jetnike, majhno kruharno in dve mali sobi za moštvo. Artilerija je imela spravljenega tukaj nekoliko lesá, 300 platišč, 50.000 krogelj in granát in 8 ne več rabljivih topov v neki z deskami obiti ograji na samostanskem vrtu.

V cerkvi je bilo shranjenega nad 1000 centov sená; prostora pak je bilo v nji gotovo še za 1500 centov.

Na pol podrtega zidovja ni kazalo več še dalje vzdrževati in cesar je sklenil, naj se samostan s cerkvijo vred podrè in ves prostor prodá.

Dné 19. marcija 1815. leta se je napovédal dan v pisarni okrožnega urada. Tù se je imelo sklepati, kaj naj se zgodi s cesarskimi stvarmi, shranjenimi v samostanu. Pogodili so jo tako, da se bo senó odpeljalo v Bežjigrad za sv. Krištofom, strelne tvarine pa v stolp za smodník na savskem polji, poslopja in vrt pa naj se prodajo na javni dražbi.

Ko je bila prodaja torej sklenjena, dali so prepeljati kosti tù pokopanih redovnikov k sv. Krištofu; kajti v prejšnjih stoletjih pokopališča pri sv. Krištofu še ni bilo, pokopavali so mrliče pri cerkvah. Iz kapucinskega samostana je prepeljal šentkrištofski mežnar Peterca 16 vóz kostij in računil po 1 gld. 20 kr. od vozá.

Tedaj se je pričelo lahko s prodajo samostanskih objektov.

Najprej so prodajali vrt, toda še le 10. dné februvarija 1817. leta. Razdelili so ga v osem delov ter le nekoliko svetá od dražbe izvzeli, kolikor se ga je potrebovalo za napravo nove ceste ob sedanji kazini in za razširjenje ceste od gledališča v gledališke ulice. Prvi del, ki je meril 473□^o, cenili so na 236 gld. 30 kr.; drugi del, ki je meril 809□^o, cenili so na 404 gld. 30 kr.; tretji del, ki je meril 473□^o, cenili so na 236 gld. 30 kr.; četrti del, ki je meril 763□^o, cenili so na 381 gld. 30 kr.; peti del, ki je meril 351□^o, cenili so na 175 gld. 45 kr.; šesti del, ki je meril 335□^o, cenili so na 167 gld.; sedmi del, ki je meril 256□^o, cenili so na 128 gld.; osmi del, ki je meril 365□^o, cenili so na 182 gld. 45 kr.

Ta cena, samó po 50 krajcarjev za štirjaški seženj, bila je gotovo zeló nizka; vsa sedanja „Zvezda“ cenila se je le na 1912 gld. 25 kr.

¹⁾ fasc. 38. novejše ljubljanske registrature.

Kako ceno bi imela li danes! Tudi dražbeni pogoji niso bili pretrdi, ampak skoraj samó po sebi razumljivi. Magistrat je imel prej, dokler so živeli še kapucini v samostanu, jurisdikcijo in ž njo zvezane pravice do vseh neposvečenih samostanskih ljudij. To pravico si je hotel pridržati še tudi za dalje in plačal vérskemu zakladu 200 gld., zato pak zahteval, da bodo kupci plačevali vsako leto po 1 krajcar davka od štirjaškega sežnja. Tudi érar si je zagotovil dohodke svoje, ker si je izgovoril od kupcev in njihovih potomcev vse cesarske davke od poslopij, ki se bodo kdaj sezidala na nekdanjem samostanskem vrtu. Jediní neugodni pogoj je bil ta, da kupci ne bodo smeli porabljeti kupljenega svetá za vrte, ampak da so se morali zavezati, da zazidajo ta svet tekom štirih let s hišami in te hiše pokrijejo z opeko. Ako tega ne storé, zapadejo kupnino.

Toda čudno! Pri dražbi se ni oglasil za prvo parcelo nihče, ravno tako tudi za drugo, tretjo, četrto, šesto in sedmo nihče ne. Prodali sta se samó dve parceli, peta in osma, in sicer za cenilno ceno.

Ker torej niso mogli prodati vsega svetá, dali so varščino (vadium) dražiteljem in kupcema že takoj pri dražbi nazaj. Poskusili so ves svet skupaj jednemu za 1913 gld. prodati. Za to se je oglasilo več kupcev, ki so napósled skupno kupili ves vrt za 1950 gld. Ti kupci so bili dr. Jurij Zweyer, Andrej Malič, Gašpar Kanduš, France Hoinig, Jožef Seunig in Mihael Reinisch.

Dné 17. februvarija istega leta so prodajali poslopja. Cerkev in trije cerkve dotikajoči se deli samostana bili so cenjeni na 896 gld. 12 kr., stranski samostanski trakt na 850 gld. 21 kr., tretji, srednji trakt na 288 gld. 15 kr., zid okoli vrta pa na 476 gld. Kupci bi bili morali vse to zidovje podreti tekom štirih mesecev in vso šuto in posip tako odpeljati, da bi bil svet popolnoma raven in ugoden za zidanje novih hiš. Dovolilo se je kupcem tudi v tla kopati in zidovje do tal podreti, morali bi pa seveda iz tega uzroka nastale jame na svoje stroške zapeljati in svet zravnati. Le vodnjak sredi dvorišča se ne bi smel zasuti; v pogojih so bili celó kupci odgovorni za vsako poškodovanje, katero bi vodnjak pri podiranji zidovja trpel. Že takrat ga je odmenila vlada javni porabi ter naložila magistratu skrb za njegovo vzdrževanje.

Pri dražbi je obljubil trgovec Alborghetti za cerkev in tri nje dotikajoče se dele samostana cenilno ceno in ob jednem prosil, naj se mu podiranje dovoli takoj, nekoliko zató, da bo dal zaslužka revežem, ki ravno ta čas niso imeli nič dela, nekoliko pa tudi iz tega uzroka, ker se je upal dobiti tak čas delavce in voznike veliko ceneje. Jeden del zidovja je kupil neki Gasperotti ter izjavil ravno isto prošnjo.

Vse na 2510 gld 50 kr. cenjeno zidovje se je prodalo za 2512 gld. 36 kr., vrhu tega pak je moral magistrat kupiti od vérskega zaklada tudi svet, ki ga je potreboval za razširjenje cestâ; za ta svet in za to, da so mu ostale nekdanje stare pravice do nekdanjega samostanskega svetâ, za dominium directum, je plačal 847 gld 37¹/₄ kr.

Cesti, ki jo je nameraval narediti magistrat na kraji nekdanjega samostanskega zidú in sedanje kazine in Kleinmayerjeve bukvarne, stala je nizka hišica napoti, ki bi danes zapirala to nameravano cesto na oglu sedanje Cetinovičeve hiše. Nosila je hišno številko 36 v kapucinskem predmestji. Bila je lastnina necega kmeta iz Kleč. Tudi to hišo je moral magistrat kupiti, gori imenovani konsorcij ljubljanskih trgovcev pak jo je obljubil zastonj podreti in odstopiti magistratu vrhu tega še 766 štirjaških sežnjev svojega na dražbi kupljenega samostanskega vrta, ako mu prepusti magistrat vse gradivo podrte omenjene hiše. Dné 22. oktobra 1817. l. je magistrat to ponudbo tudi sprejel.

Po dražbenih pogojih morali bi bili omenjeni trgovci tekom štirih let ves kupljeni svet pozidati z lepimi in z opeko kritimi hišami. A leto 1821. se je bližalo, ko na vsem tem prostoru ni bilo videti najmanjšega zidanja; dà, celó poravnan ni bil še nekdanji samostanski vrt, ampak ves zakopan in razne šare poln. Ker trgovci samí niso hoteli ničesa storiti, moral je magistrat sam začeti na svoje stroške posip stráni voziti in vrt čediti, kajti v Ljubljani je bil napovédan kongres. Kupci so bili na tem, da izgubé denar svoj, ki so ga plačali za kupljeni vrt. Da ne bi se jim to zgodilo, ponudili so ga magistratu za svojo ceno, za 1950 goldinarjev, toda le pod tem pogojem, da ga magistrat odmeni za lep javen vrt.

O ti ponudbi je poročal magistrat stavbinskemu inspektoratu, ki mu je svétoval (dné 23. sept. 1820. l.) naj primóra lastnike kapucinskega vrta, da ostopijo od pogoja svojega, da se namreč na ta svet ne smé postaviti nobeno privatno poslopje. Ker pak ne ponujajo več vsega kupljenega svetâ — saj so 766 štirjaških sežnjev že samí odstopili magistratu, — obljubi naj jim ta samó 1000 goldinarjev, ob jednom pak jih poučí, da nimajo nikakor pravice nasproti cesarski določbi, po kateri bi se moral ta kraj zazidati z zasebnimi poslopji, ne pa porabiti se za vrt, bodisi že privaten ali javen, staviti kake pogoje, kajti kapucinski vrt se jim je prodal le proti temu, da ga zazidajo, sicer bi ga niti na prodajo ne bili dobili.

Lastniki sedanje „Zvezde“ so se branili in upirali ter pobijali očitanja, da bi bili oni kriví, če niso izpolnili pogojev in kapucinskega vrta ne zazidali. Dejali so namreč, da je stavbinski inspektorat sam

to zakrivil, ker je preklical prvi, leta 1817. pri dražbi predloženi črtež, kako in kakšne hiše naj se zidajo, potem pa nobenega novega ne več izdal. A stavbinski inspektorat jim je dokazal, da se motijo in da so to le izgovori, da ne bi izgubili kupnine. Nekoliko pak je moral biti tudi sam kriv, kajti prepir se je vlekel še nekaj let, ne da bi se upal inspektorat opiraje se na dražbene pogoje postopati energično in razsoditi, da so kupci vrt zapadli.

K sreči je bila Ljubljana ravno tačas odmenjena za kongres, sicer bi morebiti „Zvezde“ nikdar ne imeli. Da bi se postavile na ta prostor kake zgradbe, za to ni bilo več časa. V naglici je magistrat odpeljal kupe zemlje in ostanke podrtij, zamétal jame in jarke po vrtu ter dal napraviti po njem steze. Tacega razkopanega vrta ni mogel pustiti posebno že za to ne, ker je imel cesar stanovati v deželnem dvorci, dokler bi trajal kongres. Med kongresom se je porabljal poravnani vrt za vojaške parade in ko je kongresna gospôda odšla iz mesta, spoznali so, da bi utegnil postati ta prostor kdaj najlepši kras ljubljanskega mesta. L. 1823. zvali so ga že kongresni trg. Dné 8. januarija 1824. je bilo že sklenjeno, da se nasadi z drevjem in 18. februarja istega leta so šli iz tega namena na ogled. Kongresni trg je bil še takrat lastnina gori omenjenih trgovcev. Pri tem ogledu so se pozvali znova, naj ga odstopijo proti ponujanim 1000 goldinarjev. Sedaj so se le-ti, vedoči, da je namenjen za javen vrt, branili in upirali lahko izdatneje. Zahtevali so vseh 1950 goldinarjev, dejali pa so, da bodo utegnili morebiti iz proste volje dati 300 gld. za izsuševanje ljubljanskega barjã. Za koliko so se napósled pogodili, ne vém povédati.

Sklenilo se je kongresni trg zasaditi in namenilo za to izdati 808 gld. 44 kr., vendar so poskočili ti stroški, kar se pri tacih podjetjih zgodi tako rado, na 855 goldinarjev 33 kr.

Vodnjak na kongresnem trgu so nameravali arhitektonično okrasiti in so zdelali v ta namen lep načrt, ki je shranjen v magistratnih aktih. Kamnosek Tomjan je obljubil napraviti tak vodnjak za 889 goldinarjev, bržkone pak se je ta misel opustila in ne škodilo bi morebiti, ako bi se je oprijel zopet denašnji mestni odbor.

Srečnima slučajema, da kupci niso imeli denarja ali premalo podjetnega dubã in pa temu, da je zboroval leta 1821. v Ljubljani kongres, zahvaliti se je, da je dobila Ljubljana sprehajališče, za katero jo lahko zavidajo dosti večja mesta.

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

VI.

Početki ljudske šole.¹⁾

Obče znano je, da je ljudska šola primeroma še mlad zavod. Komaj sto let je tega, ko se je cesarica Marija Terezija oprijela z vso navdušenostjo ljudske, prej tako zanemarjene šole. Kako je bilo stanje nižjih, osnovnih šol po Kranjskem v prejšnjih stoletjih, o tem nam prihajajo iz arhivov kaj redka poročila. Tù je treba bolj ugibati, kakor se pa gotovega vé. Po kmetih so imeli na Kranjskem, kolikor nam je znano, šolo le trije kraji: Ribnica, Idrija in komenda Št. Peter pri Kamniku, katero pa je osnoval šele Peter Glavár. Seveda pa s tem, da nimamo poročil, ni še rečeno, da na Kranjskem sploh nobenih drugih ljudskih šol po kmetih bilo ni, razven imenovanih treh. Bržkone je imelo vsako mesto svojo ljudsko šolo in imel jo je najbrž tudi vsak večji trg.

Kar pa se tiče Ljubljane, bila je kakor v vseh drugih styaréh, tako tudi v šolskih vsi deželi posnemanja vreden uzor. Vsakemu novemu izumu se je odprla v Ljubljani jako hitra pot, mnogokrat celo hitrejša kakor po drugih avstrijskih stolnih mestih. V minulih stoletjih je bila Ljubljana tako naprednjaško mesto, da se ji njena denašnja, sicer res bolj košata in zlizana hčERICA nikakor ne more primerjati. S šolami je bila primeroma že zgodaj in dobro preskrbena. O srednjih in višjih šolah, gimnaziji in liceji, ki so jih nazivali najrajši *latinske šole*, o teh ne bom govoril; znano je, da so slúle po svetu.

A tudi ljudski šoli je obračala Ljubljana jako zgodaj svojo pozornost. Gotovo že v 14. stoletji so imeli Ljubljančanje v Šenklavži svojo ljudsko šolo, ki pa je tekom časa poenjala in sicer zaradi nemarnosti gosposk, meščanov in župnikov, katerih predniki so osnovali šolo. Sčasoma se je svet zánjo brigal tako malo, da je pozabil nánjo popolnoma. Celó poslopje je razpalo. Ljubljančanje so menili, da jim šole več treba ni. Kar se pa oglasi šempeterski fajmošter Hauggenreutter leta 1418., spodbudi meščane in njihovo gosposko, ter jih pripravi do tega, da so ž njim vred prosili vojvode Ernesta Železnega, naj jim dovoli sezidati novo šolo,

¹⁾ Ker se mojim spisom tako rad podtika slab namen, zato se mi zdí umestno, prositi čestito učiteljstvo slovensko, naj čita in sodi (ta spis iz nepristranskega zgodovinskega stališča ter reče prečitavši ga : Hvala Bogú, da smo že prebili te čase!

Pis.

kar jim je ta seveda z veseljem dovolil. V ti šoli se je poučevalo v branji in pisanji, vrhu tega pa tudi v petji. Dijaki šenklaške šole so peli pri cerkvenih opravilih šenklaške cerkve. Odslej je ostala tû šola do denšnjega dne. Patron njen je bil ljubljanski magistrat; on je nastavljal učitelje¹⁾ ter skrbel za vzdrževanje šolskega poslopja.

Sicer so imeli naši predniki mnogo svojstev, ki jim jih danes radi očitamo, zlasti njihova počasnost v zvršitvi te ali óne stvari jih je spravila pri nas v slabo ime, a kadar je šlo za šolo, bili so tako urni, da jih še denšnji magistrat ne prekosí. Leta 1665.²⁾ je nastopil nov učitelj, neki Joanes Vischer učiteljsko svojo službo na šenklaški ljudski šoli. Bržkone boljšega šolskega poslopja vaju, kakor je bilo to, oglašil se je pri magistratu, češ, naj je popravi, ker se že vse posipa. Vsa stvar je bila s kratkimi bosedami dognana; v seji, v kateri se je obravnavalo mnogo drugih stvari, sklenila je mestna gosposka kratko brez dolgotrajnega ogleda poslopje popraviti, in naročila takoj blagajničarju, naj preskrbí vse, česar je treba.

Koliko razredov je imela ta šola, ne vém povedati. Morebiti se sme sklepati, da je bila večrazredna, kajti leta 1542. pritožili so se ljubljanski učitelji pri mestni gosposki zaradi jednega svojih kolegov, češ, da je njegovo vedenje tako, da dela vsem sramoto. Ker pa se je nahajalo v Ljubljani še več drugih šol, zato je mogoče, da so se zjediniili tudi učitelji drugih šol s svojimi tožbami proti njemu.

Ne daleč od Šenklaža se je nahajala namreč druga ljudska šola v meščanskem špitalu, v hiši, kjer ima gospod Em. Mayer sedaj svojo prodajalnico.

Tretjo ljudsko šolo pa so oskrbovali vitezi Nemškega redú. Ob obeh teh dveh šolah ne vémó družega, kakor samó to, da so se res nahajale v Ljubljani.

Ko so prišle v prvi polovici 17. stoletja klarisovke (sestre redú sv. Klare) in v početku 18. stoletja uršulinke v Ljubljano, poučevale so deklice v branji in pisanji ter jih vsprejemale tudi v hrano in stanovanje v samostanu. Kljub temu pak je bila ljudska šola zavod, za katerega je védel in se zmenil le malokdo.

Preustrojitev je bila neizogibno potrebna, a trajalo je dolgo, predno se je to zgodilo. Usoda si je izbrala za to cesaríco Marijo Terezijo, ki se je pripravljala več let.

¹⁾ Gerichtsprot. 1541. „Matthias Rephuchn præsentirt sich einem ehrosamen Magistrat als Schul. (Schulhalter).“ Izraz „Schulmeister“ je novejši ter je nastal šele v 17. stoletji.

²⁾ Gerichtsprot. 1665. fol. šte. 170.

Dasitudi se je izdal ukaz za osnovanje šol šele leta 1774., vendar je naročila ljubljanskemu magistratu že leta 1761., naj poroča o stanju ljudskih in družih šol in o njenih humanitarnih zavodih v Ljubljani.

Iz tega magistratovega poročila posnemamo lahko marsikatero podrobnost o stanju šol v Ljubljani pred osnovanjem ljudske šole.

Magistrat je poročal: V Ljubljani sta dve šoli, v katerih se učé dečki in dekleta. Poučujeta jih dva učitelja. Izvežbana sta toliko, da moreta poučevati otroke v branji in pisanji in računstvu ter sta celó predmetom kos, ki jih je treba za prvo latinsko šolo „pro parva schola.“ Plačujeta se s tem, da jima dajo roditelji teh otrok po 34 krajcarjev vsake kvatre. Sicer pa za šolo ni nobenih ustanov in nikacih kapitalov. Jeden teh učiteljev poučuje štirideset dečkov in najst deklet, drugi pa trideset dečkov in štiri dekleta. Ako so plačevali torej vsi otroci redno, imel je jeden 116 in drugi 77 gld. plače. Plačanih in nastavljenih javnih učiteljev za poučevanje v jezicah tukaj ni, pač pa imamo v mestu jednega francoskega in jednega laškega učitelja, „der auf Verlangen gegen Bezahlung die Sprache beibringt.“ Otroci dobivajo darila, a če se kupujejo te premije iz ustanov, tega ne vémo.“

Sicer pa bi si bil magistrat lahko mislil, da mora kaj tacega biti, kajti iz svoje skromne plače si učitelja daril pač omišljati nista mogla.

Ali ker poročil gosposkinih komentirati ni spodobno, zato poslušajmo, kaj nam bode magistrat še povedal, kaj vé in česa ne vé. „Da se navzame mladež krščanskega duha in se pouči v vérskih resnicah, vodita jo ta dva učitelja ob nedeljah popóludne med prvo in drugo uro v cerkev, jeden k jezuitom, drugi pa v šenklavško cerkev. Po pridigi se otroci izprašujejo, koliko so si je zapomnili.“

Vrhu teh dveh šol se nahaja jedna pri jezuitih, ki predavajo humaniora, filosofijo in teologijo. Pouk je nemšk. Kaj pa se v teh šolah poučuje, ne vémo in kake avtorje rabijo in koliko stojé knjige, nam ni znano. Znanstvene ali umetniške akademije tû ni. Hiš iz ustanov (Stiftungshäuser), kjer bi se vzgojali dečki, ne da bi plačevali pouk ali hrano, tukaj tudi ni. Ženska samostana, uršulinski in klarisovski samostan poučujeta dekleta v trivijalnih (torej osnovnih) stvareh in jih sprejemata tudi v hrano, ki jo pa morajo plačevati ali roditelji ali pa sorodniki teh otrok. „Die übrigen Manipulationen sind uns aber unbekannt.“ Lekarno imajo v Ljubljani le frančiškani (namreč kar se tiče samostanov, toda če prodajajo zdravila tudi občinstvu, tega ne vémo povedati.“

Iz tega magistratovega poročila pozvedamo vsaj površno, kakšna je bila ljudska šola v Ljubljani. Leta 1774. pak je izdala cesarica Marija

Terezija nov načrt, po katerem naj se bodo ravnale odslej vse ljudske šole. Ukazala jih je po vseh kronovinah osnovati ter zaupala to skrb takozvanim šolskim komisijam, ki so se sestavljale iz dveh ali treh svetovalcev deželnega glavárstva, jednega tajnika, jednega škofovskega pooblaščenca in ravnatelja normalke. Ta komisija, kateri je bil sedež v Ljubljani, imela je osnovati vse šole po vsi deželi in nadzorovati vse učiteljstvo, se li ravna po zahtevah cesaričinih, ali ne. Med novimi ljudskimi šolami delal se je razložek; spadale so v tri kategorije. Najimnitnejše so bile normalke — Normalschulen. Le-té so bile uzor za vse druge ljudske šole po deželi; zaradi tega je dobila vsaka dežela le po jedno normalko, na Kranjskem seveda Ljubljana. Njen prvi ravnatelj je bil Kumerdej. Po ti šoli so se morale ravnati vse druge šole. Bila je ob jednem pripravnica, kajti v nji so se vzgajali učitelji za vse druge šole in tudi za normalke same, ali pa so se tù, če so se šolali že kje drugje, vsaj znova izpraševali, predno so mogli dobiti na Kranjskem kako službo. Kaj se je imelo poučevati, bilo je natančno propisano; namreč:

1. krščanski nauk;
2. druge za vse stanove potrebne reči, poznanje črk, čitanje, lepopisje in pravopisje, računstvo „und was zum wohlanständigen Betragen oder zur Sittsamkeit gehört;“
3. predmeti, ki so bili po nekoliko potrebni za nadaljevanje višjih študij, po nekoliko pa takim osebam koristni, ki so se hotele posvetiti vojaštvu ali poljedelstvu („dem Wehr- und Nährstande“,) zlasti pa umetnostim in rokodelstvu.

Ti predmeti so bili: Slovnica mäterinega jezika, navod k največ potrebovanim spisom, navod k latinski slovnici, ki je bila potrebna tistim, ki so prestopali v latinske šole, ali, ki so hoteli postati lekarji, ranocélniki itd. ali si hoteli s peresom svoj kruh služiti; torej najvažnejši stavki iz gospodarstva in ekonomije, zgodovina umetnosti in rokodelstva in tu pa tam kaj iz prirodopisja in prirodoslovja, kolikor so tega mladiči umeti mogli.

Tudi se je izkušalo utepsti mladini v glavo nekoliko iz zgodovine in geografije, zlasti domače, nekaj iz geometrije in stavbinske umetnosti, mehanike in risanja s cirkлом, s črtalom in s prosto roko.

4. Pripravnikom, ki so se odmenili učiteljskemu stánu, tolmačilo se je:

- a) o svojstvih in dolžnostih poštenih učiteljev;
- b) o stvaréh, o katerih naj bodo poučevali;
- c) o metodiki;
- d) o vajah praktičnega pouka;

- e) o najvažnejšem, kar se tiče discipline;
- f) o tem, kako se naj vodijo katalogi;
- g) in napósled o tem, kako se jim je vesti pri preiskavah.

Taki so bili predmeti v posameznih razredih četverorazredne normalke.

Druga kategorija ljudskih šol so bile glavne šole (Hauptschule); predmeti so bili tisti, kakor v prvih dveh razredih normalkinih, cesarica pa je želela, da bi se poučevalo, če bi bilo mogoče, tudi nekaj predmetov tretjega razreda. Te šole so bile odločene za manjša mesta in trge.

Tretja vrsta šol, tako nazivane trivijalne šole pa naj bi se osnovala na kmetih.

Ta občni šolski načrt je veljal za vse šole. Tistim gosposkam, ki so vzdržavale že prej šole, ni se sicer vzela ta pravica, a zapovedalo se jim je, strogo uravnati jih po novem načrtu. Šolska komisija ni nikomur dala službe, kdor se ni izkazal, da se je šolal ali napravil vsaj izpit na novi normalki. Celó privatni učitelji so morali priti k temu izpitu, drugače niso smeli poučevati. Ker so pa v Ljubljani roditelji kljub temu le še rajši neizprašane privatne učitelje najemali za svoje otroke, razglasili so še leta 1788., torej čez štirinajst let z bobnom po mestu, da bodo kaznovali take roditelje, ki oddajajo svoje otroke neizprašanim privatnim učiteljem v pouk, z globo po dvanajst gl.

V prejšnjih časih so morale biti šole na slabem, kajti četrta točka tega občnega šolskega reda (allg. Schulordnung) ukazuje, da morajo imeti šole toliko sob, kolikor razredov, ker ne kaže, da bi dva učitelja ob enem poučevala v jedni sobi. Na Češkem je bila v nekaterih krajih navada, da so znosili otroci ves za kurjavo šole potrebni les sami skupaj, časih po jedno uro daleč in še delj. Brez polena ni smel priti otrok niti dopóludne niti popóludne v šolo. Leta 1787. pak se je to prepovedalo.

Ker je manjkalo za normalko učencev in učiteljev, zato se niso odprli takoj vsi razredi, ampak drug za drugim. Četrty razred je dobila ljubljanska normalka šele leta 1786.

Dolgih deset let, torej do leta 1784. nadzorovala je šolska komisija vse šolske zadeve. Leta 1784. pa jo je cesar Jožef II. odpravil in nadzorstvo v vsi deželi izročil nadravnatelju — Oberdirector. A tudi pri tem ni ostalo dolgo, takoj drugo leto so se postavili nadzorniki posameznim okrajem — Kreisschulcommissär. Prvi okrajni nadzornik za ljubljanski okraj je bil naš sloveči Anton Linhart, tajnik pri deželnem glavárstvu. Tisti, ki so se poganjali za tako mesto, morali

so izkazati svojo sposobnost zánje ter se oglasiti k preskušnji, kjer so jim dajali nekoliko vprašanj iz pedagogike, metodike in iz družih šole ti-kajočih se predmetov. Tem vprašanjem so morali odgovoriti pismeno in ustno. Plačilo okrožnega šolskega nadzornika je znašalo 600 gld. za potovanja pa se mu je dalo še posebej 150 gld.

Ker je tvarina preobširna, da bi jo mogel vso tù razpravljati, zato si bom izbral le nekatere podrobnosti, ki bi mogle zanimati čestite bralce.

V Ljubljani si je pridobila ta nova šola malo simpatij. Roditelji so se branili pošiljati svoje otroke sem; dejali so, da so šole lutrovske. Magistrat sam, pozvan o prospehu nove šole poročati, dejal je višji gosposki, da se roditelji zato branijo pošiljati otroke svoje v te nove šole, ker se navzamejo v njih več slabega kakor dobrega. Zaradi tega se je ukazalo roditelje poklicati ter jih vprašati, s čim niso zadovoljni; ali morebiti ne z metodo in z vso upravo nove šole sploh, ali pa se spotikajo ob nekatere slučajne nedostatke. Roditelji so prišli in mestni svetovalec Golmajer je poročal znova, da je res, da se po nazorih roditeljev otroci naučé več slabega kakor dobrega ter pozabijo še to, kar so se domá priučili. Zaradi tega si najme vsak, kdor le more, privatnega učitelja. Da je to res, morajo biti učitelji normalke sami najbolj preverjeni, kajti ne jeden ne pošilja otrok svojih v šolo. Da so pa šole tako slabe, prihaja odtod, ker so učitelji preslabo plačevani, zato se morajo ukvarjati s privatnim poukom. Ni čudo, da prihaja učitelj z razgreto glavo v šolo, ki jo zmatra za svoj postranski pôsel. Predmetov je toliko in tako različnih, da je treba največje pozornosti učenčeve in neutrudljivega napíranja učiteljevega, če se hoče le količkaj doseči. Vrhu tega je tudi večina roditeljev uboga; otroke svoje porablajo za pôsle, zato hodi tudi iz vse Ljubljane le 272 otrók v šolo.

Plača učiteljska takrat res ni bila posebno velika, kar dokazujejo računi učiteljev obeh trivijalnih šol, ki jih je takrat Ljubljana imela, namreč v Trnovem in pri sv. Petru. Plače ni imel učitelj, ako se stvar vzame natanko nobene; njegov trud so mu plačevali otroci, ki so prinašali po deset kr. stare veljave na mesec. Leta 1788. ni šempeterski učitelj za mesec februarij in marcij poslal uradu nobene pobotnice o teh desetih. Ko ga je urad vprašal po uzroku, odgovoril je: da zato tega ni storil, ker ni nič šolnine prejel. Od 1. februarja pa do konca aprila leta 1788. nanosili so mu otroci samó dva goldinarja. Okrožni urad mu odgovoril, da tega ne more razumeti, ker hodi vendar toliko otrok v šolo. Učitelj je temu pritrdil in dejal, da je število res visoko, a plačati neče nihče, ker ne more. V šolo je hodilo 69 dečkov in 16

deklet, torej petindevetdeset, a osemnosemdeset od teh jih šolnine nikakor ni moglo plačati; le od sedmih je dobival skozi pol leta redno dolžno šolnino, torej vsega skupaj sedem goldinarjev.

Okrožni urad je zahteval od njega natančen račun, koliki so vendar njegovi dohodki. Zupan, tako se je učitelj zval, zračunil je, da znašajo 143 gld.; odkazana mu je bila namreč njiva $\frac{1}{2}$ orala velika, ki jo je dajal v najem za 8 gld. na leto, desetina mu je vrgla 16 gld., obresti šolskega fonda (3000 gld.) 120 gld., vrhu tega pa je dobil še za orgljanje in šolo 7 gld., torej 143 gld.

Še slabše je bil plačan trnovski učitelj, ki je imel le po 78 gld. plače, in to še leta 1797. in vendar so se za take službe celó putili. Leta 1797. je bila izpraznjena služba trnovskega učitelja. Oglasil se je zanjo neki Martin Haber, meseca marcija. Ker pa najbrž ni imel stanovanja, ni čakal odloka, ampak prišel takoj z vsemi svojimi rečmi („mit Sack und Pack“) v Trnovo ter se vselil v sobo učiteljevo. Po Veliki noči je pričel, ne da bi koga povprašal in ne da bi mu kdo dal dovoljenje za to, poučevati meni nič, tebi nič. Magistrat, ki ni bil z njegovimi izpričevali nikakor zadovoljen, ni védel, kaj bi počel. Poslal je njegovo prošnjo okrožnemu uradu ter dejal, da Haber sicer ni sposoben, da se pa stvar ne dá več predrugčiti, ker se je že priselil in jel tudi poučevati. To se jezgodilo meseca junija. Trnovo pa Habru bržkone ni dopadlo in necega dné jo je popihal, kakor je prišel. Meseca septembra se na jedenkrat oglási, da je sedaj v Šmartnem pri Litiji ter prosi, naj mu pošljejo izpričevala. Kaj so storili ž njim, ne vém, a dné 27. oktobra so službo znova razpisali.

Še v našem stoletji ni bilo v Trnovem bolje. Leta 1803. je bila služba zopet izpraznjena. Prosil je zánjo neki Aleksander Knez, a ker njegova pisava (pisal je namreč prošnjo svojeročno in shranjena je v mestnem arhivu) res ni bila taka, da bi se moglo od njega Bog vé kaj pričakovati, razpisali so službo znova. Oglasil se je razven njega neki Kropenčan Ivan Deposcheg; magistrat je rešil njijini prošnji: „Beider Handschriften sind nicht entsprechend, aber sonst haben sie Fähigkeiten.“ 17. marcija leta 1804. Odkod je magistrat to poslednje zvédel, ne vém réči. Nobenega od obeh niso sprejeli, a Knez je bil pogumen in oglasil se je na normalki k izkušnji, kjer je dobil v diktandi in pravopisji („im Dictando und Rechtschreiben“) red „mittelmässig.“

Do leta 1803. se je plača trnovskega učitelja že nekoliko zboljšala, imel je namreč ónih 78 gld., za mežnarske pôsle 50 gld., otroci bi bili morali plačevati po 10 krajcarjev na mesec, na katere pa ni mogel računati, kajti tudi tù jih je bilo največ ubožnih staršev, a tudi

mežnarski del je bil samó na popirji, kajti pri fari je bil nastavljen mežnar, ki je imel četvero otrok. Sicer pa je dejal Knez, da bi mu tudi v tem slučaju ne bi bilo dosti pomagano, ko bi tudi tega mežnarja ne bilo. On, učitelj, moral bi si najeti za mežnarska opravila hlapca, ker v obeh stolpih on sam ob jednom ne more zvoníti.

Zaradi tega prepričalnega argumenta je magistrat sklenil, primekniti k njegovi plači še 72 gld. Knez je dobil napósled službo, a priporočili so mu, naj se pridno vadi v pisavi.

Dozdevati se mi hoče, da je mežnar tedanjih časov bil veliko važnejša oseba, nego li dandanes, in da je bil zaradi svojega občevanja z gospodi duhovniki in zaradi opravkov v cerkvi pri narodu v časti, kakor bi imel tudi on nekaj spoštljivega na sebi. Osupnilo me je in dvakrat sem pogledal pred seboj ležečo listíno trnovskega učitelja Jesenovca, ki se je podpisal pod poročilo o zgolj šolskih stvaréh ne „Lehrer“ ampak „Messner“ Ker so potrebovali toliko učiteljev naenkrat, moral je zadostovati spočetka za učiteljski pósel, kdor je bil le čitanja in pisanja vešč; po kmetih so poučevali pač po večjem le mežnarji in dosluženi vojaki, katerim se je seveda vedno znova ukazovalo misliti na izpit pred normalkino komisijo. Prestrogi gospodje izpraševalci spočetka pač niso smeli biti, vendar pak se razvidi že v tem zgodnjem času, kako resno je mislila vlada na to, da se odpravijo vsi nedostatki. Leta 1787. je izrekla, da učiteljem ni treba biti véščim orgljanja in sicer zato ne, ker po navadi slaba godba le ovira zbranost duhá, ki je za pravo pobožnost neizogibno potreben; vrhu tega pak se pri službi božji, kakor se opravlja sedaj po nóvem, tudi lahko pogreša do dobra, drugič pa, ker se dadó po navadi taki organisti, ki so ob jednom učitelji, rabiti ne le za godbo po cerkvah, ampak tudi pri svatovščinah in gostovinah; s tem pak se deva le učiteljski stan v nič ter se za naobraženje mladine potrebni čas trati na način, škodljiv lepi nravnosti.

Cesarski gosposki je bilo torej mnogo do tega, odpraviti nedostatke, a boriti se ji je bilo pri tem proti predsodkom tedanjega časa. Kmetske občine so jemale še vedno najrajše mežnarje v učiteljske službe ter jih imenovalle celó za šolske nadzornike. Proti koncu minulega stoletja se je pak to vendar prepovedalo. „Mnogi župniki oddajajo svojim mežnarjem brez védnosti okrožnega urada nadzorovanje šól, odstavljaajo jih in jih preméščajo prav po svoji volji. Ker pak protivé taki dogodki šolstvu in šolskemu nadzorstvu, zato se prepoveduje vsem duhovnikom tistih krajev, kjer se pišejo krstne bukve, prav resno, da bi brez védnosti okrožnih uradov prestavljali ali odstavljalí mežnarje, naj imajo

ti že šolska izpričevala ali ne. Vsacega prosilca naj napotijo v okrožni urad ter naznanijo pomisleke, ki jih imajo proti njemu, kar se tiče nravnosti in vedenja. Dotične duhovnike bo storil urad odgovorne za tó.“

K sklepu dodajam še malo pokušnjo o nemščini, ki sta jo pisala šempeterski in trnovski učitelj.

V svojih poročilih, kako obiskujejo otroci šolo, morala sta navesti pri vsakem otroku posebej vzrok, zakaj ga ni v šolo. Trnovski učitelj je pisal n. pr.: „zitternde Hand“, ali: „ist im Dorfe (scil. Tirnau) nicht zu finden“, man braucht sie (sc. das Mädchen) zu hause, zum Wiegen, zur Arbeit; „lernt von andern Kindern, ist zu jung“, pri drugem otroku zopet: „ist zu alt.“ Neki oče je imel tri deklice: „hat drei Madeln, kann nicht alle in die Schule schicken, ist zu arm, kann nicht gekleidet gehen.“

Šempeterski ni bil tako izvežban; pisal je n. pr.: „weidet die Kühe, hütet die Kinder.“ Ob otroku, ki je pričel zopet hoditi v šolo, je dejal: „er geht von finksten her schon in Schull;“ o drugem: „braucht ihm zu haus, hat sieben, losen nicht gen in Schull. Wolen nich geben. Mutter ist krank. muss spi, potem pa je to prečrtal ter zapisal schpinnen.“ O necem otroku je pisal: „kein Schuh hat,“ a „kein Schuch“ je prečrtal ter zapisal „keine Schuh haben,“ a tudi to mu ni dopalo, prečrtal je „haben“ ter napisal napósled: „hat keine Schuh.“ Druge opazke ob izostajanji se čitajo n. pr.: „Uiber beitet.“ Najbrž je bil otrok preveč lašan, ter ga zavaljo tega ni bilo več v šolo. „Geht zum Kloster frau. Ist nichts als 1er, geht aber in die Schull; ist nichts; wegen kleider; ist auf der Fabrik; geht in die Schull; muss dass Essen der Mutter tragen, wegen Mutter bedienen; andere ist in Schul“ itd.

Tako je pisal učitelj mestne šole. Kolik velikansk korak je storila ljudska šola od takrat pa do danes, ko je res uzor ljudskim šolam družih držav! Ljudski učitelj sedanjega časa, izvežban v vseh strokah človeškega znanja je v primeri z učiteljem pred sto leti — učenjak. Koliko bi bila dala cesarica Marija Terezija, vneta za razvoj ljudske naobraženosti, ko bi mogla primerjati najboljšo šolo svojih časov z najslabejšo denašnjo. ¹⁾

¹⁾ Akti se nahajajo v mestnem arhivu v fasc. šte. 73. in 77.

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

VII.

Kranjska zopet avstrijska.¹⁾

Velik kamen se je odvalil narodom s srcá, ko je zadonel glas po Evropi, da je Napoleon pobit, da so zajele združene oblasti Pariz in potisnile Napoleona na mali laški otok Elba. Veselje se je razlegalo od juga do severa, od Urala pa tja do reke Rene. In zakaj bi se ne! Saj ga ni bilo mirú v deželi že več kakor dvajset let. Dolga vojska je počistila v Avstriji in pač tudi drugod vse državne blagajnice in segla napósled tudi gospódi in kmetu globoko v žep. Vojno poveljstvo je potrkalo že na vsako možnjico: dàj, ali zlepa ali zgrda!

A pred Parizom je vzela meseca aprila leta 1814. ta dolga vojska vendar napósled svoj konec. Zmagovita so se vračala združena krdela v domovino, povsod z veseljem sprejemana, kodar so hodila. Seveda je bilo mnogo v gorskih koticih in soteskah skritih krajev, do katerih bi bil privel vesel glas o slavni zmagi morebiti še le čez leto in dan. Zato je sklenila avstrijska vlada praznovati vesel praznik tako zaželjenega mirú kar najslavesneje. Vsak državlján naj bi čutil in čul, da je zopet mir v deželi, da visé puške zopet po stenah in da so potegnili kanone pod streho.

V Ljubljani, stólnem mestu Kranjske, ki je pripadala v francoskem času od leta 1809.—1813. k ilirskemu, iz sedem pokrajin sestavljenemu kraljestvu, praznovali so mladi mir tri dni: 10., 11. in 12. julija. Te slovesnosti je popisal g. prof. Fr. Levec v lanskem „Ljublj. Zvonu“ (str. 418.—424.).

S tem praznikom pak se seveda še ni zadostilo državljanским oblikam. „Ilirci“ so o prihodu Francozov prisegli temu novemu, vsiljenemu gospodu zvestobo. Avstrijska vlada ni bila nikakor zagotovljena, da se ni morebiti tekom štirih let ta ali óni kraj privadil po malem Francozu. Zdelo se ji je morebiti mogoče, da bi utegnili taki kraji omahovati in ne vedeti, na katero stran naj se nagnejo, ako bi po Evropi završčalo znova. Skratka, bodi si že kakor hoče, zadostiti se je moralo državljanским oblikam — avstrijski narodi so morali priseči zopet neomahljivo zvestobo staremu svojemu gospodarju.

¹⁾ Mestna nova registratura fasc. 43 in 39/2.

Le malo dnij po ónem mirovnem prazniku od 10.—12. julija 1814. razposlal je cesar Franc I. narodom svojim naslednji poziv :

„Mi Franc Prvi,

po božji milosti cesar estrajski, kralj ogerski itd.

Vsemogočni Bog se je na naše pravično orožje ozrl kmalu v prvo, ko smo s svojimi, z nami sklenjenimi samooblastmi sveto vojsko začeli, in ko smo šli braniti Evropo, ji dobit rešitev in stanoviten mir. Kmalu takrat nam je Bog v oblast dal skoraj vse tiste dežele, ki jih je Francoz Ilirijo imenoval. Združene dežele naj bodo naše v last; dovolile so jih pa takrat, ko smo se ž njimi zgovorili, kako po pravici razdelit dežele in posest po Evropi.

Izrekamo tedaj, vse tiste ilirske dežele so odséhmal lastnina našega cesarstva in so vanj na večne čase vtelesene.

Vse prebivavce po teh deželah bomo sprejeli kakor svoje podložne s tako ljubeznijo, kakoršno smo jim večjidel vsem že prejšne čase večkrat skazovali. Prizadevali si bomo, jim vse dobrote nakloniti, katere se od ohranjene svete vere, božje službe, od čiste sodne pravice, spodobne naklade davkov, od vzdrževanja notranje in vunanje varnosti in od pridobitve pričakovati morejo, ki jim volno podnebje, pridnost deželskih prebivalcev in bližnost morja ponuja.

Tedaj kličemo vse prebivavce po deželah, ki so jih Francozi ilirske imenovali, se nam podklonit in zvestobo priseči z besedami, kakoršne jim bo naš pooblaščen naročenec spisane dal. Zaupamo terdno, da bodo vsi s hvalo spoznali našo skerb za njih srečo in dobro in da nam bodo ravno tako zvesti, kakor so nam v pravo veselje našega serca drugi podložni naših cesarskih držav pri vsaki priložnosti s hvalnim pretrpežem velikih težav pred očmi vsega sveta trdno zvestobo skazali.

Dano na našem gradu Šenbrun dvajseti in tretji dan julija v letu tisoč osem sto in štirinajst.

Franc.“

To prisego in poklonjenje vsprejeti odločil je cesar 4. dan meseca oktobra, in pooblastil Franca grofa Sauraua (Zavrta), tajnega svetovalca in komornika, „vélikega križanka ogerskega reda sv. Štefana, namestnika cesarskega v Avstriji pod Anizo“ ter mu naročil vsprejeti prisego vseh dežel poprejšnje Ilirije.

Ta poklon in to prisego vseh državljanov so uravnali tako, da so vsi podložniki brez razločka stanú opravili svoj poklon in prisegli zvestobo ali s svojo besedo, ali iz ust drugih namestu sebe poslanih. V pouku, ki ga je podpisal cesar 24. julija 1814. leta, dejal je :

„Reč pojde tako :

Vsi škofje, v škofjrah brez škofov pa njihovi namestniki pridejo „z lastnim životom“ v Ljubljano ter prisežejo ondi ta dan zvestobo záse in „v dušo svojih svetovnih duhovnov,“ zlasti dekanov na kmetih, fajmoštrov in farnih namestnikov.

Ravno to zadeva vse kapitelske dekane, prošte, opate, prelate, provincijale ali sprednike (predstojnike) samostanskih redov, kar jih je po deželah; tudi predstojnike višjih šol, da bodo tudi ti svojo „životno“ prisego opravili záse in svoje „poddružne“.

Gosposke po znova dobljeni državi bi sicer zadeval životen prihod in podklon vse sploh brez razložka, ali ker želimo nekaterim, kar je mogoče olajšat ali celó privarovat popotne stroške iz daljnih krajev, zato jim dovoljujemo, da nam zvestobo prisežejo po nalašč za to pooblaščenih, to je gosposkah tistih okrajin, ki jih bo imenoval tačasni dežélski poglavar.

Lastniki vsake take okrajine se snidejo pred prisežnim dnevom pri nalašč za to izvoljenem predstojniku svoje okolice, na dan, ki jim bo rečen; snidejo naj se životno, če pa kdo ne more iti, naj pošlje pooblaščenca namestu sebe. Zbrani si izvolijo izmed sebe izvoljence, vendar ne nad šest iz jedne okrajine, ki pojdejo vsi prisezat.

Tem izvoljencem naj dadó vsi volileci pisano in s svojo roko podpisano oblast, da jo nekaj dnij pred prisežnim dném prinesó našemu pooblaščenemu naročencu (grofu Saurau-u).

Da drugim ljudem ne bo treba hodit, in denarja tratiti, bodo sosedje vsacega mesta, trga, vasi, tudi judovskega zbora svojo zvestobo prisegli v stolnem mestu svojega kraja.

Zato bo treba soseskinim predstojnikom naročiti, da zbere na prisežni dan vsak vse sosede v hišo, ki je temu opravilu priložna, naj jim prisežni ukaz oznani in pové, kaj se pravi zvestobo priseči, kakošen greh je kriva prisega in kako velika bi bila ta pregreha. Po tem jim beró počasi podklonove besede in prisego; vsi zbrani izrekavajo s povzdignjenimi desnicami in kvišku pomoljenimi tremi prsti s premislekom za njim besede.

Da je vse to opravljeno, naredí vsaka soseska pismo:

Podpisani spričujemo, da na 4. dan meseca oktobra 1814. so vsi sosedje soseske I. I. svojo zvestobino prisego opravili s temi besedami:

Obljubujemo in prisezamo pri Bogu vsemogočnemu s prisego, da bomo njih svetlosti Froncu Prvemu itd. itd. našemu premilostljivemu dežélnemu gospodu in njega pravičnim nastopnikom (naslednikom) zvesti in pokorni, da bomo njegov in avstrijskega cesarstva prid vselej podpirali, izgube in pa škode ga po vsi svoji môči varovali in da bomo vselej zvesti in pokorni podložni, tako nam res Bog pomagaj.

To resnico potrjamo, temu pismu se podpišemo in ga podpečatimo.

To pismo naj podpiše predstojnik in trije sosedni starešine, ter da pošljejo svoji okrajinski oblasti ta pa deželškemu poglavárju.“¹⁾

V Ljubljani si je izvolil vsak stan po dva ali tri pooblaščenca, ki so prisezali v imeni vseh svojih drugov. Pravni doktorji so volili dr. Mihajla Valenčiča in dr. Recherja, medicinci dr. Jeunikarja in dr. Verbitza, trgovci Damiana in Kanduša, lekarji, kirurgi in knjigarji Gregorja Lichta, tiskarji Leopolda Eggerja, bukvozezi Hohna in Tomaza, urarji Regallija, zlatárji in srebrárji, pasárji in steklárji Müllnerja in Franca Zeschka in tako dalje, vsaka rokodelska zadruga po jednega ali dva. Trije najstarejši so podpisali prisežno pismo.

V Ljubljani se je sešlo zopet obilo tujcev iz vse kranjske dežele. Prisezali so v škofiji, kjer je sedel grof Saurau na umeteljno v starinskem zlogu izdelanem prestolu. V naslanjalo je bil z zlatom in svilo všit c. kr. orel, na sedišči pa so se čitale besede „in erhabener Stickeri“: „Zur Huldigung am 4. Oktober 1814.“ Ta prestol je poklonil Saurau ljubljanskemu mestu, rekši, da bode to darilo ljubljanskemu prebivalcem vedno, svet spomin, da so rešeni tuje oblasti in da so se vrnili zopet pod avstrijsko cesarsko rodovino, kajti pod njenim pravičnim žezlom je uživala ta pokrajina skozi stoletja srečo milega vladanja ter bogatela vedno bolj in bolj.

Ta dar vsprejemši je dejal župan, da se čutijo magistrat, meščanje in vsi prebivalci srečni, ker jih je izbral grof Saurau za to, da bodo shranjevali prestol, ki jih bo vedno spominjal, da so se vrnili pod milo žezlo avstrijsko, spominjal neomahljive zvestobe do najboljšega vladarja in presvetle avstrijske rodovine.

Vesetje, da je Kranjska zopet avstrijska, priklopelo je o vsaki priliki na vrh, zlasti pa o rojstvenem dnevi cesarja Franca 12. februarja 1815. leta. Sicer so take godove praznovali že prej, n. pr. god Leopolda II. in tudi god Franca I.²⁾, a nikdar ne s tolicim navdušenjem kakor sedaj. S slovesno sv. mašo ob 10. zjutraj v Šenklovski cerkvi je bilo opravljeno vse, razven da so ustrelili vrhu tega še na Grádu s 101 ali 24 kanoni. Slovesno mašo so brali sicer tudi l. 1815. in okrožni urad je povabil predstojnike vseh uradov (die Vorsteher aller Dicasterien und Dienstabtheilungen), naj se zberó ob $\frac{3}{4}$ 10 v škofijski dvorani, odločeni za ta namen že v poprejšnjih časih, da bodo šli potem od tod v slovesnem sprevodu v cerkev, a ta pot so se hoteli udeležiti cesarskega praznika tudi meščanje, ne da bi jih kdo pozval.

¹⁾ Ta v primeroma in za tisti čas lepi slovenščini pisani pouk sem po nekateri mesta le slovnično nekoliko ogladil, sicer je neizpremenjen.

²⁾ Mestni arhiv fasc. 101—110.

Prvo se je oglasilo strelsko društvo (Schützengesellschaft) in naznanilo magistratu, da bo osnovalo 12. februvarja, na cesarjevega godú dan, na strelišči sijajen ples; troške nosilo bo samó, vse dohodke pa, ne da bi od njih kaj odščipnilo, razdelilo mestnim revežem. Po tem društvu vsposodbujeni osnovali so meščanje dobrodelni komitej (ein Verein von braven Bürgern), komur se je pridružilo tudi „slavnoznano kazinsko društvo“ (die rühmlich bekannte Casinogesellschaft), z doneskom 50 gld. Komitej je oglasil, da bo praznoval cesarjev god tako-le: 1. Dobi vsak mestni revež (300 glav) hleb belega kruha, vreden 8 kr. 2. vsak jetnik (Züchtling) veliko žemljo (eine Doppelsemmel), $\frac{1}{2}$ funta mesá in masele vina; 3. vojakom od feldvebelna doli dali bodo pol funta mesá, véliki masele (morebiti polič?) vina, 6 lotov riža. Mesá je stal takrat jeden funt šest krajcarjev, funt riža 12 krajcarjev, masele vina pa $4\frac{3}{4}$ kr. Živež torej res ni bil drag, a vojakov je bilo takrat v Ljubljani 2119; troški so bili torej vendar veliki. Částnike pa so hoteli Ljubljanci še posebno odlikovati. Slavnostni komitej je pisal magistratu, da jih bo pogostil na cesarjevega godú dan opóludne na strelišči ter jim stregel pri obedu on sam.

Tudi meščanski odsek (Bürgerausschuss) ni hotel ostati za drugimi meščani ter je predlagal višjemu uradu, naj bi mu dovolil razdeliti med uboge nekaj čez 300 goldinarjev iz stražárskega fonda (Wachgelderfond), ki jih je prihranil odsek z modrim gospodarjenjem. K temu je bilo seveda treba dovoljenja meščanov, kajti oni so pač prinesli v magistratno blagajnico imenovani prebitek. Drage volje so pritrdili meščanje ti dobrodelni nameri, le trije bogataši, trgoveca Mülle in Alborghetti in neki hišni posestnik, čegar rodovina je še danes v Ljubljani, postavili so se po robu in zahtevali, naj jim dadó nánje spadajočo svoto v denarjih nazaj. Veliko ni bilo; vsi skupaj so imeli potegniti 9 gld. in 3 kr. in so jih tudi potegnili. Gotovo tem bogatašem ni bilo do omenjenih grošev; bržkone se jim je meščanski odsek na ta ali óni način kako zameril, zato so se hoteli nad njim tako znositi. Dobra vtisa njihovo postopanje v mestu seveda ni naredilo in oglasil se je nek zavod „Assecuranz-Kammer“ češ, da hoče iz svojega plačati onih 9 gld. 3 kr., da bode môči vso prihranjeno svoto izplačati in razdeliti. ¹⁾

To malo afêro izvzemši so praznovali Ljubljančanje 12. februvarja cesarjev god z največjim navdušenjem.

Pričakovali so pa takrat še izbornejše slovesnosti. Napovedan je bil namreč cesar v Ljubljano; priti bi bil imel poleti. Temu povodu

¹⁾ Mestna nova registratura fasc. 43.

ima Ljubljana zahvaliti Latermanov drevored, ki drži iz mesta pod Turn ali sedaj Tivoli. Podturn je bil last provincijalnega fonda. Meščanje so hoteli cesarja iznenaditi z velikim drevoredom, ki so ga mislili v kratkem kakor iz tal izčarati. Dne 8. marcija 1815. leta sešli so se v ta namen na rotovži imoviti meščanje ter napravili tû proračun. Kopanje jarkov, planiranje cestá in drevoredov itd. stalo bi bilo po tem proračunu 2500 gld.; čistih 500 gld. nabrali so trgovci med seboj, mnogo meščanov pa se je oglasilo, da hoté iz svojega pripeljati, kolikor bode drevesec treba. Vkljub temu pa so poskočili troški na 3598 gld. 14 kr. Z delom so hiteli, kolikor so največ mogli in 30. aprila je bil že velik kos tega dela storjen.

Ime je dobil drevored po tedanjem, za kranjsko deželo veleza-sluzenem guvernerji baronu Latermanu, ki ga je imenoval magistrat v seji 14. marcija čestnim meščanom ljubljanskega mesta. Brez njegove izdatne pomóci bi Ljubljančanje ne bili dobili, vsaj takrat še ne, tega drevoreda. Zasluge Latermanove pa so vedeli ceniti tudi na cesarskem dvoru, odkodar so ga poklicali ravno ta čas iz Ljubljane na odličnejše mesto v Benetke. Tudi mesto mu je hotelo izkazati svojo hvaležnost in ob jednem, ko ga je imenovalo častnim meščanom, prosilo je za odhod pripravljenega guvernerja, naj bi smeli novi drevored imenovati po njem, kajti nihče nima zánj toliko zaslug kakor ravno on. Laterman je odgovoril magistratu:

„Najviše zaupanje presvetlega cesarja, komur se imam zahvaliti, da me je imenoval začasnim guvernerjem te provincije, dalo mi je prijetno priliko prebivalcem Ilirije sploh, zlasti pak tega stólnega mesta, storiti marsikaj dobrega in odvrniti od njih marsikaj hudega. To pak sem storil vselej z najprisrčnejšim veseljem. Da pripoznavate to prizadevanje tako hvaležno, da želite to hvalo izreči na ta prijetni način — to je záme najslajše plačilo.

Iz tega uzroka se veselim iskreno, da se nahaja moje ime med najžlahtnejšimi meščani ljubljanskega mesta in da ga želite prenesti na nove nasáde, kot dokaz za pozne potomce, da smo bili skupno udani in v prijateljstvu slavili ljubljenega svojega vladarja in očeta.“

Od prvega početka je prirastel Latermanov drevored Ljubljančanom na srce. Gnétli se niso po njem le sprehajalci, ampak drdrale so tudi kočije in dirjali jezdecí. Ker pa je namenil magistrat drevored zgolj sprehajališču, dal ga je 11. julija 1815. leta za kočije in konjike zapreti. Drevored so nasadili z divjimi kostánji, ki so stali po 3 seznje narazen, ker pak so hoteli imeti brž ko mogoče hladno senco, vsadili so médnje akácije, ki pak so rasle tako hitro, da se je bilo bati, da

uduše ves kôstanj. Zato so jih dali leta 1822 nekoliko posekati, nekoliko pak so jih izkopali ter jih presadili ob cesti za streliščem proti Gruberjevemu kanalu.¹⁾

Drevored je bil gotov, toda željno pričakovanega cesarja le ni bilo v Ljubljano. Zadržali so ga imenitni opravki, obljubil pak je, da pride drugo leto 1816. tem gotoveje.

Že v zgodnji pomladi leta 1816. zdelan je bil načrt, kako naj se bo vršila o cesarjevem prihodu ljudska veselica. Izbrali so si novi drevored v ta namen, kraj med Cekinovim gradom in Rožnikom (zwischen Leopoldsrud und Rosenbüchel). Ta ljudska veselica bi se bila imela vršiti drugače, kakor óna pred dvema letoma. Bila naj bi jasna podoba vsega tedanjega ilirskega guverniija po njegovi geografični léži in razdelitvi. Za vsak okrog (Kreis) so odmenili na tem travniku poseben prostor in v tem prostoru za vsak okraj svoj prostorček. Pozvali so vse kresije, naj prinesó v Ljubljano vse v katerem oziru koli znamenite zdelke. Ob enem so povabili vse vélike posestnike, fužinarje in fabrikante, naj se udeležé te deželne razstave z vsem, kar imajo znamenitega. Dogovoré naj se med seboj in zlasti z baronom Buzetom, nalašé v ta namen imenovanim c. kr. gubernijalnim svetovalcem, kam in kako naj postavijo in razložé posamezne zdelke. Požurijo naj se ter ne zamudé in izpusté ničesa, kar bi pripomoglo predočiti geografično sliko vsacega okraja. V ta namen so poklicali iz vsake občine lepo vzrastlo dvôjico, jednega moškega in jedno žensko, ki naj bi prišla v praznični ali pa v svatovski in sicer národní noši.

Seveda je višji urad pozval tudi Ljubljano, naj napolni nji odločeni prostor z vsem, kar ima znamenitega. Kako pak naj to uravná, prepustil je stvar popolnoma ukusu in izumljivemu duhu Ljubljančanov, ki so se izkazali o tacih prilikah doslej vselej mojstre. Višji urad se je zanašal, da bo do cesarjevega prihoda vse v redu.

Za veselje ljudstva pa se je poskrbelo še na drug način. Vsak, kdor bi prišel k veselici, naj bi potegnil številko in kar bi zadel, naj bi mu bil majhen spomin na srečni dan, ko je vladar bival med svojimi podložniki. Zato so pozvali vse prebivalce po Kranjskem, naj pošljejo mala darila; vsprejeli bodo vse, pipe, tobačnice, mošnjé, robce za žep in okoli vratú, svilene trakove, nogavice, nože, vilice, vsakovrstne fabriške zdelke, srebrne, steklene, mesingaste, kufrene, rezljane reči itd. Vse bo dobro došlo, posebno pak redke zdelke umetnosti in prirode.

¹⁾ Mestna nova registratura fasc. 39.

V početku aprila je bilo že vse pripravljeno za dostojen vsprejem, ko dojde odpoved, da cesarja zopet ne bo, kajti v nôci od 6. do 7. aprila je umrla presvetla cesarica. Da se ni pripetila ta nesreča, osnovali bi bili pod Turnom prvo deželno razstavo.

Osnovna toplina ljubljanska.

Spisal Ferd. Seidl.

Odkar je veleumni zvezdoslovec Bessel (1828) našel obliko matematiškega obrazca, ki z vso strogostjo izraža sleharni prirodini pojav, kateri se polagano zdržema pomika in v istem redu ter jednaki veljavi ponavlja, mogoče je celó tolikanj menjávo prikazen, kakor je toplina, katerega koli kraja ukloniti račun. Seveda sta morala prej Leibnitz in Newton izumiti diferencijalno številjenje, (1684) torej plodovitejšo najdbo višje matematike; izšla je prej Gauss-ova „Theorija combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae“ (1823) in Laplace je v svojem „Essay philosophique sur les probabilités“ ustanovil račun o verjetnosti, kjer so poleg njegovega izreka „utemeljeni večni zakoni razuma in resnice“.

Povsodi se letni preklon topline ravná po solnci. Z najnižjega zimskega stanja se toplina polagoma dviga, ko solnce više stopa na obzor, vspne se do poletnega vrhunca ter potem upadajoč postaja jesenska in napósled zimska. Ako bi le pomikanje solnca vladalo izpremembo topline tekom dneva in leta, tedaj bi živosrebrna nit toplomerova ob določeni uri in ob določenem dnevi leto na leto kazala isto stopinjo. Jednoletna opazovanja bi že določila dnevni in letni tir topline v dotičnem kraju. V resnici se pa óno ne zgodi. Toplina istega dneva in iste ure se menjava od leta do leta. Vedno namreč nastajajo velike motnje ravnotežja v zraku, prestopajo (kot ciklone in anticiklone) preko mórij in celin ter prinašajo sedaj toploto, sedaj hlad in mraz. V prvi vrsti pa vendar zavisijo toplinske razmere od solnca in zatem od zemljepisne in topografne léže in ostajajo leto za letom jednake. Zategadelj morejo razne motnje le toplino in druge posamezne znake podnebja potisniti izven gotove mere, ki je vsakému kraju zakonito odmenjena. Ta osnovni (normalni) znesek hoče klimatolog najprej zvedeti. Da se osnovna toplina zvé, treba je toplomernih opazovanj.

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

VIII.

T l a k a.

Tlaka bode minula sodni dan popóludne!“
 Dosti jih še živí, ki so čuli v svojih mladih dneh ta trpki izrek; marsikdo teh je morebiti sam vzdihoval tako. Seveda pa javkajo ravni tisti ljudje dandanes, da je bilo takrat vendar boljše, in da bi se jim ustreglo, ko bi se vrnili tedanji časi in bi tlaka zopet izpodrinila davke, ki jih že nikakor ni več zmagovati.

Tako je bilo vedno in tako ostane. Stari ljudje hvalijo svoj davno minuli mladi čas in naj bi bili tudi cepili drva na njih. Tudi nam se ne bo godilo drugače.

Tistim, ki samí niso več tlačánili, ampak vedó o tlaki le po pripovedovanji svojih očetov, je tlaka káj grozna beseda in to po vsi pravici, kajti v nji se izraža vsa oholost in neusmiljenost vsemo-gočnega graščáka, na drugo stran pa vsa reva ubozega trpina kmeta, ki ga je Bog ustvaril graščáku, kakor jastrebu goloba in volku ovcó.

Tlaka je bila tista môra, ki je skočila kmetu za vrat, takoj ko je odprl oči v ti dolini solz in ga ni zapustila, dokler jih ni zatisnil. Natančnega in na vse strani zadovoljivega popisa naj čestiti bralci ne pričakujejo. Ljudje, ki so nosili v so to težo na svojih ožuljenih ramah, pomrli so že davno, kar pa jih še živí, čutili so le majhen del te reve, kajti Marija Terezija, cesarica blaženega spomina, in njen sin Jožef II. bila sta kmetom prava odrešenika. Stara pisma molcé o tlaki skoraj popolnoma. Pač je ohranjenih obilo urbarjev, natančnih zapiskov kmetovih služnostij in dolžnostij nasproti graščákom, ali oni so danes le slepa zrcala, iz katerih ne gleda niti mračna slika kmetske reve minulih dnij. Ti urbarji so le dolge vrste mrtvih števil, ki danes ne pripovedujejo več, kajti tlaka sama na sebi in število dnij, katere je moral delati kmet za svojega gospoda, ni bilo óno prekletstvo, ki je dušilo kmeta, ampak grozoviti in nekrivični način, kako so zlorabili graščáki svojo moč proti nesrečnemu kmetu, ta je tisti slučaj, ki je spravil tlako v tako slabo imé. Iz urbarjev zvedamo le, koliko bi bil moral kmet tlačániti, ako bi se bili vedli graščáki pravično, nikakor pa ne, kako so v resnici tlačánili. Le iz dekretov in patentov, ki sta jih izdala Marija Terezija in Jožef II. v prid in olajšanje kmetovo in v ka-

terih se o priliki omenja, kako se je godilo kmetu dotlej in kako se od njiju časa ne sme več goditi, dá se vsaj po malem posneti, koliko je trpel kmet nekdej.

Tlako so zvali vsa óna dela, ki jih je kmet moral opravljati svojemu graščáku, naj so bila potem že kakeršna koli. V severnih slovanskih krajih in v nemških urbarjih so ta dela nazivali robot (die Robot, Robath, Frohne); od tod robotati „Sklavendienste verrichten“. Z nemškim pravom se je zanesel ta izraz tudi v naše kraje ter se rabil v pisarnah in uradih, kmet pa je izraževal vso težo naložene mu bútare z besedo „tlaka“, ki jo je izpeljal iz glagola tlačim, tlačiti, „drücken“; „tlaka“ torej: „der Druck“. S to besedo je izrekel torej jasno dovolj, kaj misli o svojih dolžnostih in da si je dobro v svesti krivice, ki se mu dela — toda kaj je hotel? Človeku se hoče dozdevati, kakor bi bil reva iskal tolažbe v prepričanji, da trpi po nedolžnem. Na prvi pogled osupne človeka nekoliko, da so graščáki kmetom dovoljevali zaznamenovati svoje dolžnosti s tako revolucijonarno besedo, kakor je bila „tlaka,“ danes bi jo gotovo prepovedali — toda če gremo stvári bolj do živega, pokaže se, da so celó zahtevali, naj kmet nikdar ne pozabi, da je služen človek. Tako postopanje se ujema z germanskimi nazori popolnoma. Franki n. pr. so zahtevali, da se služni človek loči od moža, ki je sam svoj gospod tudi po zunanje; zato so mu strigli lase in kadar jih je srečal, zahtevali so od njega, da je snemal pokrivalo z glave ter jim pokazal svojo ostrizeno glavo.

Tudi tlaka je imela v germanskih nazorih svoj korén. Tem vrsticam ni namen razmotrivati srednjeveške uprave, ampak omeniti hočemo mimogredé le to, kar je potreba, da razumemo razmero med kmeti in gospódo; zato preskočímo vsa ta vprašanja ter recimo, da je bila tudi naša domovina razkosana v obilo velicih posestev, zemljišč ali teritorij; njihovi lastniki so se zvali posestniki, graščáki, gosposke (Grundherren, Herrschaften, Grundobrigkeiten). Najbolj poznan je v naših krajih izraz graščák, kajti večina te imovite gospóde je stanovala po gradeh, stoječih sredi njihovega razprostranega imetja. Seveda nahajamo tudi mnogo družih velikoposestnikov, ki jih nikakor ne moremo zvati graščáke v denšnjem zmislu te besede, n. pr. nemško komendo, samostane, škofe, opate itd., toda ker je imela ta gospóda ravno take pravice kakor graščáki in ker nam ne pripoveduje dandanes pač nobena druga beseda tega, kar nemška „Herrschaft“, zato bodemo nazivaljali tudi to véliko gospódo „graščáke“.

Svojega obilega imetja ni mogel sam obdelovati noben graščák; razdelil ga je torej v male kose in ga razdal kmetom proti temu, da

so mu pomagali obdelovati tista zemljišča, ki si jih je pridržal záse in mu opravljali posle, katerih se pri velicih posestvih, pri graščinah ni manjkalo nikoli. Nekateri kmetje so prevzeli manjša, drugi večja zemljišča ter se po njihovi velikosti zvali „celi gruntarji“ („Ganzhübler“ „polgruntarji“ (Halbhübler) „maselčarji“ („Viertelhübler ali = löhner“) in kajžarji. Beseda „grunt“ („der Grund“) je sicer nemška, a ukoreninila se je v slovenskem jeziku tako, da je ne kaže nadomeščati s kako drugo, že z a t o ne, ker ne znači nobena tistega. „Kmetija“ se ujema še nekako najbolj z nemškim „gruntom“, a tudi to besedo odrivajo naši jezikoslovci v stran, ker ima v končnici „ija“ tuje opánke. Ne preostaja nam družega, kakor da si pomagamo z „gruntom“. Spotikati pa se nam je treba nad tem izrazom tem menj, ker je bila ta uprava tuja in slovanskemu duhu popolnoma neumljiva. Naj velja torej za tuj pojem tuje imé.

Grunt je bil del velicega graščinskega imetja, ki ga je sprejel kak kmet proti gotovim pogojem v last. Grunti niso bili v vseh krajih jednako veliki; v obče pa so merili celi grunti po 30—40 oralov, pol grunta po 15—20, masele grunta po 8—10, kajžarji pa so imeli največ po 5 oral zemljišča. Seveda so se nahajale na tacem kmetskem posestvu hiše in razna gospodarska pohištva.

Pri sprejemanji grunta pobotala sta se graščák in kmet natanko o medsebojnih pravicah in dolžnostih. Za to, da mu je graščák dal zemljišče z vsemi gospodarskimi poslopji v last, moral je kmet prevzeti obilo. časih zelo težavnih dolžnostij. Ako je te opravljaj, ni mu smel graščák, kadar bi mu bilo prišlo na misel, vzeti zemljišča, ki je postalo popolnoma kmetova last in je lahko zapustil svojim otrokom, ali je dal v najem, ali je celó prodal. Nasledniki njegovi so morali seveda opravljati vse tiste dolžnosti, katere je prevzel on sam. Te dolžnosti pa so se zapisale v posebno knjigo, „urbar“ zvano.

S pridnostjo, in, ako so bile létine dobre, pomagal si je kmet lahko na noge, prikupil k svojemu zemljišču novega svetá ter postal n. pr. iz maselčarja polgruntar itd. Samó po sebi je umljivo, da mu graščák tega s pridnostjo pridobljenega svetá ni mogel vzeti; bila je kmetova last, na kateri pak so ležale seveda ravno take dolžnosti, kakeršne je vzel kmet náse od graščáka prodajalca; kajti noben posestnik ni prodál niti pedí zemlje, da ne bi bil ob jednom naložil kupcu vseh tistih dolžnostij, ki so bile že od nekđaj zvezane s prodánim svetom.

Jedna najimenitnejših dolžnostij je bila tlaka, to je skupina vseh tistih opravil in del, ki jih je moral opravljati kmet na posestvu svojega graščáka. Tlaka bi ne bila tako mučno breme, kakeršno je bilo

v resnici, ko bi bila gospôda hodila vsak čas po pravičnih potih, kajti kmet jo je prevzel dobre volje in jo dal vpisati v urbar. Le-ta je ležal v graščákovi pisarni, in tù je zlezla vánj tekom let marsikatera dolžnost, na katero kmet pri vsprejemanji zemljišča niti mislil ni. Zgodilo se je to najraje takrat, kadar je oče, gospodar, umrl in so podedovali grunt njegovi otroci. Kako bi mogli le-tí do dobra vedeti, koliko je moral njihov oče in ded tlačániti? To sleparjenje je bilo tako navadno, da je izrekel cesar Jožef II. v patentu leta 1786., naj nima noben urbar za graščáka dokazovalne moči, to se pravi: kmet se je lahko skliceval nánj, ako mu je to ugajalo, nikdar pa ne graščák, ki ni mogel dokazati kmetu nasproti nobene pravice. Z urbarjem je dokazal graščák od leta 1786. dalje kako pravico le takrat, če so urbar podpisali vsi v njem vknjiženi kmetje, ali če so ustno pritrdili, da je res tako, kakor trdi graščák.

Tlačániti je moral vsak, kdor je prevzel kako podložno zemljišče, podložna pa so bila vsaj v novem veku na Kranjskem vsa zemljišča. Čisto prostih kmetov, ki so jih zvali „Edelinge“, t. j. „žlahne kmete“, nahajamo konec srednjega veka še nekoliko, pozneje pa so izginili, ker so si jih znali graščáki sčasoma podkloniti ter spraviti njihova prosta zemljišča pódse. Tlaka ni bila zvezana z osebo, ampak z zemljiščem, čegar pravi gospod je bil napósled vendar le graščák. Kdor ni imel nobenega zemljišča, temu bi po božji in človeški pravici ne bilo treba tlačániti, a graščáki so znali tudi take ljudi, zasebnike (Inleute) pritisniti h tlaki, ako so le imeli kàj dobička od tega, da so živeli na grajskem svetu. Dobiček, bodisi potem že kateri koli, pa je imel vsak, sicer bi gotovo ne živel tam; če ne družega, služil si je vsaj s tem ali ónim poslom svoj trdi kos kruha. Po ti razlagi so pritiskali graščáki tudi delavce, dninarje, rokodelce, doslužene vojake brez imetja in druge take ljudi k tlaki.

Kaj pa meščanje? Razločevati nam je tù dve vrsti mest: kacemu velikašu ali pa deželnemu knezu samemu podložna mesta, ki so se zvala „landesfürstliche Stádte“. Na Kranjskem so se nahajala mesta obeh vrst. Loka n. pr. je bila podložna brižinskemu škofu, Kočevje knezu Turjaškemu, Lož, ki je bilo do konca sedemnajstega stoletja svobodno, deželnoknežje mesto, podklonil si je neki grof Lichtenberg, ker mu mesto ni moglo vrniti necega posojenega dolgá. Meščanje tacih mest so morali opravljati tlako ravno tako, kakor kmetje. Meščanje svobodnih mest, n. pr. Ljubljane, bili pa so te butare prostí. Če pa je prevzel tak meščan od kacega graščáka kako podložno zemljišče, postal je gledé tega posestva kmetu popolnoma jednak, in se ločil od

njega le v tem, da ni imel graščák do njegove osebe nobene moči, kar pri kmetu ni veljalo. Graščák je imel namreč tudi pravico, poklicati kmeta pred svoje sodišče, soditi in kaznovati ga v tem, ko so se vršile vse meščana tičoče se tožbe pred mestnim sodiščem, izvzemši seveda óne stvari, ki so bile v zvezi z zemljiščem, sprejetim od graščáka.

Koliko dnij v letu je moral kmet tlačániti?

Najboljši odgovor temu vprašanju je: do leta 1772. toliko dnij, kolikor se je graščáku poljubilo. Res je, da se je kmet pobotal ž njim najnatančneje, ko je prevzemal ali naravnost od graščáka ali pa po svojem očetu podedovano zemljišče. Toda kaj mu je to pomagalo? Skoraj po vseh avstrijskih deželah je moral tlačániti celi gruntar po tri dni v tedni z dvema paroma živine, bodisi s kónji, bodisi z voli. To je bila grozna teža, kajti kmet je moral delati za graščáka polovico leta — 156 dnij! Vsacemu paru živine moral je dodati jednega hlapca. Recimo le, da bi bila zaslužila oba para in oba človeka na dan samó tri goldinarje sedanje veljave, kar je gotovo precenó računjeno, vredno je bilo delo, ki ga je opravil celi gruntar s svojo živino in s svojimi ljudmi tekom leta 468 gld.! Ali ga veste kmeta, ki bi imel toliko zemljišča, da bi se moglo zahtevati od njega 468 gld. davka? Toliko je bila samó tlaka, toda mimo nje je težilo kmeta še mnogo družih dolžnostij, na katere bo nanesa beseda pozneje.

Vendar bi bil kmet s tem zadovoljen, saj se je pobotal z graščákom tako, ko ne bi se mu pri tem delala krivica. Njegov dom je bil od kraja, kamor je moral priti na tlako, dostikrat po uro in še več oddaljen. Poleti je moral delati po 12, po zimi po 8 ur. Kar je na poti časa zamudil, ni bil vštét nikamor. Ako je pričelo deževati in ga ni mogel graščák ta dan več rabiti, šel je domóv, a izgubljenega dneva mu niso všteli nikamor. Tekom tedna je moral opraviti cele tri dni. Utegnilo se mu je pripečiti, da je zapregel vsak dan in vendar ne opravil niti jednega dneva tlake. Dolžne tri dni mu je preložil graščák na prihodnji teden, v katerem pak je moral kmet že sicer tri dni tlačániti. Ta teden je bil torej ves graščákov in to najraje poleti, ko je imel kmet sam domá opraviti čez glavo. Kako naj zmaga svoja dela, po tem ga graščák ni vprašal.

Po zimi, ko je kmet najbolj utegnili, seveda pa tudi pri graščéini ni bilo opravka. Kaj naj počne graščák s svojimi tlačani? Ako ni hotel izgubiti dolžnih mu dnij, preskrbeti je moral tlačanom dela in sicer je premenil tlako z živino v tlako z ljudmi. V obče je veljalo merilo, da je nadomestil par živine jeden človek tekom dveh dnij. Celi gruntar je moral torej pošiljati v tacem slučaji po dva človeka

ves teden na tlako. To je bila velika krivica, ker se kmet ni tako pogodil in ker tega ni bilo v urbarji nikjer vpisanega. Dostikrat pak je tudi kmet poslal tlačane takrat najtežje v graščino, ko jih je zahteval graščák, kajti takrat, ko je rabil graščák samó ljudi in ne živino, potreboval jih je tudi kmet najbolj. A kaj je hotel storiti? Ali naj se pritoži? Kam in kje? Saj je bil graščák sam njegova gosposka.

In vendar so take graščake zvali lahko celó pravične, kajti vsi niso ravnali tako. Večina je pač štela le dni. Tekom leta je moral odtlačániti celi gruntar 156 dni. Ako ga graščák ni mogel po zimi porabiti, odrinil ga je s tlako na pomlad, poletje in jesen in s tem potem se je kmetu zopet prigodilo, da je moral ravno o časih, ko je imel največ dela, tlačániti po več ko tri dni v tednu.

Leta 1745. so poslali Ljubljančanje cesarici celo kopo tožbâ proti graščakom ter pri ti priliki tudi omenili, kako odira gospôda kmeta. Gruntar (der eine Hube besitzt) je moral imeti leto in dan po jeden voz za tlako uprežen. O ti priliki zvedamo, da je bilo na Kranjskem takrat 30—32.000 gruntov. Kdor se je mogel, odkupil se je ter plačeval na leto po 6—12 gld., pri tem pak mu je vkljubu temu ostalo še veliko tlake. Kazni so bile jako visoke: kmet, kogar ni bilo z vozom na tlako, plačati je moral 34 kr., kdor ni poslal tlačana na tlako, pa: 17 kr. Če je postal kak grunt prost, zahtevali so graščáci toliko, da se noben kmet ni maral oglasiti; vsled tega so imele take graščine obilo neobdelanih gruntov, druge pa, ki so ravnale s kmeti bolj po kristjansko, imele so lepo obdelana pólja in obilo zadovoljnih in bogatih kmetov. ¹⁾

Prva se je spomnila kmeta cesarica Marija Terezija leta 1753. ter mu zatem leta 1772. izdatno olajšala njegovo žalostno stanje; človekoljubni njen sin Jožef II. pak je dokončal, kar je ostalo še nji dela.

(Konec prih.)

Ob môrskem obréžji . . .

Ob môrskem obréžji mi deček
Brezskrbnega lica sedi,
Začúdeno v sinjo globino
Upira zvedáve očí.

Prihajajo môrski valovi
K obréžju skrivnostno šumèč,
Odhajajo môrski valovi
Od kraja otožno vrvèč.

Šumenje, vrvenje on gleda,
Močnejše mu bije srcé:
Ne mara, ne mara že sluti
Življenja skrivnostno morjé!

R á d i n s k i .

¹⁾ Mestni arhiv ljublj. št. 53.

podpirajoč, drug drugemu dopolnujoč, veliko narodno delo delèč med seboj, odločevala sta o tisočletni bodočnosti.

Zaradi tega je to stoletje v zgodovini za Slovence tako velikanskega pomena.

Da je velikanskega pomena, to so že tačas instinktivno spoznali Nemci, zato so po sklenenem míru — sklenili boj nadaljevati zoper Slovence skrivaj in javno, z vsemi pomočki, brezozirno.

Da li so spoznali tudi Slovenci velikost momenta?

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

VIII.

Tlaka.

(Konec.)

Cesar Jožef II. je pri nas na slabem glásu, nekoliko zato ker se je vtikal preveč v cerkvene in vérske stvari, v prvi vrsti pa gotovo zato, ker je nameraval uvesti in je res tudi uvedel v vseh avstrijskih deželah v šole in urade nemški jezik. Toda še mu spregledamo to pego, blesti se njegovo ime med najodličnejšimi Habsburžani. Tacega možá, ki je posezal z energično roko v vse stroke javnega življenja in zboljšal in prestrojil avstrijsko upravo do živega, iztrebil zastarele razvade srednjeveške, ki so se držale tedanjega človeštva in ga ovirale v njegovem razvitku — tacega možá ne smemo soditi s tesnosrčnega, národnostnega stališča. Prijatelj in čestilec človeštva se je uprl z vsemi svojimi močmi, da odpravi krivice, ki so sedele večini njegovih podložnikov za vratom. Dasitudi se mu niso posrečile vse reforme, dasitudi se je marsikatero stvari lotil od napačne strani in bi bilo v marsikaterem slučaju bolje, da bi bil pustil stvar pri starem, vkljub vsemu temu vodili so ga pri vseh njegovih podjetjih najblažji, najplemenitjshi nam ni. Tudi ko bi ne imela zgodovina zabeležiti o njem ničesa drugega — kakor, da je olajšal toliko milijonom kmetov težko butaro tlake, že sam ta čin storil bi ga nesmrtnega.

Olajšal je le tlako, popolnoma odpravil je ni, ker je bila to nemogoča stvar. Leto za letom je izdajal patente, ki so drug drugemu dopolnovali ter imeli veljavo za vse dežele, razven, če je bilo na ka-

cem kraji izrecno povedano, da veljajo določila patentova samó za to ali óno deželo.

Odslej je mogel graščák pritisniti kmeta samó še, da mu je tlačánil z živino sto in štiri dni v letu; vsaj za Spodnjo Avstrijo je veljalo to. Na Češkem pak je ostalo pri treh dnéh. Leta 1775. je določil patent za Češko prav natanko, kako se zahtevaj tlaka. Vsi kmetje so se razdelili po cesarskem davku, ki so ga plačevali, v šest razredov. Kmetje prvega razreda so plačevali do 9 $\frac{1}{2}$ gld., drugega od 9 $\frac{1}{2}$ do 14 gld. 15 kr., tretjega od 14 gld. 15 kr. do 18 gld. 30 kr., četrtega od 18 gld. 30 kr. do 28 gld. 30 kr., petega od 28 gld. 30 kr. do 42 gld. 45 kr.; v šesti razred pa so spadali tisti, ki so plačevali več kakor 42 gld. 45 kr., naj je bilo potem že kolikor koli.

Po tem patentu je tlačánil kmet šestega razreda s štirimi živinčeti po tri dni v tednu in od sv. Janeza do sv. Venčesla ravno toliko dnij z jedno osebo; kmet petega razreda s tremi živinčeti tri dni v tednu in od sv. Janeza dalje z dvema človekoma. V tem razmerji je razdelil cesar tlako, ki se je zvala „Zugrobot“, vsem šestim razredom.

Razven teh ljudij jih je bilo mnogo, ki so imeli tako majhna zemljišča, da jih niso mogli vtekniti niti v najnižji, prvi razred. Ker pak so imeli vendar le, dasitudi le majhna zemljišča, zadela je tlaka tudi nje; tlačánili so pa le z roko („Handrobot“). Tistim, ki so plačevali po 57 kr. letnega davka, naložili so, šestindvajsetdnevno tlako z jedno osebo na leto. Davkopllačevalci do 2 gld. 51 kr. so tlačánili po dva dni v tednu in v ti razmeri dalje do treh dnij v tednu.

Po ti novi naredbi se je znižala tlaka marsikomu; tacega podložnika ni mogel graščák več siliti k poprejšnji večji dolžnosti; narobe pak bi bil moral tudi marsikdo tlačániti odslej več. Ker pa je cesar v patentu naravnost povedal, da je izdal novo postavo ne v korist graščákov, ampak kmetov, zato je dal vsacemu na voljo, naj ostane ali pri stari dolžnosti, ali pa si obrne nova določila v svoj prid.

Na Avstrijskem je tlačánil odslej najboljši kmet največ sto in štiri dni, torej po dva dni v tednu. Vendar je dovolil cesar graščákom toliko, da so mogli pritisniti, kadar je bilo veliko dela, kmeta k trem dnem, nikakor pa ne več. Tacih podložnikov, ki so že po patentu bili dolžni tlačániti po tri dni — to se je godilo n. pr. na Češkem — tacega ni smel graščák siliti k večji tlaki, kajti cesar je odločno izrekel, naj ne tlačáni nihče več kakor tri dni v tednu. Dneva, ki ga je opravil kdo čez odločeni mu rók, ni mu smel graščák odpisati, če podložnik sam ni zahteval tega, ampak moral mu ga je plačati; cena je bila določena za vsak kraj posebej in okrožni urad je

imel skrbeti zato, da so se graščáci res ravnali po cesárjevih ukrepih. Ako pak tlačán ne bi hotel tudi proti plačilu tlačániti več, kakor je velela postava, graščák ni imel močí siliti ga k temu. Če je rabil graščák ljudi, moral je všteti kmetu, ki mu je poslal človeka namesto živine, dan ravno tako, kakor bi bil prišel poslednji z živino na tlako.

Tlako z živino so uporabljevali graščáci za vse le mogoče posle in ne samó za poljska dela; po sto in sto kmetov je služilo zgolj njihovim osebnim potrebščinam. Koliko potú se je prelilo in koliko krvavih žuljev napravilo, predno so nastali brezštevilni in velikanski gradovi, ki vlečejo na vseh krajih očí náse! Tù ni bil noben hrib prestrm in previsok; čím strmejši je bil, tem ugodnejši, ker je obetal tem večjo varnost. Z nepopisnim trpljenjem so vozili kmetje kamenje v strmi breg; graščák ni bil v zadregi, saj je imel kmetov dovolj; najmogočnejši grad ga je stal le malo, kajti tlačánil je tudi rokodelec in mu spravil vsa dela, ki jih je potreba pri poslopji. Dovážanje v strmi grad je bilo takisto pozneje težavna stvar, a tudi te vožnje je opravljal kmet. Dandanes se gradovi opuščajo največ iz tega uzroka, in marsikateri graščák bi ohranil rad stari, podedovani grad, četudi ne mara stanovati v njem, vendar v tacem stánu, kakor ga je dobil po svojih očetih, a vzdrževanje bi stalo preveč novcev; zato prôpadajo gradovi in imajo le še pomen kakor priče nekdanje kmetske reve. Ponehale so po grajskih gozdéh velikanske lovske gónbe, potihnil hrup in lomástenje, s katerim so pódili kmetje lovcem divjáčino pod puške. Potem, ko je izdal cesar Jožef II. svoje patente, moral je graščák z dnevi dobro računiti, kajti če podložnik ni hotel, graščák ga ni mogel siliti, da je poslal svoje ljudi tlačániti. Vrhu tega se je zmanjšalo zánj tudi število dnij in ljudij, ki jih je smel prej terjati.

Jako samovoljno so ravnali s tistimi kmeti, ki so imeli opravljati tlako z vozmí. S svojimi pridelki so jih pošiljali v tržna mesta ter jim pri tem vštivali samó dneve, ne pa dalje, ko je stal dan na poti kmeta vendar veliko več, kakor domá. Zato je ukazal cesar, da mora storiti kmet tekom leta največ dvajset milj daleč poti, ali, ker je potreboval za pot domóv zopet dvajset milj, storil je torej po novi postavi največ štirideset milj dolgo pot.

Mnogo poslov pak je kmetu popolnoma odpalo. Čolnárske posle je ukazal cesar vse odpraviti. Poprej so nakladali ladje brezplačno, stražili in vlačili jih, ko jih je bilo potreba popravljati, iz vode, delali jámbore in vrví, mlatili so za čolnarje in opravljali le proti jako majhnemu plačilu, največkrat pa za sámo hrano različne posle na ladjah.

Tlačanje so pobirali iz ribnjakov ribe, trebili blato iz njih in jih polnili z novo ribjo zalégo. Pošiljali so v grajske mline, pivovárne, žganjarije svoje hlapce. Brezplačno so čuvali kobilárne („Stüttereien“), pasočó se živino, pôljske pridelke itd. Vsi ti posli so se jim morali odslej plačevati, tudi v tem slučaju, če je imel terjati graščák od svojih podložnikov še kako tlako z ljudmi. Več niso bili zavezani še po vrhu tlake kositi grajske travnike, sušiti in spravljati mrvo, saditi zelje, polivati ga, okopavati in sékati. Nihče ni mogel tlačanov več siliti lan ali konoplje brezplačno ruvati in tréti, za grajske konje rezati rézanico, v stopah prosó in ješprenj phaťi in ajdo mleti, delati lanéno olje ter kopati jarke okoli grajskega svetá. Vsi ti opravki so se zdeli graščákom tako malenkostni, da jih niso v tlako nikamor niti vštevati. Brezplačno so jih zahtevali od kmeta. Odslej pak jih celó v tlako vštevati niso smeli, ampak so morali ljudi najemati, če so hoteli imeti te posle opravljene.

Ako je bil tlačan dolžan razvažati gnoj na grajske njive, prisilil ga je graščák, da mu ga je tudi raztrósil. To je bilo odslej prepovedano, prepovedano pa tudi od kmeta zahtevati gnoj na posodo.

Nekateri podložniki so imeli opravljati takozvano sélsko tlako („Fussrobot“). Raznašali so pisma in opravljali za graščáka razne sélske posle. Pri razlaganji tlake pa so šli graščáki tako daleč, da so prištevati tudi sejánje žita na polji k sélski tlaki, ker je moral podložnik seveda hoditi. Cesar je prepovedal táko razlaganje.

Odslej niso smeli graščáki več terjati stanaríne („Wohnungszins“, komorna) od kmetskih pri starših svojih stanujočih otrók ali od „staríh“, ki so oddali zemljišče sínu in stanovali pri njem. Opirali so se prej na to, da pobirajo taki ljudje les za kurjavo po grajskih gozdéh.

V nekaterih krajih so imeli graščáki navado, da so dajali prodajo lojá, mazilo za vozé („Wagenschmiere“) in opánke samó jednemu v najem. Mesárji so smeli prodajati loj jedino le grajskemu arendatorju. Cesar je ukazal, da se ne smejo staviti pri prodáji nikomur meje, in to ne le za loj, ampak sploh za vsak pridelek. Že leta 1752. in 1768. je ukazala cesarica Marija Terezija, da ne sme noben graščák podložnikov svojih siliti, naj bi samó njemu prodajali svoje pridelke. Leta 1787. je Jožef II. dodál ti prepovedi še dostavek, da ne smejo siliti podložnikov, prodajati svojih pridelkov ceneje, nego li je bil kup; celó tačas ne, če so se podložniki kdaj z graščákom tako pogóдили. Pač pa je pridržal cesar s patentom dné 10. sept. 1768. leta graščákom pravico, da so smeli od svojih podložnikov zahtevati, naj ponudijo, kar imajo za prodájo, najprej njim; toda kmetu je bilo dovoljeno prodáti svoje blagó drugam,

ako se ni mogel pogoditi za ceno. Nasprotno temu pa so usiljevali graščaki svojim podložnikom take stvari, ki so jih sami imeli v obilici. Tako je morala na Češkem n. pr. rodovina, ako ji je umrl kdo, kupiti od graščaka določeno mero piva („Sterb- oder Todtenbier“). Če so se kje stepli, mórali so pretepálci za kazen kupiti proti svoji volji piva iz grajske pivovárne. Že cesarica Marija Terezija je prepovedala to leta 1752., njen sin pak je graščakom naprčeno kazen za tak slučaj povišal. V nekaterih krajih je bilo celó obično, ker so imeli graščaki svoje gostilne, da so morali podložniki toliko in toliko jedí in pijače v njih použiti. Kdor ni izpolnil dolžnosti svoje, moral je plačati odškodnino.

Kadar so pripeljali kmetje v graščino žito namesto davka („Zinsgetreide“), plačati so morali takozvani „prašni denar“ („Staubgeld“), češ, da je žito prašnó, zatorej slabše. In ker so ga v graščini zmerili, terjali so tudi za ta popravek neko pristojbino („Massgeld“).

V Galiciji n. pr. je moral podložnik od vsakega vozá sadja, žita, loncev, stekleníc itd., ki jih je peljal v mesto na pródajo, pripeljati nekoliko komadov v graščino, vrhu tega pa še plačati, ker je odpeljal blagó v mesto, arendatorju malo vsoto, „targove“ zvano.

Da so se osigurali graščaki, da jim kak kmet ne uide ter meni nič tebi nič ne popusti zemljišča svojega, zahtevali so od njega kako zastávo („Pfand oder Bürgschaft“), bodisi v denarjih, bodisi v blágu.

Zato, da so smeli goniti gosí na pašo, opravljali so podložniki kurjo desetíno („Fiederzehend“) ter prinašali vsako leto dolžno število gosij v grad.

O sejméh ali shodih so graščaki ukazali zapreti vse gostilne razven jedne. Gostilničar, ki je vzel to gostilno za takšen dan v najem, smel je céno pijači povišati ali pa vsiliti soseski posebno mero.

Če sta se vzela dva v zakon, prinesiti je morala v Galiciji nevesta graščaku za to, da je dal dovoljenje za ženitev, kúnino kožo („Marderbalg“) ali pa plačati toliko, kolikor bi bila vredna. Ta davek so zvali: „kúnica“. Na Kranjskem te navade ni bilo, kajti tù se je kmet lahko ženil brez graščakovega dovoljenja.

Če so hodili grajski sluge po vaséh rubit, postrezati so jim morali podložniki s kruhom in sirom, s pivom, z žganjem, z medíco, s piščánci itd., njihovim konjem pa dajati klaje in ovsá. Dostikrat so prihajali grajski uradniki po opravkih v vasí. Tudi te so morali kmetje preskrbovati z vsem potrebnim,

Kar se tiče novcev, imeli so naši predniki križe in težave, kajti med ljudmí je bil vsakovrsten denar; morda ga ni bilo velikáša v Evropi, če

je imel pravico kovati denar, da ni prišlo nekoliko njegovih novčev tudi v naše slovenske kraje. Komur je do tega in se mu ponuja prilika, pregleda naj plesnive petice in tolarje, ki jih ima še tū pa tam kakšen star očánc ali v dve gubé lezeča mamica varno skrite: prepričal se bo, da je v taki nogavici, (bržkone je posebna vraža svetovala, shranjevati srebern denar le v nogavicah) zbrana družba najrazličnejših evropskih mogotcev. Dobrega srebernega denarja kmet ni dajal rad iz rók in je plačeval dolžnosti svoje s takim, kakeršen mu je slučajno prišel v roke. A tudi graščáki so vedeli ceniti dober denar in zahtevali od kmeta, da jim plačuje davke samó s tacim. Sicer je plačeval kmet svoje davke po največ v blágu („in natura“), vendar pak jih je bilo mnogo, ki jih je moral plačevati v denarjih. Celó desetíno, ki je bila po svoji naravi že samó davek v blágu, morali so kmetje nekaterim graščákom plačevati v denarjih.

Vse doslej omenjene krivične razvade je prepovedal cesar Jožef II. v patentu z 8. dné marcija 1784. leta. Naročil je graščákom, da pobiraje desetíno ne smejo izbirati najboljših pridelkov, ampak jemati po vrsti, kakor jih dobé ležeče. Med kópami ali razstávki žita, postavljenimi na polji, niso smeli izbirati, ampak naložiti vsaki deseti razstávek. Da pak bi tudi kmet ne mogel slepáriti in bi ne zbral v deseti razstávek najslabših snopóv, dovolil je cesar, da so smeli začeti grajski hlapci šteti takisto sredi njive, torej kjer se jim je ljubilo, toda držati se jim je bilo tega redú. A tudi pri tem je poskrbel cesar kmetu majhno olajšanje. Ako je imel n. pr. kmet na dveh njivah stavkano žito, in se na jedni njivi ni štelo ravno steklo na deset, niso smeli grajski hlapci šteti na drugi njivi dalje, ampak pričeti znova. Pri tem je bil kmet toliko na dobičku, da so vzeli desetínarji n. pr. od devetintrideseutih razstávkov žita samó tri, dasitudi je manjkalo samó še jednega razstávka, da bi bili vzeli štiri. Kar se tiče desetíne, treba pa je omenjati, da se izraz ne sme jemati strogo; od marsikaterega pridelka je pristajal graščáku tretji ali četrti komad, davek pa se je navzlic temu imenoval „desetína“.

Predno se poslovimo od bremén, ki so jih nalagali graščáki kmetom samovoljno, omenjati hočemo še nekaterih. Marsikje so imeli navado, da so prepovedali kmetom klati živino celó za domačo potrebo. Vsiljevali so jim za klanje živino, ki je sicer nikakor niso mogli spečati v denar, ali pa so jo zaklali samí ter priganjali kmete, da so kupovali tako mesó od njih na funte. Če se je graščáku kako blagó izpridilo, moral ga je kmet kupiti, naj je počel ž njim potem, kar je hotel. Gališki graščáki so pripravili svoje podložne Žide z grda do tega, da

so vzeli od njih kako pristojbino, gostilno, pravico za klanje itd. v najem. Takih in enakih slučajev bi se dalo napisati polno knjigo.

S tem, da je prepovedal cesar Jožef II. vse te krivične razvade in popolnoma natanko določil, koliko tlake sme graščák terjati od svojega podložnika, izkazal se je kmetom nepresežnega dobrotnika. Odslej je vsaj kmet vedel, kje se naj pritoži, ako bi se mu godila krivica. Vsaka dežela je bila namreč razdeljena v več krogov („Kreise“), katerim glave so nazivali okrožne glavárje („Kreishauptleute“). Tem in njihovim uradnikom je ukazal cesar strogo, naj gledajo na to, da se bodo graščáki strogo držali njegovih povelj. Nobenemu kmetu tožniku naj njegove tožbe ne odbijejo in ko bi se okrožni urad sam ne upal kake stvari razsoditi in ne poravnati prepira med graščákom in kmetom, oddaj to stvar guberniju, najvišjemu cesárskemu uradu v deželi.

Sicer je bilo kmetu s tem že jako pomagano, ali cesar ga je želel grajske oblasti kolikor móci in najrajši popolnoma oprostiti. Dal mu je na izbiro ali res opravljati tlako, ali namesto tega plačevati graščáku davek. V ta namen je objavil takozvani „Robotabolitions-system“. Kmet, ki se je odločil za plačevanje, postal je pravi posestnik, lastnik zemljišča svojega, v tem ko je bil prej le nekak najemnik; kajti gospodar njegovega zemljišča je bil napósled vendar le graščák. Merilo, katero je cesar izdal v ta namen, ukazovalo je:

1) Podložnik, ki je tlačánil doslej po 13 dnij v letu, naj bo plačeval po 1 gld. 30 kr.

2) Kajžar („Häusler oder Barakner“), ki je imel tlačániti 26 dnij, plačuje po 3 gld.

3) Vrtník („Gärtler oder Schalupner“), ki je bil dolžan opravljati tlako z roko, naj plačuje po 3 gld.

a) Od hiše 3 gld.

b) Od zemljišča za vsak vagán, ki ga poseje nánje, 21 kr.

(Z vsacim vagánom pa se je moglo po cesárjevem ukazu posejati 528 štirj. sežnje.)

4) Podložnik, ki je bil dolžan tlačániti z živino, imel je plačati:

a) od hiše 6 gld.,

b) od zemljišča za vsak vagán posetve 21 kr.

„Dominium directum“ pak je ostal tudi po novih postavah še takim graščákom, katerih kmetje so se odločili plačevati rajši davek, kakor opravljati tlako. „Dominium directum“ je dajal graščáku pravico, za poditi tudi davek plačujočega kmeta, ako 1 zemljišče popolnoma zanemarja, 2) ako se zelo zadolží, 3) ako ne plača davkov, ktere je obljubil. Dalje je ostal graščák tudi odslej še za vse tožbe

kmetovske prva instanca. Kmetje so morali obljubiti zvestobo in pokorščino in se zavezati, da ne bodo razkosáli brez vednosti graščákove prevzetega zemljišča ter ga ne prej popustili, dokler ne bodo preskrbeli graščáku dovoljnega namestnika. Tlake prosti kmetje pak so morali vendar še obljubiti, da bodo po vrsti in proti plačilu preskrbeli graščáku vse ljudi, naj bi jih za svoje opravke potreboval še toliko. Tem potem so dali torej graščáki zemljišča svoja, ki so jih obdelovali doslej na svoj račun, iz rok, izpremenili jih v kmetijska gospodarstva in dobili zagotovilo, da bodo za vse nekdanje svoje dohodke od kmetov popolnoma odškodovani.

Dné 1. marcija leta 1777. je pozval cesar vso gospódo, naj vsprejme in uvede to sistemo povsod, kjer se ji bo zdelo ugodno. Najbrž pa je ta sistema graščákom kaj malo ugajala, kajti cesar se je čutil prisiljenega, leto za letom pozivati graščáke, naj vsprejmó njegove nasvete. Leta 1783. je ukazal, da se uvédi ali vsaj poskusi nova sistema na vseh meščanskih, katedralnih, nekdanjih jezuvitskih in vseh duhovskih zemljiščih, naj so potem že last razpuščenih ali nerazpuščenih škofovskih kapiteljnov ali samostanov. Na vsak način pa naj delajo cesárski uradniki na to, da se odpravi vsaj kolikor največ móči tlake, da se razdelé zemljišča grajskih pristáv in tretjič, da se dadó hiše in zemljišča kmetom res v popolno posest. Dvorni dekret 24. dné marcija 1783. leta je veleval znova uvésti novo sistemo v vseh deželah. Cesar je razposlal dvorne komisarje v vse dežele in pozval ondotne gosposke, naj jim strežejo v róko, kolikor se največ dá.

Dasi cesar Jožef II. ni učakal, da bi se bili izpolnili vsi njegovi ukrepi, vendar je rešil kmeta za vselej iz reve, v kateri je ječal toliko stoletij. ¹⁾

¹⁾ Kropatschek, Oesterreichs Verfassung V. Bd.

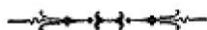
Ob mórskem obrežji . . .

Ob mórskem obrežji mi deček
Brezskrbnega lica sedi,
Začúdeno v sinjo globíno
Upira zvedáve oči.

Prihajajo mórski valovi
K obrežju skrivnostno šuměč,
Odhajajo mórski valovi
Od kraja otožno vrvěč.

Šumenje, vrvénje on gleda,
Močneje mu bije sreé:
Ne mara, ne mava že sluti
Življenja skrivnostno morjé!

R á d i n s k i.

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

IX.

Nekdanji deželni zbor kranjski.

Davno že so minuli časi, ko so Ljubljano, „belo Ljubljano“ šteli k najodličnejšim mestom avstrijskim. O nekdanji živahnosti, o šumu in ropotu, ki se je razlegal med visokim, sivim mestnim ozidjem, ni se do danes ohranila niti senca. Dan za dnem so prihajali skozi trgovci od vseh vetrov svetá. Po Starem in Velikem trgu se je ljudstva le kar trlo in to že o navadnih tržnih dneh, kaj še le, kadar je začel vleči jeden petih velikih semánjih dnij z blagom ali denarjem obložene trgovce od daljnih in bližnjih krajev v mesto. Delala se je tolika gnéča, da so se prerivali ljudje po ulicah le z največjo silo dalje. Takrat si videl v Ljubljani najrazličnejše noše in obraze ter čul govoricu skoraj vse Evrope. Toda še impozantnejše lice je kazala Ljubljana, kadar je bil napovedan deželni zbor in kadar so jeli prihajati v mesto kranjski plemenitaži v blestečih opravah, na izbornih konjih, spremljani po celih tolpah služabnikov v najrazličnejših livrejah. Ljubljana je izpremenila takrat svoje prozajiško trgovsko lice in se oblekla v praznično obleko. Deželni zbor je zbiral v deželni hiši odličnjake vse dežele, pri vseh mestnih vratih se je vsipala ta blesteča družba v mesto. Za Ljubljano je napočil s tem vesel in hrumeč čas, v katerem se je vrstila veselica za veselico. Priprosti meščan se jih seveda ni smel udeleževati; dvorane, v katerih so rajali in se gostili plemenitniki in udje deželnega zbora, bile so meščanu ograjene s kitajskim zidom, a veselice in slovesnosti so bile tako hrumeče, da so se razgale tudi skozi te debele stene ter privéle meščanu do ušes.

Kdaj se zopet prične deželni zbor, zvedeli so pač tudi meščanje, kajti pa nazorih minulih stoletij, prepreženih čez in čez s formalnostimi, razglašal je gospôski ¹⁾ trobentáč z odprtega okna deželne hiše z glasno trobento, kdaj bo de prihodnji deželni zbor in na brzih konjih so švigali gospôski seli na vse strani kranjske dežele vabit s posebnimi pismi deželnozbornske ude k bližajočemu se zasedanju. Vabili pa so samó „deželjake“ („Landleute“). Pravico udeleževati se deželnega zbora cenili so jako visoko in zvezana ni bila niti s posestvom, niti z imenitnostjo

¹⁾ Izraz „gospôski“ in „gospôda“ mi rabi v zmyslu nemškega „Landschaft.“

rojstva. Le kogar je deželni zbor vsprejel v slovesni seji v svojo sredo in mu podaril to pravico, smel je zahajati k deželnozborskim sejám. Tù se ni mogel nihče sklicavati na svojo plemenitost, nihče na obilo svoje posestvo, niti jedno niti drugo mu ni odprlo vrat v deželno hišo. Kdor je hlepel po ti milosti — in v popolno zbranem deželnem zboru so se marsikaterikrat čule besede, da ta milost ni mala milost — kdor je hlepel po nji, oglasiti se je moral in naj bi bil tudi najslavnejši knez, pri deželnem zboru ter prositi zánjo. To pak je storil vsak plemič, ki se je priselil na Kranjsko in nakupil posesti; pobrinil se je, da so ga vsprejeli v viteško zavezo kranjskih plemičev. Za Valvasorja skoraj ni bilo nobenega plemiča, ki ne bi bil prosil za čast kranjskega deželjaka, kajti s tem si ni pridobil le pristopa v deželni zbor, ampak deležen je bil odslej záse in za svoje potomce tudi vseh ónih svoboščin, vseh ónih milostij, ki so jih podarili habsburški knezi in cesarji kdaj kranjskim plemičem. Kdor ni bil deželjak, ni mogel dobiti niti najmanjše gosposke službe, izvzimši službe slug in strežajev pri deželni gosposki. Najbogatejši, najodličnejši meščan je štel v tem oziru menj kakor najskromnejši pisár v kaki deželni pisarni.

Ob vsprejemu, o podeljenji te velike milosti, kar so v deželnem zboru tako radi poudarjali, sklepala je skupina vseh deželnozborskih udov. Prosilca je seveda priporočalo v prvi vrsti njegovo plemstvo, vendar neizogibno potrebno ni bilo; skoraj v jedni vrsti s plemstvom je stala doktorska diploma; diplomiran doktor je bil že po diplomi sámi „nobilitiran“; celó meščane, ki so stopili iz meščanske zaveze, vsprejemali so med deželjake, vendar pak je moral vsak prosilec dokazati, če je njegovo imetje toliko, da bo lahko živel tako, kakor se spodobi udu kranjskega viteštva. A navzlic temu, da se je izkazal kdo z vsemi svojstvi, ki so morala dičiti deželjaka, odbili so marsikoga z njegovo prošnjo ter ga odrinili na drug čas.

Za deželjaka vsprejeti ud se je moral paziti, da je živel tudi po tem. Ako se je pregrešil proti stanovski časti, izbacnili so ga iz deželnega zbora in iz družbe deželjakov. To se je prigodilo n. pr. nekemu gospodu Portnerju, ki je živel z neko žensko dolzih najst let „na véri“. Pozneje se je poročil z njo, ali med deželjake ga vendar niso marali več vsprejeti, ker ta ženska ni bila „po stánu.“ A odjenjati mož le ni hotel in prosil je leta 1688. znova za vsprejem. Potegnil se je zánj celó ljubljanski škof ter dejal, da bi bilo bolj kazalo kaznovati ga poprej, dokler je živel še v konkubinatu, ne pa sedaj, ko je poročen in ko je prebil že tudi cerkveno pokoro. Deželni zbor je škofu pritrdil, da je temu res tako, vendar oporekali so mu, da se je oženil šele na smrtni po-

stelji, ko ga je jela že smrt daviti. Po precèj dolgi debati so napósled Portnerja vendar le vsprejeli, toda odkazali so mu najzadnji prostorček v dvorani; sedèl je celó niže doli, nego li óni, ki so jih vsprejeli prav zadnji čas. ¹⁾

Sedež ni bila mala stvar. Zaradi te pravice, kje ima kdo sedeti, vnemali so se v dežélni hiši časih hudi prepiri in več let trajajoče tožbe. Leta 1738. oglasil se je novoimenovani komendator nemškega reda, da ga ni misel sedeti niže, nego li stolni prošt ljubljanski. Njegov prednik grof Harrach, dejal je novi komendator, sedèl je res o priliki, ko se je poklanjala kranjska gospôda novemu cesarju (Karlju VI.) za stolnim proštom, to pa zato, ker takrat še ni bila končana dolga pravda, ki sta jo imela ta dva gospoda za sedež v dežélnem zboru. Ker je ravnokar vstopil in o ti stvári ni poučen, zato prosi dežélnega glavarja, naj mu stvar razjasni. Ali celó dežélni glavar mu ni mogel dati dovoljnega odgovora ter ga je prosil, naj séde na staro mesto, tja, kjer je sedèl njegov prednik, dokler pravda ne bo končana. Novi komendator je sicer ubogal, a dal je zapisati v zapisnik deželnozbornski, da protestuje proti temu in da si ne bo smel stolni prošt od tod prisvajati nikacih pravic. ²⁾

Novo vsprejeti ud dežélnega zbora, dà, celó tak, čegar predniki so že zahajali v dežélni zbor, plačati je moral precèj visoko pristojbino, indigenat ali inkolat zvano; določena ni bila na tanko, ampak ravnala se je po imenitnosti in bogastvu novinčevem. Vrhu tega je moral posoditi od leta 1711. dalje deželi proti 4% najmenj 5000 gld., a dežélni zbor mu je naložil lahko celó višje posojilo. ³⁾ Marsikomu pa so pristojbino celó izpregledali, a komu so po navadi izkazovali tako milost, ne vem povedati. Zdi se mi, da ni oni sami tega vedeli niso; ta pristojbina je pripadala ne vem, ali deloma, ali vsa predsedniku dežélnega zbora. Ko je prosil leta 1738. óni ravnokar imenovani komendator naj ga vpeljejo, ker je že po svojih prednikih deželjak, v dežélni zbor, dejal je dežélni maršal, da hoče komendatorju nekoliko pristojbin izpregledati; da pa se bo za prihođnje slučaje vedelo, kako se je v tem vésti, obrne naj se dežélni zbor do cesarja, da odloči to stvar s posebnim reskriptom. Dostavil pa je še, da tudi tajnik nima zahtevati od komendatorja nič, ker celó on, maršal, tega ne stori.

Sedaj šele je smel novi deželjak v istini priti v dvorano, kjer je bil zbran dežélni zbor, in sicer ga je poklical tajnik pri zaprtih durih

¹⁾ Landtagsprot. XXX.

²⁾ Ibid XLVII. fol. 233.

³⁾ Ibid. XLII. fol. 521.

po imeni, gosposki sluga („Weisbot“) pak ga je pripeljal v dvorano. Tu je bila zbrana čestita družba kranjske gospôde, kateri je bil novinec odsej vrstnik, bil je ž njo deležen vseh pravic, ki so bile združene z deželnozborskim dostojanstvom. In vendar je bilo med to gospôdo mnogo, mnogo razlike. Priklonimo se pred to odlično družbo do tâl; imenitni možje so! Na najodličnejšem mestu sedi predsednik zboru, deželni maršal; ta čast pristuje najstarejšemu grofu Turjačanu. On je tista imenitna glava, ki predlaga, koga naj deželni zbor vsprejme v svojo sredo in koga ne. Deželni zbor sklicavati ima pravico samó on. Cesarska pisma, zahteve deželnega kneza, prihajajo njemu v roko, da jih objavlja deželnemu zboru ter oznanja, česa želi cesar, oziroma deželni knez. Vselej, ko se zbor zopet snide, objavi mu izpremembe v osebi deželne gosposke, predlaga, komu in koliko naj bi dali podpore iz deželne blagajnice, on pobira glasove ter razglašá posledek glasovanja. Kdor želi staviti kak predlog, oglasiti se mu je pri njem; prošnje za podpore, službe, avancement itd. oddajati je njemu.

Poleg njega sedi drug imenitnik, deželni glavvar („Landeshauptmann“), zaščitnik deželne blaginje. Navzočnost deželnega maršala in deželnega glavvarja (ali deželnega predsednika) je bila tako potrebna, da brez jednega teh dveh deželni zbor ne sme zborovati. Deželni glavvar je cesarski uradnik, imenovan na to odlično mesto za ves čas svojega življenja. Za vsak izdatek je odgovoren presvetli cesarósti, za blagostanje, varnost in mir dežele je odgovor dajati njemu. Njegovo odličnost čutijo v deželnem zboru vsi, kajti on glasuje prvi, ob vsaki stvári ima prvo, in zaradi visocega svojega dostojanstva tudi odločilno besedo.

Leta 1678. dejal je jeden Valvasorjevih sorodnikov v deželnem zboru, da zahaja že šestintrideset let vánj, da je zahajal vánj njegov oče čez štirideset let, a niti oče, niti sin nista čula in izkusila, da bi bila zbrana gospôda storila kdaj kak sklep, ki se ne bi bil ujemal s tem, kar je želel deželni glavvar. Leta 1710. je deželnozborski odsek („Ausschuss - Conferenz“) celó sklenil deželnemu zboru predložiti ukrep, naj odpade nadaljno glasovanje, če bi deželni glavvar o kaki stvári glasoval negativno.¹⁾ Ta mož je zavzemal odlično mesto, vendar deželni zbor ni njegovo pravo področje; gosposko sodišče, („Hof- und Landrecht“), v katerem sodijo ob imetji in části plemenitnikov, je kraj, kjer ga težko pogrešajo; tù sedi na najvišjem mestu ter predseduje gosposkemu sodišču. Opravkov je tù toliko, da jim jeden človek nikakor ne more biti kos, zato pa ima deželni glavvar dva namestnika,

¹⁾ Ibid. XLII. fol. 221.

kojih 'jednemu je ime deželni vladar („Landesverweser“), drugemu deželni oskrbnik („Landesverwalter“). Če pokličejo posli in opravila deželnega glavarja iz sodne dvorane, oddaja svojo pravico jednemu teh namestnikov, ki sta sedela dotlej jeden na njegovi desni, drugi na njegovi levi. Tudi v deželnem zboru se izkazuje tema dvema možema visoka čast, za glavarjem oddajata takoj onadva svoj glas, za njima pa druga gospôda, a ne morebiti tako, kakor ravno slučaj nanese, ampak po natančnem redu, ki ga je teže predreti, kakor zid z glavo. Vsa ta gospôda, ki je prišla k deželnemu zboru, prešinena je vsak záse posebej ob imenitnosti svoji, ta trka na svoje knežje ime, óni na mitro in škofovsko palico svojo, tretji na svojo učenost, četrti na svojo starost in izkušnost v deželnozborskih in državnoznanskih stvaréh. Vsakdo izmed njih bi se zaplel rajši v najdaljšo pravdo, kakor pa dovolil, da bi oddal kdo svoj glas pred njim, ako nima za to že od nekdej pravice. Gospôda istega stanú je sedla skupaj, vsaka na jedno stran dvorane: duhovska na desno, posvetna na levo in dalje doli po dvorani. Strogo se loči duhovski stan od posvetnega; kateri od njiju je odličnejši, o tem skoraj ni nobene dvojbe. Kadar ju je treba imenovati, čuje se ime duhovskega stanú na prvem mestu. Številnejši so seveda posvetnjaki, ki pa se med seboj zopet strogo ločijo. Knezi, grofje in baroni so si nadeli ime gosposkega stanú: „der Herrenstand“, v ožjem pomenu te besede; nižje plemstvo in neplemenitniki pa se dajo klicati vitezi: „die Ritterschaft“. Pisano gledajo ti duhovski, gosposki in viteški veljaki na četrti, še ostali del deželnozborskih udov, ki so se pririli tekom stoletij s svojo vstrajnostjo in s svojimi trdimi buticami v deželno dvorano. Pred nosom bi zaprli tem vsiljencem deželna vrata, ko bi le mogli in smeli, ali tega ne morejo in ne smejo, kajti milost deželnega kneza je preskrbela tudi tem ljudem za nepridiprav in nebodigatreba, zastopnikom mest in trgov, županom in sodnikom, častne sedeže v deželni dvorani.

Tem potem se loči deželni zbor v štiri med seboj strogo ločene dele, ki se zovejo stanovi: „die Herren Stände“. Sicer ima vsak svoje posebne težnje, vsak teh stanov pazi s čudovito pozornostjo, da se ne pozabi niti jedna starih pravic, ki so mu jih pridobili njegovi predniki, a trije med njimi so vsak pot jedini, kadar se gre zato, kako pritisniti na steno četrti, meščanski stan, ki ni niti vsprejet med deželjake, ampak zahaja v to odlično družbo le po milosti deželnega kneza.

Na najodličnejših, na prvih mestih sedí duhovski stan, ki se je popél do te visoke časti ne zaradi obilnega števila svojih glav — le

njegov sveti posel ga je povzdignil do nje. Voditelji so mu škofje: škof ljubljanski, briženski, briksenski, tržaški in bibenski; takoj poleg njih sedi komendator nemškega reda v Ljubljani, ki pa ga je izkušal nekoč izpodriniti njegov sosed, stolni prošt ljubljanski ter ga potisniti za jeden sedež niže doli; za njima sedé: prošt iz Rudolfovega, zatiški prêlat, prêlat kostanjeviški in bistriški; stolni dekan; na zadnje duhovske prostore so sedli ljubljanski kanoniki, katerih je kapitelj imel pravico pošiljati po šest v deželni zbor.

Na drug kraj dvorane so sedli možje gosposkega stanú, nositelji slovečih, v zgodovini domovinski blestečih imen, v prvi vrsti knezi turjaški, Eggenbergi in Portia. Da so Turjačanje, ki so zapisali na vsak list domače zgodovine z ostrim mečem svoje ime, med knezi najslavnejši, o tem v deželnem zboru ni dvojbe. Za knezi se vrsté grofje: Attemsi, Turjačanje, Barbi, Blagaji, Bucelliniji, Kobencliji, Gallenbergi, Kacijanarji, Lambergi, Lanthieriji, Paradeiserji, Petaciji, Purgstalli, Saurau, Strasoldi, Thurni, Trilekhi in Wazenbergi, osemnajst imenitnih grofovskih rodovin; od vsake jih sedi po nekoliko v deželni dvorani. Njim nasledujejo baroni („Freiherren“), udje dvainštiridesetih rodovin, med njimi tudi nekoliko Valvasorjev.¹⁾ Ni jedne rodovine ni med njimi, ki se ni po svojih prednikih odlikovala v ti ali óni stroki javnega življenja. Nič čuda, da tekmujejo ti veljaki z duhovskim stanom, da se trudijo izpodriniti ga ter v deželni dvorani zasesti njegove prostore. Nekoč v prejšnjih časih so se pač krepko za to spopadli, kdo naj bo oddajal prvi svoje glasove, ali duhovski ali gosposki stan. Vkljub svoji obilici, vkljub zaslugam, na katere se je mogel sklicavati gosposki stan, zmagal je vendar le v nekoliko, kajti v početku 18. stoletja glasovali so mešano; v seji dné 13. marcija leta 1711., v kateri ni bilo navzočnega nobenega škofa, oddal je svoj glas najprej deželni glavar, za njim stolni prošt, za tem namestnik deželnega glavarja, potem zatiški opat, grof Lamberg in kostanjevški opat, Daniel Erberg in prêlat bistriški, grof Strasoldo in stolni dekan, grof Gallenberg in kanonik Witzenstein, baron Apfaltrern in kanonik Gladitsch, grof Purgstall, kanonik pl. Polhovgračan itd. dokler niso prišli vsi kanoniki na vrsto;²⁾ potem so zaslišavali glasove družih grofov in baronov in to po njihovem dostojanstvu.

Najštevilnejši je tretji stan, stan vitezov: od oseminpetdesetih rodovin jih je zahajalo dostikrat po več od vsake v deželni zbor. Prav zadaj pri vratih pak so zasedli prostore meščani: župan ljubljanski s svojim sodnikom in sodnikom in s sodniki kranjskih mest. Pri glasovanji pri

¹⁾ Valvasor IX. p. 102—106.

²⁾ Landesprot. XLII. fol. 291.

hajajo oni poslednji na vrsto, torej šele takrat, ko so pred njim glasujoči gospodje stvar že dognali, kajti odločilna je v vseh slučajih absolutna večina. Glasovi meščanski ne izdajo po tem takem do malega nič, obilica gospôde jih preglasuje vselej. Čemu bi hodili le samó sedeže gret? In res so radi izostajali! Radovljiškega mestnega zastopnika n. pr. ni bilo v 17. stoletji tekom dvajsetih let v deželni hiši niti jedenkrat na izpregled. Ozračje deželne dvorane zánje ni najprijetnejše. Iz ust plemičev morajo čuti marsikatero grenko besedo. Le kadar se ima obravnavati stvar, tičóča se v prvi vrsti meščanske blaginje, takrat prideró vsi; to se je zgodilo n. pr. leta 1711., ko so se stanovi napirali meščansko trgovstvo uničiti do dobra. Ob taciñh prilikah se potegnejo meščanje za svoje pravice z vso odločnostjo. Takrat jih mine ves strah pred gospôdo; na polna usta ji povedó, koliko krivico jim dela, in da ji ni nič družega mari, kot meščana utopiti, če bi bilo mogoče, v žlici vode. Marsikaterikrat so gospôdi ti trmasti meščanje hudo presedali iz izmudila ni nobene prilike, kako bi jih potisnila iz deželne dvorane. Ko je v minulem stoletji odpravila cesarska vlada za kratek čas deželni zbor, pa ga potem zopet deželi dovolila, trudili so se stanovi vsaj jednega zastopnika mest, mestnega sodnika ljubljanskega potisniti v kot ter odpirati deželno hišo samó županu. Proti temu pak so se postavili mestni očetje tako čvrsto po robu, da je morala gospôda odjenjati.

Taka je bila gospôda, ki je prihajala v deželno hišo posvetávat se o blaginji dežele kranjske. Zasedanje se je pričenjalo s slovesno sv. mašo. Pač impozanten sprevod, ko so hodili ti odličnjaki prve čase v šenklavško cerkev! Pozneje pa so dali napraviti kapelico v deželni hiši, kjer je otvoril jeden navzočnih prêlatov deželni zbor s slovesno mašo v kapelici sv. Ahcà. Skoraj neumljivo je, da je mogla vsprejemati deželna dvorana vso to obilico deželnozbornikov, kajti leta 1739. n. pr. se je udeležilo seje 7. dné aprila dvestoinpet gospodov stanóv, in vendar niso bili navzočni še vsi. Seveda vsi deželni zbori niso bili tako mnogobrojno obiskani; če se jih je sešlo sto, bil je zbor že jako številen. Da je bil zbor sklepčen, zadostovalo je že majhno število. Leta 1678. se je branil grof Kacijanar glasovati; predsednik zbora, deželni maršal je opustil namreč razglasiti, da meni predložiti v jedni prihodajih sej neko važno pismo. To je bila njegova dolžnost, kajti po zakonu niso smeli nobene stvari obravnavati, ako je maršal ni dejal poprej na dnevni red. V seji 14. dné marcija leta 1678. pak se je zdájci oglasil z nekim predlogom, o katerem ni čul prej nihče nič. Bržkone mu je bilo do tega, stvar preresetavati v kolikor mogoče malobrojnem deželnem zboru. Važnejše

stvari je dejal že poprej na dnevni red, le samó to zadnjo je odložil. Ko se je deželnozbornikom zdelo, da pri menj važnih stvaréh njihove navzočnosti več treba ni, odšla jih je večina domóv, in zdaj šele je prišel maršal s svojim dotlej skrivanim predlogom na dan. Kacijanar je zaradi tega dejal, da ne glasuje nikakor, češ, da je za tako važno stvar navzočnih premalo stanov. A deželni maršal mu je odvrnil, da se ravna v tem slučaju tako, kakor je pri Štajercih navada. Komur se ljubi tožiti ga zaradi tega pri cesarji, storí naj! Za óne, ki so odšli, tako ni dosti škode, kajti kolikor jih je ostalo, so možje, ki se navadno udeležujejo deželnih zborov, tisti pak, ki so odšli, so po večjem „ein zusammen geworbenes Volk, dessen Abwesenheit den Landtag nicht sperren soll.“ Maršalu je pritegnil neki Löwenberg, ki je sedel časih tudi že v štajerskem deželnem zboru. Tam so imeli navado, pismo povabiti deželnozbornike, ako se jih ni sešlo zadostno število. Sicer pak je zadostovalo osemnajst do štiriindvajset glav. Po ti navadi naj se ravnajo tudi Kranjci, kajti deželna uprava štajarska je bila že od nekđaj prav taka, kakor kranjska in nikakor ni potreba, da so vsi za deželni zbor sposobni tudi v istini navzočni, sicer bi marsikaterikrat zaradi prevelicega števila celó, zborovati ne mogli.¹⁾

Novo otvorjenemu deželnemu odboru so prečitali najprej „statutum silentii“ iz leta 1610. in njegov dostavek od leta 1618. Kar so tu obravnavali, moralo je ostati tajno, tajno celó za uda deželnega zbora, ki ga ali ni bilo k seji, ali pa je moral zapustiti dvorano iz tega ali ónega vzroka, bodisi, da so obravnavali katero njegovih stvari, ali pa prereševali stvar kacega njegovih bližnjih sorodnikov. Celó deželni glavar in maršal sta morala o taki priliki iti iz dvorane. Kaj so med tem časom govorili, vista zvedela nikoli. Leta 1678. pak je bil Kacijanar, predsednik deželnega odbora („Praesident der Verordneten-Stelle“), torej jako veljaven mož, kaj radoveden, kako so govorili njegovi vrstniki v njegovi nenavzočnosti o neki, njega samega se tičoči stvari. Zato je velel tajniku Lukaniču, naj mu prinese zapisnik zadnje seje. A Lukanič je védel, da tega ne smé; zahteva Kacijanarjeva je bila proti njegovi dolžnosti. Kacijanar se je obrnil zaradi tega do družega tajnika Valtla, ki se je dal pregovoriti, ali podkupiti — skratka, prinesel mu je zapisnik domóv. O tem pa je zvedel deželni maršal ter dal to stvar v deželnem zboru na razgovor. O nezakonitem postopanju tajnikomem je bil ves zbor jedne misli. „Če je že prepovedano pogledati v zapisnik sodniški,“ „damit die Parteien nicht unnothwendige Rechtsführun-

¹⁾ Landtagsprot. XXIX. fol. 59.

gen erwecken," dejal je Karol Valvasor, „kaj šele v deželnozborske!“ „Kdo bi hotel potem glasovati," menil je pl. Löwenberg, „če bi bili zapisniki za vsacega odprti?“ Ves zbor je pritrdil, da je Lukanič prav storil, da ni dal Kacijanarju zapisnika, Valtl pak je moral čutiti vso strogost razljučenega deželnega glavarja. Ta mu je šel še zlasti zavoljo tega posebno do živega, ker je vplel nesrečni Valtl v govor glavarjev zabavljive besede, katerih ta ni govoril nikoli. Jedini, ki se je potegnil za Valtla, bil je grof Gallenberg, ki se mu je popolnoma umljivo zdelo, da se Valtl ni protivil in upiral proti tako mogočnemu gospodu, kakor je bil Kacijanar. Če mu je dal zapisnik, storil je to le iz velicega spoštovanja — „aus tragendem Respect“. A Valtla ni mogel rešiti Gallenbergov zagovor. Deželni zbor je sklenil ustaviti mu plačo za toliko časa, da ga pokličejo zopet k svojemu poslu, kar se je na priporočila deželnega glavarja zgodilo že prihodnji mesec.*)

V področje deželnega odbora so spadale v prvih treh stoletjih novega veka vse, dežele tičočče se stvari, v prvi vrsti oddaja deželnih gosposkih služeb. Najiminitnejše službe so bile odborniške; te je oddajal deželni zbor; deželnega glavarja in njegova dva namestnika, „Landesverweser in Landesverwalter“, pa je imenoval na predlog deželnega zbora cesar sam. Odborniki, „Verordnete“, opravljali so nekako isti posel, kakor denašnji deželni odborniki. Bilo jih je pet; jeden med njimi je bil predsednik. Odborniki so poslovali po tri leta, izjemoma pak je deželni zbor potrdil koga lahko v njegovem poslovanji še četrto leto, potem pak je moral odstopiti brez vsacega ugovora; čez štiri leta se je oglašil lahko še za jedno triletje, potem pa nikdar več in sicer zato ne, da so prišli tudi mlajši na vrsto ter se mogli izuriti v deželnih službah. Odbornike so volili samó iz prvih treh stanov: duhovskega, gosposkega in viteškega stanú; v šestnajstem veku je dospel časih tudi kak meščan do te jako dobro plačane službe (po 1000 gld. na leto), a v 17. stoletji so plemiči meščane potisnili iz njih ter jih celó v odseke ne več puščali. Zastonj so se trudili mestni očetje dobiti zopet to nekdanjo pravico. Temu se ni čuditi, kajti gosposki stan je odrival celó viteze od teh vplivnih služeb. Leta 1678. je dejal v deželnem zboru Valvasorjev brat, da že trideset let niso izvolili odbornikom kacega viteza. Grofje in baroni so te mastne službe pograbili vselej samí.

Molédovali so prav po beraško zánje. Ko se je izpraznila leta 1682. odborniška služba, oglašila se je zánjo cela tolpa grofov in baronov. Znan plemenitaž, ki ga njegovi vrstniki niso hoteli predlagati, rekel je

*) Ibid. fol. 111.

užaljen: „Menil sem, da se boste mene spomnili, a vidim, da tega nisem zaslužil; trudil se bom izkazati o prihodnji priliki vrednega te časti.“ Jednako se je pritožil grof Wazenberg sklicujé se vrhu tega celó na željo cesarja, ki je pisal o ti stvári ljubljanskemu škofu in grofu Blagaju. A deželni maršal ga je zavrnil, češ, s tem še ni prav čisto nič rečeno, cesar je izrazil le svojo željo, ukazal pak nikakor ni izvoliti ga. Ko bi volili odbornike po cesarjevi želji, iskati bi jeli gospodje stanovi služeb ne pri deželnem zboru, ampak na cesarskem dvoru.¹⁾

Za odborniki najiminitnejša oseba je bil glavni blagajnik, „Generaleinnehmer“, oskrbovatelj deželnega denarja.

Ne tako kneževsko, toda vendar primeroma dobro plačani so bili prisédniki pri deželnem sodišči, „Beisitzer.“ Plačevali so jim po 200 do 400 glđ. na leto. Tudi za te službe so se potegovali najodličnejši plemenitazi. Njihovo število ni bilo natančno določeno, za Valvasorja jih je bilo navadno po dvanajst plačanih, mimo njih pa dosti družih, ki so služili le za čast, seveda pa z upanjem, da bo tudi nánje prišla kdaj vrsta. V začetku 18. stoletja so določili celó, da devet let ne dobi nihče prisédnikov plače. Moledovanje za prisédniške službe je postalo leta 1711. tako pogosto, da so sklenili ustanoviti precejšnje število novih; štirinajst teh naj bodo prevzemali grofje in baroni, deset pa viteški stan. Prisedniki so službovali, če niso samí odstopali, ves čas svojega življenja.

Niže, tudi v deželnem zboru oddajane službe so bile: služba blagajnika za hrvaško in morsko gránico, služba oskrbnika za ravno isto gránico; njemu so pošiljali pšenico iz vse dežele, da je pre-skrboval kranjske na meji stoječe vojake. Dalje je vsprejemal deželni zbor deželnega tajnika, knjigovodjo, registratorja in „Weisbota“.

To so civilne službe; a tudi vojaške je oddajal deželni zbor, kajti deželi je bilo vzdrževati tudi v mirnih časih na hrvaški in morski granici drago vojsko. Pešcem je bil načelnik „Landobrister“; viteškim konjikom pa „Rittmeister“; konjiki so dobivali za vsacega „Gültpferd“ zvanega konja po 50 glđ. letne podpore. Teh konjиков sta bili dve kompaniji, modra in rumena — od tod barve dežélske gosposke („landeshauptmannschaftliche Farben“) —, če je bila sila, pak so sklicali na konje po tri in štiri kompanije. Število konjиков ni bilo določeno, časih jih je bilo več, časih menj, v obče pa je imel vsak plemič vsaj po jednega konja v kompaniji. V ti vojski so bile vse tudi najnižje službe plačane in deželnému zboru je požrlo priznavanje plače za to obi-

¹⁾ Ibid. XXIX. fol. 347.

lico ljudij mnogo mnogo časa. Pešci so bili razdeljeni na pet kompanij, kateri vsaki je bil „stotnik“ glavar. Jedno teh služeb je opravljaj tudi Valvasor.

Drugi važni posel deželnega zbora je bilo reševanje obilih prošenj, ki so se kopičile v deželnih pisarnah. Plemiči so prosili za vsakovrstne milosti: ta, da mu spregledajo zaostali davek; óni, naj mu podpirajo sina, ki ga je poslal na visoke šole; tretji zopet je pogorel; četrtega so napadli Turki ali Uskoki; peti se je namenil popotovati po Laškem ter bi rad podpore „Ritterzebrung“ itd. in infinitum. Deželni zbor je bil kaj radodaren z deljenjem tacih milostij ter je le redkokdaj koga z njegovo prošnjo zavrnil.

Tekom 18. stoletja je vlada vzela deželnemu zboru skoraj vso upravno pravico; ostalo mu napósled ni družega, kakor da je le še dovoljeval davke, ki jih je zahteval deželni knez od njega. A ta pravica je bila le navidezna, kajti v istini je moral zbor privoliti vse, kar je cesar zahteval od njega. O tem pak izpregovorimo morebiti pozneje kdaj.

Spomini.

Solzé pekoče vračajo se znova,
Rodi jih jutro vsako, vsak večer,
In več ga ni v življenji mojem dnova
Veselega nikjer.

Nové prebujajo se v prsih želje,
Moj duh v prostost, v višave si želi ...
A ceste ni, ki iz temot naj pelje,
In to boli, boli!

Zlatá, srebrá na stote
Ponosno štejete,
Jokú vi pač sirote
Težkó umejete.

Nečesa le pri vas ni,
To revež sam imá
In krasni ta zaklad je —
Usmiljenost sreá.

Temné so lastovke priplule ...
Nad oknom gnezda ti pletó;
Že ves so ž njimi strop obsule
In tam valé skrbnó.

Kakó v tišini rajski včasi
Za njimi zrla sva molčé ...
Ti pač so tebi znani glasi
Od nekđaj, nekđaj žé.

I. Če liste knjigi v noči preobračam,
Pri kakem pač z veseljem postojim;
A ko v življenja knjigo pogled vračam
Le dlja, le dlje hitim.

II. Oj, vsega vi imate,
Kar duša vam želi;
Zaloge prebogate
Dan vsak vam še množí.

III. Pověj, deklè mi, ne posíli
Se nikdar tebi žal spomin,
Ko vračajo se gósti mili
Ti zopet iz tujin?

Si ne želiš, da ž njimi sreča,
Bi vrnil zbegli čas se ž njó,
Ko sva v objetji si sloneča —
Ljubila se srénó? —

Jos. Kostanjevec.

